

№ 11 (177) Листопад 2010

Здано до друку 28.10.2010 р.

Засновник і видавець:
Національний банк України

Адреса: вул. Інститутська, 9,
Київ-8, 01008, Україна

Журнал зареєстровано Держкомвидавом України
09.06.1994 р., свідоцтво KB № 691

Постановою президії ВАК України
від 09. 02. 2000 р. № 2-02/12
журнал "Вісник Національного банку України"
внесено до Переліку фахових видань України № 4.

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою
Київського національного економічного
університету ім. Вадима Гетьмана та
Вченою радою Університету банківської справи
Національного банку України (м. Київ).

Видається у комплекті з електронною версією
на CD-диску додатка "Законодавчі
і нормативні акти з банківської діяльності"

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна
тел./факс: (044) 524-96-25
тел.: (044) 527-39-44, 527-38-06, 525-38-25
E-mail: litvinova@bank.gov.ua
http: //www.bank.gov.ua

Передплатний індекс 74132

© Вісник Національного банку України, 2010

ВІСНИК

Національного банку України

Щомісячний науково-практичний журнал
Національного банку України

Видається з березня 1995 року

ЗМІСТ

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

С.Аржевітін Чому і як слід реформувати систему гарантування вкладів.....	3
Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за вересень 2010 року).....	27
Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за вересень 2010 року)	28
Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у вересні 2010 року.....	70
Ринок державних цінних паперів України у вересні 2010 року	71

МАКРОЕКОНОМІКА

О.Барановський На шляху до нової фінансової архітектури	8
А.Сомик Особливості дії трансмісійного механізму грошово-кредитної політики в період кризи: канали цін активів, обмінного курсу та очікувань суб'єктів ринку.....	21
О.Кузнецов Генеза фінансових криз	30

БАНКИ УКРАЇНИ

Доповнення до Переліку осіб, які мають сертифікати Національного банку України на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків, внесені у жовтні 2010 р.	15
Перелік осіб, яким продовжено термін чинності сертифіката на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків (за станом на 01.11.2010 р.).....	15

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КІРЄЄВ О.І. (голова),	ПАСІЧНИК В.В.,
БУРЯК С.В.,	ПАТРИКАЦ Л.М.,
БАЖАЛ Ю.М.,	ПЕТРИК О.І.,
ГАЛЬ В.М.,	ПОДОЛІВ І.В.,
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.,	РАЄВСЬКИЙ К.Є.,
ГЕСЕЦЬ В.М.,	РИЧАКІВСЬКА В.І.,
ГРЕБЕНІК Н.І.,	САВЛУК М.І.,
ГРУШКО В.І.,	САВЧЕНКО А.С.,
ДОМБРОВСЬКИЙ Марек,	СЕНИЦЬ П.М.,
ІЛАРІОНОВ А.М.,	СМОВЖЕНКО Т.С.,
КРАВЕЦЬ В.М.,	ФЕДОСОВ В.М.,
КРОТЮК В.Л.,	ХОФМАНН Лутц,
КРЮЧКОВА І.В.,	ШАРОВ О.М.,
ЛАНДІНА Т.В.,	ШЕВЦОВА О.Й.,
МАТВІЄНКО В.П.,	ШЛАПАК О.В.,
МЕЛЬНИЧУК М.О.,	ШУМИЛО І.А.,
МІЩЕНКО В.І.,	ЮЦЕНКО В.А.,
МОРОЗ А.М.,	ЯРЕМЕНКО С.О.,
ОСАДЕЦЬ С.С.,	ЯЦЕНЮК А.П.
ПАЛАМАРЧУК А.Б.,	

РЕДАКЦІЯ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ НБУ

Головний редактор	ПАТРИКАЦ Л.М.
Заступник головного редактора	КРОХМАЛЮК Д.І.
Начальник відділу з випуску журналу "Вісник НБУ"	ПАПУША А.В.
Заступник начальника відділу	ЗАСЕЦЬ О.С.
Редактори:	ПАЦЕРА М.М., ПІДВИСОЦЬКИЙ Р.В.
Відповідальний секретар	ЛІПІНСЬКА С.М.
Головний художник	КОЗИЦЬКА С.Г.
Дизайнер	ХАРУК О.В.
Коректор	ТРИФОНОВА О.М.
Оператор	ЛИТВИНОВА Н.В.
Реклама і розповсюдження:	ГРИЦЕНКО М.Р., НЕВСЬКИЙ Д.О.
Фото:	НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С.
Черговий редактор	ЗАСЕЦЬ О.С.

Дизайн: редакція періодичних видань НБУ
Надруковано з готового оригінал-макета
відділом видавничого обслуговування
господарсько-експлуатаційного управління НБУ

Адреса друкарні:
просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна

Формат 60 × 90 / 8
Друк на цифровому обладнанні
Фіз. друк. арк. 9.0
Умовн. друк. арк. 9.0
Обл.-вид. арк. 10.8
Тираж 2000 прим.

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі,
посилання на "Вісник Національного банку України"
обов'язкове.

Редакція може публікувати матеріали
в порядку обговорення, не поділяючи думку автора.
Відповідальність за точність викладених фактів
несе автор, а за зміст рекламних матеріалів –
рекламодавець.

О.Костюк, О.Костюк

Методологічні засади оптимізації чисельності рад директорів банків:
неоінституціональний підхід 16

І.Філонова

Банк розвитку як запорука економічного зростання в Україні 33

М.Гойванюк

Роль тимчасової адміністрації в процесі регулювання діяльності
проблемних банків 42

А.Труш, Ю.Труш, Н.Котенко

Методичний підхід до визначення внесків структурних підрозділів
у загальний фінансовий результат роботи організації
(на прикладі комерційного банку) 53

Ю.Халіменко, Ю.Семенченко

Оптимальний розподіл функціональних повноважень працівників банку
з обслуговування кредитних операцій із суб'єктами господарювання 56

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у вересні 2010 р. 66

Банки, включені до Державного реєстру банків у вересні 2010 р. 66

Основні показники діяльності банків України на 1 жовтня 2010 року 67

Динаміка фінансового стану банків України на 1 жовтня 2010 року 68

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

М.Пацера

НСМЕП відзначила кращих 37

ІНФОРМАЦІЙНЕ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

С.Вахнюк

Застосування продукційної моделі організації експертних знань
в оцінці операційно-технологічного ризику банку 38

Кіберзлочинності протистоятимуть банкіри, правоохоронці, вчені 41

НАГЛЯД, АУДИТ, КОНТРОЛЬ

О.Меренкова, Т.Медвідь, А.Бойко

Факторний аналіз імовірнісної оцінки ризику використання послуг банків
для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму 46

А.Стефанишина

Характеристика та аналіз методик оцінювання фінансової стійкості
банків України та зарубіжжя 62

БАНКОТИ І МОНЕТИ

Про введення в обіг пам'ятних монет "125 років Національному
технічному університету "Харківський політехнічний інститут" 55

АНОТАЦІЇ 72

Аналіз/

Станіслав Аржевітін

Перший заступник голови
Комітету Верховної Ради України
з питань фінансів і банківської
діяльності, докторант кафедри
банківської справи Київського
національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана

Чому і як слід реформувати систему гарантування вкладів

Сучасна фінансова криза різко загострила питання щодо захисту інтересів вкладників вітчизняних банків. Наявна архітектура системи страхування вкладів в Україні, яка досі справно виконувала свої функції, наразі майже вичерпала потенціал і потребує серйозного реформування. Основними складовими такої реформи мають бути створення гнучкішої системи фінансування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб і посилення його повноважень щодо роботи з банками, які перебувають у стадії ліквідації.

Система страхування вкладів — важлива складова фінансової інфраструктури будь-якої держави. Вона потрібна для того, щоб запобігати масовій “втечі” вкладників з банків. Майже всі кошти, зібрані банком в одних учасників ринку, передані іншим учасникам ринку. Власне, в цьому і полягає сутність банківської системи як фінансового посередника. Відповідно, банк не в змозі повернути одразу всі вклади, якщо раптом у вкладників виникнуть сумніви у його платоспроможності.

Але якщо вклади гарантуються третьою стороною, наприклад, державою, — вкладники надійно захищені. Вперше таку систему створили США в 1933 році, під час Великої депресії. За даними Міжнародної асоціації страхувальників депозитів (International Association of Deposit Insurers, IADI), за станом на червень 2008 року 119 країн світу мали систему гарантування вкладів або планували її запровадити. Зокрема, в 99 країнах така система повноцінно функціонувала.

УСПИХИ ТА РИЗИКИ НИНІШНЬОЇ СИСТЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ

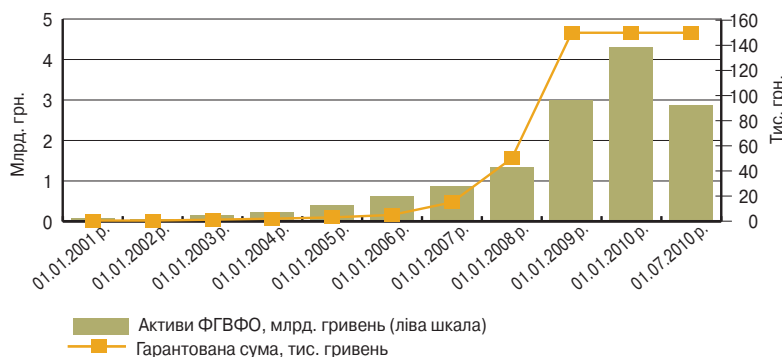
В Україні функції системи гарантування, або страхування вкладів виконує Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО). Ця

спеціалізована державна організація була створена під час російської фінансової кризи 1998 року Указом Президента України “Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб — вкладників комерційних банків”, яким було затверджене Положення “Про порядок створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, формування та використання його коштів”. Установа почала роботу в 1999 році. Фонд упродовж багатьох років засвідчив свою ефективність. За даними Рахункової палати, протягом 1999—2007 років в Україні було ліквідовано 10 банків, в результаті чого 247 тисячам вкладників цих банків було виплачено компенсацій на загальну суму 319 млн. гривень.

Але в наступні роки суми виплат різко зросли. За даними самого ФГВФО, впродовж першої половини 2010 року обсяг акумульованих ним кошти скоротився на третину (з 4.302 млрд. гривень до 2.874 млрд. гривень), що звело нанівець збільшення обсягів активів за 2009 рік (див. графік 1). Це було спричинено виплатою гарантованих сум вкладникам 15 банків, ліквідованих останнім часом. Причому виплати триватимуть, оскільки з вкладниками 14 ліквідованих банків до кінця ще не розраховалися.

Зазначена сума означає, що ФГВФО не буде в змозі за рахунок власних коштів профінансувати у повному обсязі компенсації вкладникам

Графік 1. Фінансові показники Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО)

Джерело: ФГВФО.

навіть найменшого банку першої двадцятки або одночасно кількох менших банків, якщо вони раптом збанкрутують. Зокрема, якби депозити населення в Укрпробанку на суму 6.9 млрд. гривень не були переведені до націоналізованого Родовід-банку, активів фонду не вистачило б для виплати компенсацій. Аналогічно, якщо банк “Надра” не буде переданий приватному інвестору або націоналізований, депозити фізичних осіб у ньому (на суму 5.7 млрд. гривень) також доведеться перевести до здорового банку.

Згідно із Законом “Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб” у разі вичерпання коштів ФГВФО має право звертатися до Кабінету Міністрів України або Національного банку України за кредитами. Але можливості уряду нині обмежені через невиконання державного бюджету. А надання кредитів центральним банком призведе до зайвого збільшення грошової маси в економіці, що може прискорити інфляційні процеси. Нарешті, під кредити необхідне ліквідне забезпечення, і їх доведеться обслуговувати. Все це означає, що реформувати механізм регулярного фінансування фонду необхідно таким чином, щоб він був спроможний виконувати свої функції без сторонньої допомоги.

Крім того, чинна система відрахувань (банки двічі на рік сплачують по 0.25% загальної суми вкладів) ніяк не сприяє зменшенню проблеми так званого морального ризику. Ця проблема притаманна будь-якій системі страхування і полягає в тому, що за наявності захисту суб’єкти можуть поводитися занадто ризиковано. Наприклад, вкладники не турбуються про те, щоб розмістити свої кошти в надійному банку. Зокрема, вони можуть спокуситись на високі депозитні ставки, хоча зрозуміло, що подібну дохідність може забезпечити лише ризикований кредитно-інвестиційний портфель. В ідеалі механізми роботи системи гарантування вкладів повинні забезпечити зменшення подібних ризиків.

Оперативність здійснення компенсацій також потребує покращення. Згідно із чинним законом про фонд лише адміністративні процедури можуть тривати до двох місяців. Безпосередньо на виплату компенсацій відводиться ще три місяці, причому цей строк може бути збільшено до шести місяців у разі ліквідації великого системного банку. Зважаючи

на соціальну функцію системи гарантування депозитів, п’ять—вісім місяців, які вкладники можуть чекати своїх коштів, є занадто великим терміном. Адже деякі громадяни кладуть до банку не зайві гроші з метою помножити статки, а просто тимчасово вільні кошти, щоб безпечно їх зберегти — з наміром скористатись ними у разі виникнення необхідності.

Таким чином, система має певні недоліки, які слід виправити найближчим часом. Наразі з 18 принципів роботи системи страхування вкладів, розроблених Міжнародною асоціацією страхування депозитів, Україна повністю забезпечує виконання лише 11, ще 5 — частково і 2 взагалі не виконуються (див. таблицю 2).

РЕФОРМА СФЕРИ ВИКОРИСТАННЯ

Перш за все, необхідно розглянути питання про те, що і кому слід гарантувати. Найпростіший параметр системи гарантування, який водночас викликає неабиякий суспільний інтерес, — це найбільша гарантована сума. З листопада 2010 року в Україні вона становить 150 тис. гривень (див. графік 1). Багато це чи мало? Відповідь залежить від того, із чим порівнювати. В абсолютному вимірі деякі держави гарантують значно більші суми (див. таблицю 1). Наприклад, у США гарантована сума становить 250 тис. доларів,

у деяких державах Європейського Союзу — 100 тис. євро. Але в Україні гарантується еквівалент майже 800% номінального ВВП на душу населення, тоді як у США — 500%, а в Європі ще менше.

Таким чином, мінімальна гарантована сума депозитного вкладу в Україні наразі є цілком достатньою. Згідно з рекомендаціями МВФ відношення цього показника до ВВП не повинно перевищувати 200% [1]. У нас воно в чотири рази більше. Сума покриває більшість середніх депозитних договорів (за даними НБУ, — понад 96%). Звичайно, збільшення суми могло б мати позитивний психологічний ефект на потенційних вкладників і сприяло б подальшому відновленню довіри населення до банківської системи України. Але наразі пріорітет вкладів населення в банках починає відновлюватися (див. графік 2), що навіть дає змогу банкірам знижувати депозитні ставки. У майбутньому можна буде підвищити гарантовану суму, зважаючи на зростання економіки та інфляцію, але цього не слід робити занадто часто. Згідно з директивами ЄС цю суму необхідно поновлювати один раз на 5 років [21]. Головним завданням залишається наповнення Фонду гарантування вкладів грошовими коштами.

Деякі держави використовують такий механізм гарантування, як захист лише частини депозиту, хоча й

Таблиця 1. Параметри системи страхування депозитів у деяких країнах

Країна	Рік початку дії	Максимальна сума відшкодування	Депозити в іноземній валюті	Внески прив’язані до ризику
Бельгія	1974 р.	40 тис. євро	Так	Ні
Болгарія	1995 р.	100 тис. болгарських левів	Так	Так
Великобританія	1982 р.	50 тис. англійських фунтів стерлінгів	Так	Ні
Греція	1993 р.	100 тис. євро	Так	Ні
Данія	1988 р.	300 тис. датських крон	Так	Ні
Ірландія	1989 р.	Необмежена	Так	Ні
Іспанія	1977 р.	100 тис. євро	Так	Ні
Італія	1987 р.	103 тис. євро	Так	Так
Канада	1967 р.	100 тис. канадських доларів	Ні	Ні
Нідерланди	1979 р.	100 тис. євро	Так	Ні
Німеччина	1966 р.	50 тис. євро	Так	Ні
Польща	1995 р.	50 тис. євро	Так	Ні
Португалія	1992 р.	100 тис. євро	Так	Так
Росія	2003 р.	700 тис. російських рублів	Так	Ні
Словенія	2001 р.	Необмежена	Так	Ні
США	1934 р.	250 тис. доларів США	Так	Так
Фінляндія	1969 р.	50 тис. євро	Так	Так
Франція	1980 р.	70 тис. євро	Так	Ні
Швейцарія	1984 р.	100 тис. швейцарських франків	Ні	Ні
Швеція	1996 р.	500 тис. шведських крон	Так	Так
Японія	1971 р.	10 млн. японських єн	Ні	Ні

Джерела: [18], відкриті джерела.

більшої. Наприклад, у Німеччині гарантується 90% суми вкладу. Ідея полягає в тому, щоб вкладник ніс хоча б частину ризику і тому все-таки замислювався над тим, в який банк покласти свої гроші (аналог франшизи в класичному майновому страхуванні). На мою думку, зважаючи на поточний стан фінансової грамотності населення, впровадження такого механізму в Україні є передчасним.

Наступне питання — кому гарантувати. Наразі в Україні гарантуються вклади лише фізичних осіб і лише в банківській системі. Але в світовій практиці часто гарантуються також і вклади підприємств. В Україні це важлива складова ресурсної бази банків — на 1 серпня 2010 року такі депозити становили 126.929 млрд. гривень. З технічної точки зору фінансувати такі гарантії не становило би проблеми — необхідно лише запровадити спеціальний збір, аналогічний тому, який банки сплачують із вкладів фізичних осіб. Згідно з принципами, розробленими Міжнародною асоціацією страхування депозитів спільно з Банком міжнародних розрахунків (Bank of International Settlements, BIS), можна додатково гарантувати хоча б депозити суб'єктів малого бізнесу [21]. Формальний відбір таких вкладників необхідно здійснювати на основі участі в системі спрощеного оподаткування.

Окремо слід розглянути питання участі Ощадного банку в Україні в системі гарантування [3]. Наразі цей банк, який на 100% належить державі, не сплачує внесків до Фонду гарантування вкладів. При цьому вклади в ньому в повному обсязі гарантуються державним бюджетом України. По-перше, це зменшує надходження до фонду, адже на Ощадбанк припадає 7.5% всієї суми депозитів населення (за даними Асоціації українських банків (АУБ), на 1 липня 2010 р. — 16.957 млрд. гривень). По-друге, це обмежує вільну конкуренцію між банками за кошти населення, оскільки вклади в інших банках гарантуються не на будь-яку суму.

Нарешті, гарантії не повинні обмежуватися лише банками. Наприклад, у США ще з 1970 року також гарантуються вклади в кредитних спілках. З точки зору обсягів коштів цей ринок набагато менший, ніж банківський, але сума вкладів усе ж значна. За даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг (Держфінпослуг), на 31 бе-

резня 2010 року членами 728 кредитних спілок було більше 1.5 млн. осіб, з яких 84 тис. осіб мали внески на загальну суму майже 2 млрд. гривень. Це теж невеликі вкладники, яких варто захищати. Крім того, спілки працюють в умовах нерівної конкуренції з комерційними банками, вклади в яких гарантуються. Для підвищення конкуренції на фінансовому ринку депозити в кредитних спілках також повинні гарантуватися.

В Україні дискусії щодо запровадження такої системи тривають уже декілька років, причому принципова згода всіх зацікавлених сторін, зокрема Держфінпослуг та профільних асоціацій, уже є. Але спроба прийняти відповідний законопроект № 3265 “Про Фонд гарантування вкладів членів кредитних спілок”, що була здійснена в січні цього року, виявилася невдалою, — парламент відправив документ на доопрацювання, яке і було здійснене протягом двох місяців. На мою думку, слід якомога швидше узгодити всі технічні аспекти й усе-таки створити таку систему. Це повинно хоча б призупинити падіння цього ринку, який за рік скоротився на третину.

А от намір створити Фонд гарантування інвестицій, можливість реалізації якого нині розглядає Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР), є непродуманим, оскільки суперечить самій природі фондового ринку. Ідея створити Фонд гарантування страхових виплат, що минулого року пропонувала зробити Держфінпослуг, потребує додаткового вивчення.

РЕФОРМА СИСТЕМИ НАГЛЯДУ

Тепер повернемося до реформування системи гарантування вкладів у банках як головних ланках фінансової системи України. Нині існує

певний конфлікт між завданнями та інструментами Національного банку України та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Головною функцією НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці, а мета ФГВФО — соціальний захист вкладників. Зважаючи на це, доречною була б передача фонду частини повноважень банківського нагляду. Зокрема, він повинен працювати з проблемними фінансовими установами та здійснювати ліквідацію банків після прийняття такого рішення Національним банком, оскільки безпосередньо зацікавлений в отриманні коштів для виплати компенсацій вкладникам.

Саме такими повноваженнями наділена перша в світі державна система страхування вкладів — американська Федеральна корпорація страхування депозитів (Federal Deposit Insurance Corporation, FDIC). Корпорація здійснює банківський нагляд. Також вона працює зі збанкрутіними банками і робить це двома способами. Згідно з першим вона виплачує вкладникам компенсації з власного фонду, а потім намагається повернути ці кошти під час ліквідації банку (саме так працює ФГВФО, що, правда, він стає одним із кредиторів банку, але не бере безпосередньої участі у ліквідації). Другий спосіб полягає в тому, що депозити передаються певному здоровому банку, який також купує частину активів збанкрутілого банку (така схема була застосована до Укрпримбанку). Решта активів у цьому випадку продається на аукціоні.

Таким чином, нинішніх повноважень фонду замало, а напередодні створення ФГВФО представники НБУ навіть деякі наявні повноваження (зокрема право фонду отримувати інформацію про банки та накладати на них певні санкції) вважали надлишковими [7]. В 2008 році

Графік 2. Динаміка депозитів фізичних осіб

Джерело: НБУ.

про необхідність розширити повноваження фонду заявляв тодішній його голова Валерій Огієнко. Потім про такий намір заявив уряд, коли влітку 2009 року надіслав Світовому банку лист у рамках переговорів щодо отримання кредиту для реабілітації фінансового сектору. Наразі у Верховній Раді України зареєстровано кілька законопроектів про внесення змін до Закону України “Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб” (у тому числі мій під № 2485), покликаних передати певні повноваження від НБУ до ФГВФО. Враховуючи наявність політичної волі щодо вирішення цього питання, вірогідність прийняття одного з них (або певного консолідованого законопроекту) можна оцінити як досить високу.

РЕФОРМА МЕХАНІЗМІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Враховуючи суттєве збільшення гарантованої суми, насамперед необхідно поліпшити фінансування Фонду гарантування вкладів. Зокрема, можна здійснити незначне і поступове підвищення відрахувань банків після завершення кризи. Оскільки держава зацікавлена в стабільності банківської системи не менше, ніж самі банки, вона б теж могла брати участь у фінансуванні фонду. Нагально необхідно поставити питання про повернення в законодавче поле частково відрахованих перевищень доходів над видатками НБУ. На етапі заснування ФГВФО початковий капітал – 20 млн. гривень – надав Національний банк України. Свого часу був прийнятий закон, який передбачав відрахування 25% прибутку НБУ до Фонду гарантування, але згодом Верховна Рада України відмінила цю норму. На мою думку, подібна норма повинна існувати в українському законодавстві (вона існує в деяких державах), і частка відрахування має становити не менше 20%. Наприклад, цього року обсяг перевищення доходів центрального банку над його витратами запланований на рівні 10 млрд. гривень, і 2 млрд. гривень не будуть фонду зайвими.

Також, щоб посилити гарантії, можна встановити певний цільовий рівень активів фонду – у відношенні до суми застрахованих депозитів. Наприклад, у Болгарії такий показник становить 5%, при перевищенні

Таблиця 2. Відповідність української системи гарантування вкладів стандартам Міжнародної асоціації страхування депозитів			
№ п/п	Принцип	Сутність	Відповідність ФГВФО
1	Завдання	Завдання системи страхування депозитів повинні бути чітко встановленими та підкріплені механізмами роботи системи	Так
2	Уникнення морального ризику	Механізм роботи системи повинен мінімізувати проблему морального ризику (коли захист призводить до занадто ризикованої поведінки банків і їх вкладників)	Частково. Сума обмежена, є винятки щодо категорій вкладників, але немає прив'язки відрахувань банків до ризиків
3	Мандат	Мандат системи повинен бути чітким і формалізованим	Так
4	Повноваження	У системи має бути достатньо повноважень, щоб вона могла виконувати свої функції	Частково. Фонд має всі необхідні інструменти, крім участі у ліквідації банку
5	Управління	Система має працювати прозоро і незалежно, бути захищеною від впливу політичних чи бізнес-інтересів	Так. В адміністративну раду фонду входять по два представники уряду і НБУ, а також один від Асоціації українських банків
6	Відносини з іншими органами	Зусилля системи гарантування та інших зацікавлених сторін повинні бути скоординованими, між ними має бути налагоджено регулярний обмін інформацією	Так
7	Міжнародне співробітництво	За необхідності система повинна обмінюватися інформацією з іншими аналогічними системами у світі	Так. Фонд є членом Міжнародної асоціації страхування депозитів
8	Обов'язкове членство	Кожна організація, що приймає вклади від незахищених суб'єктів (громадян та представників малого бізнесу), зобов'язана бути членом системи гарантування	Частково. Система гарантує лише вклади фізичних осіб і лише в банках. Триває робота над створенням аналогічної системи для кредитних спілок
9	Покриття	Повинно бути чітко зафіксовано, що і в яких обсягах гарантується. Гарантована сума має бути обмеженою, але значною (щоб покривати більшість вкладників)	Так
10	Перехід від бланкової системи	Якщо держава здійснює перехід від бланкової до обмеженої гарантії, він має бути максимально швидким	Так. Наразі обмеження не плануються
11	Фінансування	Система повинна володіти всіма інструментами, щоб бути в змозі вчасно виплачувати вкладникам компенсації. Більшу частину витрат повинні нести банки	Частково. Фонд має різні інструменти фінансування, але наразі обсяг його активів є недостатнім
12	Публічність	Важливо регулярно інформувати суспільство про переваги та обмеження системи гарантування	Так
13	Юридичний захист	Система гарантування вкладів та її співробітники повинні бути захищені від позовів щодо своїх рішень	Так. Наразі фонд не приймає рішень, які мають юридичні ризики
14	Співробітництво під час ліквідації	Фонд має право подавати позови проти винних у банкрутстві банку	Ні. Фонд лише стає кредитором банку, що ліквідується
15	Запобігання виникненню проблем	Система гарантування повинна бути складовою системи фінансової безпеки держави, що здійснює запобігання та раннє подолання проблем банків	Ні. Фонд виконує лише технічні функції – приймає внески і здійснює виплати
16	Ефективна ліквідація	Схема ліквідації банку має сприяти виконанню системою гарантування її функцій	Частково. Див. пункт 14
17	Виплата компенсацій	Вкладники повинні мати вчасний доступ до своїх вкладів у збанкрутілому банку (в межах гарантованої суми). Їх необхідно інформувати про те, як саме вони отримають компенсації	Так
18	Повернення активів	Система гарантування повинна мати право на частку коштів, що отримуються під час ліквідації банку	Так. Див. пункт 14

Джерела: IADI [21], закон про ФГВФО, власний аналіз.

передбачено зменшення ставок відрахувань банків [2]. Для порівняння, активи ФГВФО для виконання такої умови повинні були б становити 12 млрд. гривень — у чотири рази більше, ніж тепер.

Щоб зменшити проблему морального ризику, можна нормативно визначити залежність розміру відрахувань кожного банку від рівня ризикованості його активів. Власне, як це робиться у будь-якому класичному виді страхування — наприклад, водій з меншим стажем сплачує більшу премію. Таким чином буде припинено субсидування більш ризикованих банків менш ризикованими, притаманне чинній в Україні системі з фіксованим відсотком відрахування.

Шоправда, ці дві норми мають проциклічний характер — тобто вони можуть посилювати негативні наслідки економічних та фінансових криз. Наприклад, залежність відрахувань від рівня ризику призведе до того, що під час кризи абсолютні суми відрахувань збільшуватимуться по банківській системі в цілому, що зменшить можливість банків кредитувати економіку саме в той час, коли вона особливо потребує цього. Те саме стосується і цільового обсягу активів. У зв'язку з цим МВФ рекомендує встановлювати цільовий діапазон активів, а не точну суму [10]. Це дасть змогу обмежити збільшення навантаження на банки в скрутні для них часи.

Також слід наголосити на тому, чого робити не можна або можна лише після ґрунтовного вивчення можливих наслідків. Наприклад, минулого року лунали заклики вивести валютні депозити з системи гарантування. Мовляв, нехай за вклади в доларах США відповідає Федеральна резервна система (ФРС) США, за вклади в євро — Європейський центральний банк. Таке рішення, звичайно, мало би певні позитивні результати. По-перше, це значно знизило б потенційне навантаження на Фонд гарантування вкладів, оскільки на вільно конвертовану валюту припадає близько половини загальної суми депозитів фізичних осіб. На 1 жовтня 2010 року вклади населення в національній валюті становили 130.934 млрд. гривень, в іноземній — еквівалент 126.616 млрд. гривень (див. графік 2). По-друге, у перспективі люди надавали б перевагу вкладам у гривні, що призвело б до зниження рівня доларизації економіки.

За станом на 1 липня 2010 року, за даними НБУ, він становив 29.6%.

З другого боку, зниження фінансового навантаження могло б не відбутися через юридичні ризики, оскільки виведення з системи гарантування розміщених у банках валютних вкладів (тобто до закінчення терміну їх дії) може бути оскаржено через суд. У такому випадку припинити гарантувати доведеться тільки майбутні депозити в іноземній валюті, що ніяк не вплине на навантаження на фонд. Щодо доларизації, то поточні тенденції грошового ринку свідчать про те, що останнім часом населення здебільшого надає перевагу гривні. За даними НБУ, за перші дев'ять місяців цього року депозити фізичних осіб у національній валюті збільшилися на 32.126 млрд. гривень, в іноземній — на більш ніж у двічі меншу суму, еквівалент 13.985 млрд. гривень. Нарешті, відновлювати довіру і повагу до національної грошової одиниці необхідно за допомогою якісної і прозорі кредитно-грошової політики, а не адміністративними методами. Світовий же досвід свідчить про те, що більшість держав гарантує валютні депозити. З економічно розвинутих країн цього не роблять тільки Канада, Швейцарія та Японія.

Література

1. Волосович С., Тринчук В. Особливості й тенденції розвитку національної системи страхування банківських вкладів в умовах євроінтеграції // Вісник Національного банку України. — 2007. — № 8. — С. 28–34.
2. Огієнко В., Раєвська Т. Досвід захисту вкладів у Болгарії // Вісник Національного банку України. — 2006. — № 4. — С. 17–21.
3. Тігіпко С. Система гарантування вкладів в Україні: сучасний стан і перспективні напрями розвитку // Вісник Національного банку України. — 2004. — № 8. — С. 4–5.
4. Берназюк Я. Проблемні питання сплати банками збору до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб // Вісник Національного банку України. — 2004. — № 7. — С. 41–45.
5. Бакун О. Гарантування вкладів — складова гарантії фінансової стабільності // Вісник Національного банку України. — 2004. — № 7. — С. 48–50.
6. Огієнко В., Раєвська Т. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб — гарант захисту “малих” вкладників в Україні // Вісник Національного банку України. — 2001. — № 6. — С. 39–44.

7. Ілляшенко С. Страхування вкладів фізичних осіб // Вісник Національного банку України. — 1997. — № 3. — С. 21–22.

8. Паламарчук А. Проблемні питання страхування вкладів населення в Україні // Вісник Національного банку України. — 1997. — № 2. — С. 34–35.

9. Boyd J., De Nicolò G., Loukoianova T. Banking crises and crisis dating: theory and evidence // IMF Working Paper WP/09/141. — 2009.

10. Andritzky J., Kiff J., Kodres L., Madrid P., Maechler A., Narain A., Saccasa N., Scarlata J. Policies to mitigate procyclicality // IMF staff position note SPN/09/09. — 2009.

11. Hoelscher D.S., Taylor M., Klueh U.H. The design and implementation of deposit insurance systems // IMF Occasional Paper No. 251. — 2006.

12. Vaez-Zadeh R., Xie D., Zoli E. MODIS: A market-oriented deposit insurance scheme // IMF Working Paper No. 02/207. — 2002.

13. Kaufman G.G., Seelig S.A. Post-resolution treatment of depositors at failed banks: implications for the severity of banking crises, systemic risk, and too-big-to-fail // IMF Working Paper No. 01/83. — 2001.

14. Garcia G.G. Deposit insurance and crisis management // IMF Working Paper No. 00/57. — 2000.

15. Demircuc-Kunt A., Detragiache E. Does deposit insurance increase banking system stability? // IMF Working Paper No. 00/3. — 2000.

16. Garcia G.G. Deposit insurance — a survey of actual and best practices // IMF Working Paper No. 99/54. — 1999.

17. Garcia G.G. Deposit insurance — obtaining the benefits and avoiding the pitfalls // IMF Working Paper No. 96/83. — 1996.

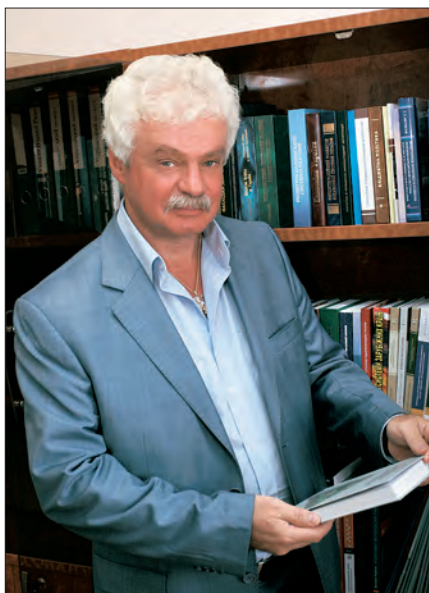
18. Demircuc-Kunt A., Kane E.J., Laeven L. Determinants of deposit-insurance adoption and design // NBER Working Paper No. 12862. — 2007.

19. Kane E.J., Demircuc-Kunt A. Deposit insurance around the globe: where does it work? // NBER Working Paper No. 8493. — 2001.

20. Mogyl'nyy O. Establishing effective deposit insurance system in Ukraine // EERC MA Thesis. — 2001.

21. International Association of Deposit Insurance 2008/2009 Annual report: charting a course through a global crisis. — 2010.

22. Directive 94/19/EC of the European Parliament and of the Council of 30 May 1994 on deposit-guarantee schemes. — 1994.

Точка зору/

Олександр Барановський

Доктор економічних наук, професор,
заслужений економіст України,
проректор з науково-дослідної
та інноваційної роботи
Університету банківської справи
Національного банку України

На шляху до нової фінансової архітектури

Нині в пресі, науковій літературі, у фінансово-економічних колах часто звучать такі дефініції, як “нова фінансова архітектура”, “нова глобальна фінансова архітектура”, “нова архітектура світової валютно-фінансової системи”, “нова архітектура міжнародної валютної і фінансової системи” ... Імпульсом для посилення зацікавленості урядів, центробанків, аналітиків цією проблематикою стала новітня світова фінансово-економічна криза. Проте однозначного тлумачення зазначених вище понять досі немає. Тому нині дуже важливо чітко з’ясувати, який зміст вкладається в ці словосполучення? Хто ініціює кардинальні зміни? Які результати можуть дати світовій спільноті передбачувані новації? В статті викладено авторську точку зору на порушені в ній питання.

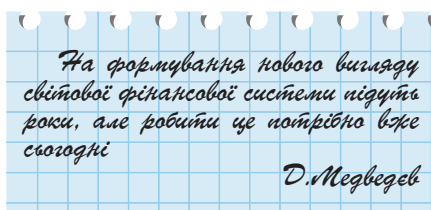
ВИТОКИ НОВОЇ ФІНАНСОВОЇ АРХІТЕКТУРИ

Одним із важливих чинників процесу глобалізації світових фінансів стало посилення інтеграції національних ринків грошей та капіталу, прискорення темпів якої спричиняє появу глобальної фінансової архітектури. Формування ж і еволюціонування останньої зумовлює стрімке зростання фінансових потоків, істотне збільшення масштабів переливу капіталу між країнами, велетенське розширення міжнародних кредитних та фондових ринків.

Останнім часом дедалі більше експертів схиляється до думки, що за умов зменшення домінування США в світовій економіці і американського долара — в міжнародних розрахунках; зростання ролі країн, що розвиваються; формування міжнародних фінансових ринків; втрати належного контролю за фінансовими інститутами на національному рівні; хаотично-плаваючої структуризації та оновлення існуючої фінансової архітектури остання тяжіє до трансформації з перетворенням на нову (координуючу), за якої фінансові інституції мають формувати і реалізовувати на міжнародному рівні спільну стратегію з урегулювання та коорди-

нації функціонування й розвитку світового фінансового ринку.

Нове — це добре забуте старе... В правоті цієї істини зайвий раз переконуєшся, коли мова заходить про нову фінансову архітектуру. Вперше термін “фінансова архітектура” був озвучений під час виступу президента США Б.Клінтона в Нью-Йоркській раді із зовнішніх зв’язків (New York’s Council on Foreign Relations) у

вересні 1998 року. Тоді він закликав країни Великої сімки адаптувати міжнародну фінансову архітектуру до ХХІ століття. Майже тоді ж сценарій реформування світового валютного порядку був викладений міністром фінансів Великобританії Г.Брауном у статтях “Нова глобальна фінансова архітектура” (до речі, стаття Дж.Сороса під такою ж назвою була опублікована в “Вопросах экономики” наприкінці 2000 року) і “Будівництво міцної світової фінансової системи”. “Тепер ми, — зазначив Г.Браун, — вступили в еру взає-

мозалежних і рухомих ринків капіталу. Окремі економіки вже не можуть бути осторонь масивних стрімких і інколи дестабілізуючих глобальних фінансових потоків. Природно, ми повинні дати відповідь цьому новому виклику, нам потрібна нова фінансова архітектура і реформа як на національному, так і на глобальному рівнях... Нова фінансова архітектура, що пропонується нами, — це кодекси поведінки, новий глобальний регулятор і міжнародний меморандум розуміння, що чітко визначає відповідальність за попередження і врегулювання криз... Мова не йде про нові інститути, а про те, як ми поводитимось у взаємозалежному світі, як дотримуємося дисципліни... Ключовим викликом, який стоїть перед нами..., є створення нових правил гри, які за допомогою підвищення кредитоспроможності та довіри інвесторів сприяють стабільності й процвітанню” [20].

Р.Д.Джомеїн пропонує відрізнити світову фінансову архітектуру від більш загального поняття “множини правил і процедур, за допомогою яких здійснюються міжнародні фінансові трансакції”, що більше підходить для визначення світової фінансової системи. Він зауважує також, що “корисніше визначати міжнародну фінансову

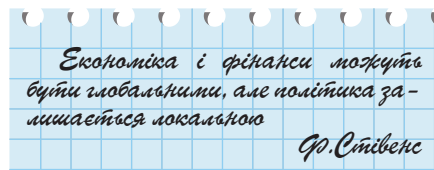
архітектуру як механізми і структури, за допомогою яких ці правила і процедури встановлюються: це комплекс інституціональних організацій, які визначають, хто приймає (правила), які, коли і як”[8, с.19]. Розуміють під “архітектурою” і різні установи, ринки та ті практичні заходи, яких вживають уряди, підприємці й окремі особи у процесі економічної та фінансової діяльності [17].

Ще в 1998 році МВФ звернувся до проблематики перегляду структури міжнародної валютної системи, провівши конференцію “Ключові питання реформи міжнародної валютної і фінансової систем”, сам склад учасників і підсумки роботи якої виявилися дуже красномовними. Так, серед учасників були “батько” міжнародного монетаризму Р.МакКіннон, головний економіст МВФ М.Мусса, класик макроекономіки Р.Дорнбуш, Дж.Френкель з Гарвардського університету, автор проекту “На шляху до нової міжнародної фінансової архітектури” Б.Ейхенгрін, “прадід” японської економічної науки Т.Іто та ідейний натхненник Луврської угоди 1987 року¹ Дж.Вільямсон. Був навіть патріарх – П.Кенен, людина, котра в дні своєї молодості писала разом із Джоном Мейнардом Кейнсом статут МВФ. Конференція окреслила намічені перетворення “Реформа глобальної фінансової архітектури”[13].

25 вересня 2002 р. парламент Італії підтримав Резолюцію №6-00030 “Про економічну кризу в Аргентині”, яка закликала до створення “нової фінансової архітектури, здатної підтримувати “реальну економіку” та запобігати утворенню “спекулятивних пузирів і фінансових обвалів”. Під час завершальної дискусії напередодні голосування депутат Бьянкі підтримав важливість “нового Бреттон-Вудса” і високо оцінив роль американського економіста Ліндона Ларуша – автора цієї ініціативи.

Перші згадування про нову фінансову архітектуру з’явилися в російських ЗМІ влітку 2008 року, коли президент Російської Федерації Дмитро Медведєв доручив мініфіну займатися цим питанням. А вже 26 жовтня 2008 року перший віце-прем’єр уряду РФ Ігор Шувалов заявив, що Росія готова запропонувати свій план реструктуризації світової фінансової

системи, який представить президент РФ Д.Медведєв на саміті, присвяченому проблемам подолання

світової фінансової кризи 15 листопада у Вашингтоні. На саміті Великої двадцятки було заявлено про необхідність повної ревізії існуючої фінансової системи і розробки нової світової фінансової архітектури...

У вересні 2008 року міністр фінансів Бразилії Гіду Мантега на зустрічі з іноземними журналістами в Ріо-де-Жанейро зазначив: “Нинішня криза довела, що настав час побудувати нову світову фінансову архітектуру, основою якої будуть більш жорсткі правила і суворий контроль” за всіма учасниками ринку. За його словами, “країни, що розвиваються, повинні мати вагоміше право голосу при обговоренні питань у міжнародних фінансових організаціях, оскільки саме вони є локомотивом світової економіки”.

На думку експертів, підґрунтям нової світової валютно-фінансової архітектури є:

- повернення до класичного визначення грошей як еквівалента створеної суспільством доданої вартості;
- створення нової грошової одиниці, яка матиме єдину функцію – накопичення доданої вартості, тобто функцію резервної валюти;
- створення дворівневої платіжної системи – виконання Міжнародним емісійним банком ролі “банку для держав”;
- жорсткіше регулювання світових фінансових і товарних ринків з метою заборони фінансових спекуляцій та повернення світовим ринкам їх основної функції – місця для обміну активів на гроші, а не функції престижного казино [16].

При цьому серед переваг нової архітектури світової валютно-фінансової системи називають:

- позбавлення урядів та центральних банків країн світу в односторонньому порядку необхідності приймати рішення про емісію національної валюти, незабезпеченої матеріальним виробництвом, і суттєве припинення інфляції у переважній більшості країн світу;
- стимулювання матеріального виробництва і науково-технологічного розвитку;
- асоціювання грошей зі справді

критичними товарами, а не золотом чи діамантами, що створить якісно нове наповнення поняття “гроші”;

– зайняття країнами, що розвиваються, гідного місця у світових економічних рейтингах, що сприятиме поліпшенню рівня життя у цих країнах, викориненню бідності;

– створення умов для переходу до єдиної світової валюти, що відкриє нові можливості для розвитку конкуренції, подальшої глобалізації, побудови справді єдиної економічної системи світу.

НОВА ФІНАНСОВА АРХІТЕКТУРА – ВИМОГА ЧАСУ

За останні десятиліття у світовій фінансовій системі накопичилися серйозні проблеми і диспропорції. Високими темпами зростає кількість хедж-фондів і фондів прямих інвестицій, фінансових супермаркетів, які починають відігравати важливу роль у світовій фінансовій системі, водночас ускладнюючи регулювання і нагляд над такими конгломератами. Активно розвиваються і численні сервісні провайдери, зокрема клірингові та розрахункові системи, кредитні рейтингові агентства, аудиторські фірми, що, в свою чергу, також потребує перебудови регулювання та нагляду. Набувають розвитку процеси сек’юритизації, що має, як свідчить досвід, не лише позитивні (перерозподіл ризиків), а й негативні (неадекватність оцінок, недостатня прозорість угод) наслідки. Не припиняються дискусії щодо доцільності/недоцільності існування спеціалізованих (стосовно банківської системи, страхового і фондового ринків) наглядових органів чи мегарегуляторів на національних фінансових ринках, які б виявляли прогалини і невідповідності в регуляторній та наглядовій практиці, несприятливі ситуації та вразливі місця у фінансовому секторі, а також стосовно створення адекватного координаційного наглядового механізму на глобальному рівні. Предметом дискусії є й питання, який орган (центробанк чи інший наглядовий інститут) повинен стати головним регулятором фінансових ринків. Чи слід надати перевагу раді регуляторів, можливо, з його власним персоналом, якому ставиться за обов’язок оцінка системного ризику фінансової системи? Дискутується й доцільність націоналізації приватних фінансових установ. Становить інтерес і пошук нових підходів до обов’язкового банківського резервування.

¹ Підписання G7 цієї угоди передбачало підтримку долара США, який у той час падав (штучну підтримку обмінного курсу своїх валют відносно долара у вузьких межах коливання).

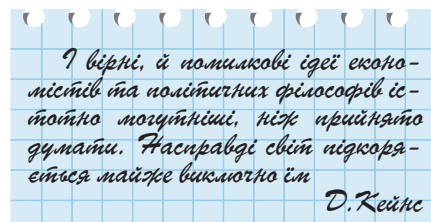
Джон Кейнс зазначав: “І вірні, й помилкові ідеї економістів та політичних філософів істотно могутніші, ніж прийнято думати. Насправді світ підкоряється майже виключно їм”. Сьогодні ж більшість економістів і політиків усвідомлює, що для виходу з кризи знадобиться не “косметичний ремонт”, а кардинальна перебудова — причому не лише світової фінансової системи як набору урегульованих фінансово-правовими нормами окремих ланок фінансових відносин кредитних і фінансових інститутів, а й значною мірою світового економічного укладу. Тому в 2009 році вперше після Другої світової війни на міжнародному рівні було поставлено питання реформування світових фінансів.

Зміни, що вже відбуваються, стосуються системи міжнародних інститутів, покликаних виконувати стабілізуючі функції. На тлі послаблення позицій долара як резервної валюти активно йде формування і розвиток регіональних валютних союзів, помітно зростає роль економік, що розвиваються. Паралельно вживаються скоординовані дії в сфері ужесточення стандартів фінансової звітності та податкової політики [1].

“У кризових умовах існує цілком природне бажання “більшого регулювання”. Але нам потрібно сьогодні дещо інше, а саме — “краще, ефективніше регулювання”, тобто режим, здатний завчасно виявляти й ідентифікувати слабкі та вразливі місця, а також правильно оцінювати ризики і виробляти відповідну лінію поведінки. У низці випадків це, можливо, потребуватиме додаткового регулювання, а в інших ситуаціях достатньо буде якісніше використовувати чинну регулятивну базу. При реалізації регулятивних реформ важливо, щоб вони відповідали цілям і завданням фінансової системи, яка має бути не лише стабільною, а й ефективною, передовою, інноваційною”, — зазначає головний менеджер банку “Джей Пі Морган Чейз Інтернешенел” (JP Morgan Chase International) Ендрю Крокетт [14]. На його думку, регулятивні реформи найзручніше підрозділяти за кількома категоріями: реформи, які впливають на сфери дії регулятивних правил і нормативів; реформи, що змінюють зміст самих нормативів; перетворення, спрямовані на перебудову регулятивних і наглядових органів. Як вважає Ендрю Крокетт, справжня реформа регуля-

тивної інфраструктури потребує впровадження таких наглядових інструментів, які здатні протистояти діям із помилкової оцінки кредитного ризику і запобігати надлишковому левериджу, обмежувати рух до “проциклічності”. На його думку, слід також добиватися серйозної і фундаментальної переоцінки структури регулятивної відповідальності.

Лондонський саміт Великої двадцятки в квітні 2009 року став знаком для світового фінансового простору. На ньому було прийнято комюніке (“План дій із виведення з глобальної фінансової кризи” — London Summit Global Plan for Recovery and Reform) з двома додатками: “Заява про зміцнення фінансової системи” (London Summit Communique Annex 1 — Declaration on Strengthening the Financial System) і “Заява про

спрямування ресурсів через міжнародні фінансові установи” (London Summit Communique Annex 2 — Declaration on Delivering Resources Through the IFIs). В зазначеному плані за напрямом “Зміцнення фінансового нагляду і регулювання” учасники саміту домовилися [18]:

- забезпечити надійність своєї внутрішньої системи фінансового регулювання;
- добиватися істотно більшої згуртованості й системного співробітництва між країнами і створити систему міжнародного погодження стандартів, якої потребує світова фінансова система;
- стимулювати обґрунтованість рішень, чесність і транспарентність, убезпечувати від ризику всю фінансову систему, пом’якшувати наслідки фінансового й економічного циклу, зменшувати залежність від невинуватено ризикованих джерел фінансування і запобігати прийняттю надмірно ризикових рішень;
- захищати споживачів і інвесторів, підтримувати ринкову дисципліну, скорочувати масштаби регулятивного арбітражу;
- створити нову Раду з фінансової стабільності (РФС) з розширеним мандатом, що є спадкоємцем Форуму фінансової стабільності (ФФС) у складі всіх країн Великої двадцятки, країн ФФС, Іспанії і Європейської комісії;

нансової стабільності (ФФС) у складі всіх країн Великої двадцятки, країн ФФС, Іспанії і Європейської комісії;

- забезпечити співробітництво РФС з МВФ для раннього попередження про макроекономічні і фінансові ризики і заходи, необхідні для їх усунення;
  - перебудувати національні системи регулювання таким чином, щоб органи влади були в змозі виявляти і приймати в розрахунок макропруденційні ризики;
  - поширити регулювання і нагляд на всі системно важливі фінансові установи, інструменти і ринки;
  - підтримувати і втілювати в життя жорсткі нові принципи ФФС, що стосуються оплати і компенсації;
  - вживати заходів з підвищення якості, обсягу і міжнародної впорядкованості капіталу в рамках банківської системи — в майбутньому регулювання має запобігати надмірному використанню позикового капіталу і вимагати завчасного створення резервів;
  - вживати заходів проти юрисдикцій, які не йдуть на співробітництво, зокрема проти “податкових притулків”;
  - вдосконалювати норми оцінки та планування і підготувати єдиний комплекс високоякісних глобальних стандартів фінансового обліку;
  - поширити регулятивний нагляд і реєстрацію на кредитно-рейтингові агентства.
- За напрямом “Зміцнення глобальних фінансових установ” запропоновано:
- виділити додаткові ресурси в обсязі 850 млрд. доларів США через глобальні фінансові установи на підтримку зростання в країнах із ринковою економікою, що формується і в країнах, що розвиваються (за рахунок збільшення ресурсів, які має МВФ, обсягом 250 млрд. доларів США; розширення нових механізмів запозичень на суму до 500 млрд. доларів США; збільшення обсягу кредитування не менш як на 100 млрд. доларів США з боку багатосторонніх банків розвитку);
  - підвищувати дієздатність міжнародних фінансових організацій (МФО), їх ефективність і легітимність з орієнтацією на більш довгострокову перспективу (за рахунок їх реформування і модернізації, зокрема слід змінити квоти МВФ і порядок прийняття рішень; розширити участь керуючих МВФ у визначенні стратегічного напрямку його діяльності; втілювати в життя реформи Світового банку; призначати керівників і старшу керівну ланку МФО в процесі відкритого,

Таблиця 1. Цілі та результати Лондонського саміту Великої двадцятки (квітень 2009 року)

Цілі	Ініціатори	Результати
Нарощування державних витрат	США, Великобританія, Японія	Конкретних зобов'язань не прийнято
Посилення регулювання фінансового сектору	Франція, Німеччина, Росія	Взято зобов'язання посилити регулювання
Збільшення резервів МВФ	Практично всі країни	Обсяг коштів МВФ зріс в 4 рази
Перегляд часток в МВФ	Країни, що розвиваються	Прийняття конкретних рішень відкладено до 2011 року
Фінансування міжнародної торгівлі	Бразилія, Великобританія	Запропоновано виділити 250 млрд. доларів США
Боротьба з протекціонізмом	Великобританія, США, Південна Корея, Індія	Повторено Вашингтонську заяву щодо протекціонізму
Боротьба з офшорами	Франція, Німеччина	Домовлено скласти списки, обмінюватися інформацією
Перегляд резервних валют	Китай, Росія	Пункт не був включений до порядку денного

прозорого відбору з урахуванням їх заслуг; розробити пропозиції відносно подальших реформ, спрямованих на підвищення оперативності реагування і здатності до адаптації МФО);

— досягти нового глобального консенсусу щодо основних цінностей і принципів, які стимулюватимуть стійку економічну активність.

Однак на Лондонському саміті вдалось домовитися лише про збільшення обсягу ресурсів МВФ, а не про принципи модернізації світової фінансової системи. З багатьох питань країни-учасниці дотримувалися кардинально протилежних підходів (див. таблицю 1) [6], тому нова архітектура буде плодом тривалої конкуренції багатьох варіантів.

Досягнуті найбільшими країнами угоди закладають нові стандарти банківського регулювання і нагляду на глобальному рівні. Коментуючи рішення Великої двадцятки, президент Європейського центрального банку Жан-Клод Тріше констатував тиху кончину Базеля-II. На зміну базельським рекомендаціям має прийти нова архітектура фінансового регулювання, обриси якої ще остаточно невідомі.

Практично всі “стовпи” чинної базельської конструкції виявилися неспроможними запобігти глобальній фінансовій катастрофі. Норматив достатності капіталу не спромігся обмежити роздування балансів і накопичення надлишкових ризиків, рейтингові оцінки дали збої, а самі рейтингові агентства явно підмочили свою репутацію. Публічне розкриття банками інформації в рамках “ринкової дисципліни” не дало змоги адекватно оцінити ризики за складними фінансовими продуктами.

Нинішній керівник Базельського комітету, голова центробанку Нідерландів Нут Веллінк повідомив про

майбутні зміни: “Ми працюємо над запровадженням *макропруденційного регулювання*, яке передбачає *контрициклічний буфер капіталу* і *управління ризиками*, що йдуть від системних, взаємозв'язаних банків”. Має поліпшитись якість і прозорість капіталу першого рівня. Основний капітал повинен буде складатися переважно зі звичайних акцій і нерозподіленого прибутку. Гібридні інструменти, вочевидь, зведуться до мінімуму. Норматив достатності капіталу, що спирається на показник зв'язаних з ризиком активів, більше не буде головним критерієм. Поряд з ним з'явиться обмежувач фінансового левериджу — просте *співвідношення власного капіталу і активів банку*. Крім того, з'являться нові обо-

Важливо, щоб регуляторні реформи відповідали цілям і завданням фінансової системи, яка має бути не лише стабільною, а й ефективною, передовою, інноваційною
Е.Крокетт

в'язкові нормативи ліквідності.

В основі макропруденційного нагляду має бути особливий *нагляд за системоутворюючими банками*. В листопаді минулого року Банк міжнародних розрахунків спільно з МВФ і РФС оприлюднив “Керівництво з оцінки системної значущості фінансових інститутів, ринків та інструментів”, яким системоутворюючі банки пропонується визначати за 41 первинним і вторинним індикатором: *критерії розміру банків* (активи, частка ринку, структура балансу тощо), *управління ризиками* (позиції щодо різних інструментів, диспаритети активів і зобов'язань тощо), а також *ринкові взаємозв'язки* (офшорні операції, зарубіжні “дочки” то-

що). Ймовірно, що великим банкам пред'являтимуться особливі *пруденційні норми*, що відрізняються від тих, які застосовуються стосовно решти банків.

Впроваджуватиметься й *динамічне резервування*. На відміну від існуючого підходу, коли резерви на можливі втрати створюються в момент дефолту й погіршують і без того складне становище банку, динамічні резерви схожі на стабілізаційний фонд; накопичуючись на фазі кредитного буму і витрачаючись у період кризи, вони не тиснуть на рентабельність і власний капітал. Наприкінці минулого року дві міжнародні асоціації, що відповідають за стандарти фінансової звітності, — Рада з міжнародних стандартів фінансової звітності (International Accounting Standards Board) і Рада з облікових стандартів (Accounting Standards Board) — оголосили про *конвергенцію стандартів*, дали зелене світло динамічному резервуванню й оприлюднили новий стандарт простроченої заборгованості. Перші робочі ідеї будуть презентовані на міжнародній конференції “Системний ризик і фінансове регулювання: причини й уроки фінансової кризи” в нинішньому році в Базелі. А Базельський комітет обіцяє оприлюднити нову редакцію угод наприкінці 2010 року [12].

У МВФ зріють нові плани з протидії глобальній кризі. Як повідомила газета “Уолл Стріт Джорнел” (The Wall Street Journal (WSJ)) з посиланням на представника фонду, мова йде про інструмент, орієнтований не на конкретну країну, а на групу країн. За всіма формальними ознаками такий інструмент розробляється з прицілом на країни Єврозони. Однак є і суттєвіше ідеологічне спрямування: МВФ останнім часом чимдуж намагається переконати країни, що розвиваються, не накопичувати валютні резерви. Передбачається, що новий механізм фінансування отримає назву “мультинаціональна кредитна лінія” (multicountry credit line) і буде затверджений восени, коли відбудуться річні збори Ради керуючих фонду. Як сказав WSJ представник МВФ, фонд сам ідентифікуватиме наявність системних проблем у групі взаємопов'язаних країн, заявлятиме про ці проблеми і про те, що для таких країн є наготові кредитна лінія. Вже сам факт наявності такої “страховки” (країни не зобов'язані користуватися кредитною підтрим-

Таблиця 2. Економічні функції резервних валют

Функція	Приватний сектор	Державний сектор
Засіб обігу	Валюта платежу в міжнародних контрактах	Інструмент валютних інтервенцій
Міра вартості	Валюта ціни в міжнародних контрактах	Номінальний якір грошово-кредитної політики
Засіб заощадження	Валюта номіналу фінансових активів	Валюта розміщення офіційних резервів

кою), припускають у фонді, благотворно впливатиме на ринки і знизить економічні ризики.

Рік тому з ініціативи глави МВФ Домініка Стросс-Кана фонд уже запровадив для конкретних країн подібний страхувальний інструмент — “гнучку кредитну лінію” (FCL — flexible credit line), яку пропонував Мексиці, Колумбії і Польщі на загальну суму понад 78 млрд. доларів США. Формально всі троє звернулися до фонду за цією “страховкою”, але, за неофіційною інформацією, кредитні лінії були ледь не нав’язані цим країнам (характерно, що жодна з них не скористалася допомогою). Головні побоювання критиків “гнучкої кредитної лінії” полягають у тому, що звернення за нею до фонду ринки сприймають негативно — незалежно від того, якими коментарями з боку МВФ супроводжується схвалення коштів. Багато запитань викликають і умови, які ставляться перед здобувачами FCL. Їх економічна політика і фінансовий стан мають відповідати високим критеріям. Якщо вони їм відповідають, то не зрозуміло, навіщо таким здобувачам “страховка”. Подібні питання виникають і до проекту мультинаціональної лінії [7].

Актуальною проблемою залишається вибір резервних валют, оскільки вони слугують для зберігання державами своїх міжнародних резервів, установлення вартості й оплати міжнародних контрактів, номінування основної маси світових фінансових активів, а також є інструментом валютних інтервенцій і якорем грошово-кредитної і курсової політики багатьох країн (див. таблицю 2) [9, с. 6].

Висока зацікавленість держав у досягненні валютної першості зумовлюється значними перевагами, які забезпечує країні резервний статус її валюти. До них належать насамперед можливість покриття дефіциту платіжного балансу національною валютою, відчутне зміцнення міжнародних конкурентних позицій виробників і фінансових інститутів країни-емітента, масштабне збільшення припливу іноземного капіталу в національну економіку.

Перевага у валютній сфері дає й істотні політичні дивіденди, оскільки інші країни, що використовують резервну валюту у зовнішньому і внутрішньому обігу, виявляються певною мірою залежними від стабільності цієї валюти і, відповідно, благополуччя держави, що її емітує. Сьогодні цією перевагою активно користуються США, для яких домінування долара в світовій валютній системі є не менш, якщо не більш значущим знаряддям відстоювання своїх геополітичних і економічних інтересів, ніж військовий потенціал [14, с. 7].

На думку фахівців, є чимало обставин, які дають підстави стверджувати, що ніякого краху долара в оглядному майбутньому не відбудеться, і він збереже статус провідної світової валюти. Насамперед у значній девальвації долара і демонтажі існуючої структури світової валютної системи не зацікавлені найбільші і найвпливовіші учасники міжнародних фінансово-економічних відносин: центральні банки розвинутих країн і країн, що розвиваються, транснаціональні корпорації і міжнародні банківські групи.

Наростання проблем із долларом спричинило б серйозне знецінення доларових активів, прискорення глобальної інфляції, скорочення виробництва і зниження зайнятості в провідних експортоорієнтованих економіках, включаючи японську і західноєвропейські. В цій ситуації міжнародні держателі доларових активів опиняються певною мірою заручниками долара, зацікавленими в збереженні його стійкості. Для США це означає зокрема готовність центральних банків інших країн до здійснення масштабних спільних валютних інтервенцій на підтримку долара [9, с. 22–23].

Однак, як вважають експерти, ключовою причиною зростання під час останньої фінансово-економічної кризи курсу долара стосовно світових валют є процес перетікання капіталу в США. Драматичні події на світових ринках змусили банки, фонди прямих інвестицій і суверенні фонди згортати інвестиційний бізнес на ринках країн, які розвиваються, що супроводжува-

лося масовим продажем не лише цінних паперів, а й валют, в яких вони деноміновані. Падіння євро, російського рубля і бразильського реала під час кризи було зумовлено репатріацією інвестиційного капіталу, котрий переважно переводився в боргові зобов’язання американського уряду [11]. Тобто виходить, що курс долара зріс не тому, що економіка США різко пішла на поправку, а лише з причини перетікання капіталу, зумовленого кризою.

Динаміка курсу має відповідати динаміці відсоткових ставок: якщо за якоюсь валютою більш висока відсоткова ставка, то валюта сама по собі девальвується. Водночас девальваційна гонка може спричинити торговельні війни. “Світ продовжить фінансувати США, оскільки альтернатива набагато сумніша”, — впевнений Нуріель Рубіні: якщо долар упаде, Китай зануриться в рецесію, як і інші, — порушиться система товарного кредиту, згідно з якою світ поставляє США гроші, а США закуповують у світу товари [10]. Іншу резервну валюту знайти зараз складно, — продовжує він, — для такого статусу важлива не лише низька інфляція, але й стабільність, а суверенні ризики зростають навіть у розвинутих країн. США можуть собі дозволити збільшити борг ще на 15–20% ВВП, а Великобританія цього вже не може, монетарний союз Європи занадто еkleктичний — проблеми, наприклад, у Каліфорнії не вплинуть на вартість долара, тоді як імовірність дефолту деяких країн ЄС позначиться на вартості євро. “Долар якось трохи безпечніше”, — підсумовує Рубіні. І навіть якщо США розглядати перспективи свого дефолту, він буде останнім у ланцюжку попередніх банкрутств решти країн.

Водночас, на думку ректора Російської економічної школи Сергія Гурієва, якщо раніше країни, що розвиваються, заглядали в рот американському фінансовому ринку, то тепер вони зрозуміли, що необхідно створювати власні повновагомні ринки: “Зараз інвестиції біжать у долар від безвихідності. Проте це тимчасове явище, таких уливань, як раніше, ця валюта більше не дістане” [19].

Недаремно професор Гарвардського університету Найел Фергюсон разом з економістом лондонського фонду “Емія Кепітел” (Amiya Capital) Моріцем Шулариком кілька років тому придумали термін *чаймерика* (Chimerica; від China + America). Chi-

теміса – своєрідна економічна система з чітким розподілом ролей, де США виступають головним споживачем китайських продуктів, а Китай на отримані долари посилено кредитує американський попит. На думку Фергюсона, це безпрецедентне ринкове утворення, формуючи 50% зростання світової економіки, визначало її стан в останні 15–20 років.

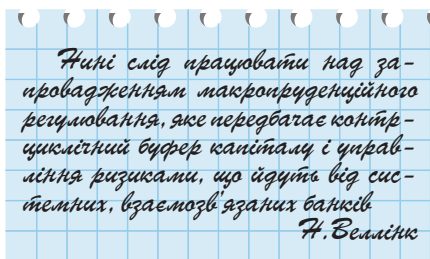
Поки долар залишається світовою валютою, Пекін певною мірою є його заручником. За оцінками експертів, приблизно 90% своїх золотовалютних резервів (2 трлн. доларів) Китай тримає в американських цінних паперах. Зокрема Китаю належать бонди американського казначейства на суму 585 млрд. доларів. Утім, оманливість стабільності американських активів спонукує Китай переглядати свої погляди на долар і кредитування заокеанського партнера. Фергюсон передбачає американській валюті долю фунта стерлінгів, згаслого в постколоніальну еру під тягарем імперських боргів королівства. “Найближчим часом новий світовий економічний лідер Китай продовжуватиме додавати по 7% ВВП і без американського споживача, оскільки це планова економіка. Мені вона нагадує ранній сталінізм з його гігантськими будівництвами і вірою в нескінченні можливості людини”, – зазначає Фергюсон [19].

Одночасно в світі може з’явитися ще кілька потужних регіональних валют. Скажімо, в 2006 р. Південна Корея, Китай і Японія домовлялися про те, що запровадять власну валюту – акю. Другий центр – динар, який можуть запровадити Індія, Іран і Саудівська Аравія. Рубль теж може стати регіональною валютою, для чого Росія має змусити Східну Європу купувати у неї нафту і газ за рублі. В Латинській Америці – болівар, а в Північній – амеро. Угода про можливе введення в обіг нової грошової одиниці – амеро – між Мексикою, Канадою і США проробляється з 2006 року. Гіпотетично можливе також заміщення долара колективною резервною валютою типу *банкор* (bankor), запропонованої Кейнсом, чи пропонованими нині новими типами світових валют, як, скажімо, *INTOR*, запропонованої Робертом Манделлом на основі одиниці *DEU* (долар, євро, ена).

Хоча слід зазначити, що поточні масштаби використання валют країн, що розвиваються, в міжнародному обороті поки дуже незначні і зовсім не відповідають внеску цих кра-

їн у світове виробництво та експорт. Так, за даними Банку міжнародних розрахунків, сукупна частка валют Китаю, Індії і Бразилії в обороті глобального валютного ринку в 2007 р. становила лише 1.6%, тоді як загальний внесок зазначених держав у виробництво глобального ВВП оцінювався в 18.2% [9, с. 26].

А відомий фінансист Джордж Сорос пропонує активізувати механізм спеціальних прав запозичення (Special

Drawing Rights, SDR – похідна грошова одиниця, створена ще в 1969 р., що використовується МВФ для міждержавних розрахунків). Усе, що для цього потрібно, – схвалення 85% членів МВФ. Сорос стверджує, що СПЗ особливо не вплинуть на короткострокову ліквідність, але будуть вельми корисні периферійним країнам для проведення антициклічної фіскальної політики, якщо багаті країни позичать чи пожертвувать свої ліміти на СПЗ бідним державам. Міжнародні інститути контролюватимуть цільове використання цих коштів. Якщо застосування СПЗ отримає широкий розмах, скажімо, 1 трлн. доларів, то безкорисливий учинок багатих країн насправді прислужиться і їх інтересам, простимулювавши світову економіку і підтримавши їх експортні ринки [15].

Російський же прем’єр-міністр Володимир Путін на третьому російсько-китайському економічному форумі заявив, що Росії і Китаю необхідно поетапно відходити від долара і переходити на національні валюти у взаємних розрахунках. Він визнав, що у світовій економіці, яка базується на доларі, відбувся збій, а ситуація на глобальних фінансових ринках як і раніше складна. Тому, на думку прем’єра, в цих умовах слід подумати про вдосконалення системи платежів у взаємній торгівлі [11]. А Туреччина запропонувала Росії відмовитися у взаємних розрахунках від доларів і євро. Про це на турецько-російському бізнес-форумі в Москві заявив президент Турецької Республіки Абдулла Гюль. Поки договір з Росією про перехід на розрахунки в російських рублях

за нафту і газ підписала лише Білорусь. Тривають розмови про приєднання до рублевої зони Казахстану і Молдови. Про прагнення увійти до неї недавно заявила Вірменія.

А жителі Індонезії впевнені, що знайшли відповідь на запитання, як зберегти свої заощадження, незважаючи на кризу і коливання курсу долара. Вони успішно користуються системою розрахунків за допомогою золотих динарів і срібних дирхамів. Родоначальником ідеї повернення до золотого стандарту став колишній прем’єр сусідньої Малайзії Махатхір Мохамад. Він ще в 2001 році запропонував проект ісламського динара у відповідь на дії валютних спекулянтів, що обвалили національні валюти багатьох країн під час кризи наприкінці 1990-х. Однак у самій Малайзії з її стабільною економічною системою ця ідея була втілена в життя лише в одному штаті – Келантан – у вересні 2006 року. А в Індонезії, яка повною мірою відчуває наслідки кризи, популярність динара зростає дуже стрімко. Дедалі більше людей використовують у повсякденному житті золоті і срібні монети, еквівалентні 153 і 3 доларам США. Ними розраховуються за їжу, одяг і предмети побуту. Аргументація прихильників “ісламської валюти” переконлива: вартість золотого динара за останні вісім років зросла майже вчетверо.

Близько року тому у головного економіста Дойче банку (Deutsche Bank) Томаса Майєра з’явилась ідея створення *Європейського валютного фонду* (ЄВФ), який мав би також координувати податкову політику країн – членів ЄС. Одне з політичних завдань ЄВФ – обмежити вплив МВФ у регіоні. Водночас експерт не заперечує важливості місії МВФ на глобальному рівні. Він вважає, що якщо б МВФ не існував, нам варто було б його заснувати для того, щоб з його допомогою ефективніше подолати фінансову кризу.

ІДЕЇ РЕФОРМУВАННЯ РЕГУЛЮВАННЯ І НАГЛЯДУ В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ НА 40-У ДАВОСЬКОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ФОРУМІ

На ювілейному давоському економічному форумі в січні 2010 року, ключовими словами якого стали “нагляд” і “контроль”, оскільки головна тема зустрічі – відповідаль-

ність світової фінансової системи і створення нових наглядових органів, представники банківського співтовариства намагалися протистояти спробам світових регуляторів посилити контроль за фінансовим сектором.

Напередодні форуму Барак Обама заявив, що має намір бути послідовним у боротьбі з *“жирними котами з Уолл-Стріт”*: *“Ніколи більше американські платники податків не стануть заручниками банків, які “надто великі, щоб рухнутися” (too big to fail)”*, — попередив Барак Обама. Серед конкретних заходів президент США назвав обмеження банківських операцій і ліміту зростання для великих фінансових корпорацій [5].

Символічно, що сесія Давоського форуму, на якій відбулося обговорення шляхів реформування банківської сфери, називалася *“Нові стандарти для зростання світової економіки”*. Нуріель Рубіні, якого на цьому форумі охрестили *“Касандрою Давоса”* за передбачену в 2007 році кризу, підтримав ідеї Обама. *“Я вважаю, що втілення в життя цього плану дасть змогу банківському сектору розвиватися в правильному напрямі, однак цього недостатньо”*, — зазначив Рубіні, одночасно закликавши повернутися до закону Гласса-Стігала (Glass-Steagal Act), прийнятого після Великої депресії в 1933 році і спрямованого на обмеження спекуляцій на банківському ринку та боротьбу зі зловживаннями службовим становищем. За прогнозами Рубіні, другої хвилі кризи очікувати не слід. Навпаки, в 2010 році економіка добре стартувала. Однак у другій половині року можливе погіршення ситуації, зумовлене згортанням урядами стимулюючих заходів.

Водночас на форумі можна було почути й інші думки. Так, колишній головний економіст МВФ, а нині професор Чиказької школи бізнесу Рагурам Раджан заявив, що проблема *“надто великі, щоб рухнутися”* — лише верхівка айсберга. І наголосив, що запропоновані заходи можуть спричинити ще більший безлад. Погляди Р.Раджана поділяє й президент британського банку *“Барклейс”* (Barclays) Роберт Дайамонд, який попередив, що плани Барака Обама з обмеження розмірів банків можуть загострити проблему безробіття, знизити обороти світової торгівлі, загальмувати відновлення економіки після кризи. В своєму виступі на форумі Дайамонд наголосив, що поява великих, інтегрованих і універсальних банківських

інститутів стала своєрідною прикметою посткомуністичного розвитку фінансової системи. *“Вони [великі банки] виконували найважливішу функцію, допомагаючи урядам і великим корпораціям диверсифікувати ризики, зокрема пов'язані з діяльністю в інших країнах”*, — цитує банкіра британська газета *“Гардіан”* (Guardian).

Раджана і Дайамонда доповнює і голова правління компанії *“Ллойдз”* (Lloyd's) лорд Пітер Левен, зазначаючи, що необхідно вдосконалювати банківське регулювання, але абсолютно не потрібно вживати нові регулятивні заходи. На його думку, більш жорсткі правила в США і Великобританії спричинять те, що бізнес *“перетікатиме”* в інші фінансові центри, такі як Сінгапур, Шанхай, Цюрих.

Глава Дойче банку Йозеф Аккерманн вважає, що в разі надто завязлого тиску урядів на ринки в програші опиняться всі без винятку. *“Маятник може хитнутися надто сильно”*, — попереджає Аккерманн. На думку банкіра, запровадження узгоджених і універсальних правил є незаперечною умовою відновлення світової економіки.

“Чи допоможе відновленню економіки подібнення великих банків?” — запитує глава британського банку *“Стандарт Чартерд Бенк”* (Standard Chartered Bank) Пітер Сендс. Банкір вважає, що *“ні”* — єдина неупереджена відповідь на це запитання. *“Ставки надто високі, і навіть невелика помилка може задусити відновлення”*, — пояснив Сендс, попередивши, що погіршення ситуації може спровокувати другу хвилю кризи.

Глава фінансового комітету палати представників конгресу США Барні Франк, виступаючи на сесії *“Наступна глобальна криза”*, заявив, що встановлення нових правил — *“хороша ідея”*. На думку Франка, якщо Лондон і Вашингтон домовляться про застосування додаткових регулюючих заходів, це стане величезним кроком на шляху попередження фінансових криз у майбутньому. *“Тоді грати один з одним в дочки-матері”*, — закликав Франк.

Коментуючи дискусію в Давосі, глава комітету Держдуми РФ з власності Віктор Плєскачевський зазначив: *“Особисто я вважаю, що основною причиною кризи є слабкість системи регулювання, тому заходи в цьому напрямі вжити необхідно. Водночас питання про те, наскільки жорсткішими слід робити заходи регулювання, поки залишається відкритим”*. На його думку, США не випадково саме сьогодні

заговорили про небезпеку суміщення інвестиційних і розрахункових операцій банків. *“По суті, це нагадування решті країн, що суміщення консервативних процедур із розрахунку і зберігання вкладів із ризикованими банківськими операціями, інвестиційними за змістом, тим більше з похідними інструментами, неприпустиме”*. Віктор Плєскачевський вважає, що цілком зрозуміло, чому банкіри в Давосі кричать про те, що посилення регулювання фінансової системи стримуватиме розвиток економіки. *“Але вони забувають додати, що додаткові заходи стримуватимуть ризики виникнення чергової кризи”*, — сказав Плєскачевський [5].

“Якщо кожна держава прийме свої власні регламенти, це лише ускладнить нагляд за фінансовим сектором у цілому”, — заявив глава Дойче банку Йозеф Аккерманн. На його думку, необхідний скоординований підхід на міжнародному рівні, інакше частина бізнесу банків піде в нерегульовані сегменти, — пише німецька *“Ді Вельт”* (Die Welt). Й.Аккерманна підтримав глава британського банку *“Барклейс”* Роберт Дайамонд, який закликав політиків відмовитися від акцій, обмежених суто національними кордонами. Він запропонував продовжити пошук рішень у рамках двадцятки провідних індустріальних країн світу.

Пропозиції американського президента з посилення контролю і запровадження додаткових податків для банків підтримав глава ЄЦБ Жан-Клод Тріше, заявивши WSJ, що плани Барака Обама *“мають той самий напрям, що й наша позиція”* [2], а регулювання має змусити фінансовий сектор зосередитися на фінансуванні реальної економіки. *“Пропозиції [з реформування фінансового сектору] мають глобально координуватися, щоб гарантувати, що в нашій глобальній фінансовій системі не залишиться лазівок для порушень”*, — наголосив Тріше. Міжнародне співтовариство, на його думку, повинно активно працювати над такими ідеями, щоб підвищити ефективність спільної роботи над системними ризиками. Деякі фінансові компанії вже встигли забути, що уряди витратили на подолання кризи чверть річного ВВП, а центробанки вдалися до *“абсолютно надзвичайних заходів”*, стверджує Тріше. *“Зміцнюйте баланси, в тому числі за рахунок емісії нових акцій, зберігайте значну частину прибутку, замість того, щоб роздавати її, підходьте з вели-*

кою відповідальністю до компенсаційної політики”, — закликає він фінансові компанії.

Ініціативи Обама означають, що радикальні реформи стали реальністю, вважає голова Банку Англії Мервін Кінг. Удавати, що можливо створити фінансову структуру, яка запобігатиме майбутнім кризам, нереалістично, стверджує Кінг. Набагато розумніше зробити нову систему достатньо стійкою, щоб проблеми в одному секторі не призводили до колапсу в іншому. “Система, про яку якнайменше можна сказати хорошого, — це нинішня система, — підкреслює Кінг, — саме вона спричиняє фінансові кризи дедалі більшої сили”.

Інші європейські країни, в тому числі найвпливовіші члени єврозони — Франція і Німеччина, вже давно виступають за створення міжнародного фінрегулятора. Однак навряд чи вони погодяться на скорочення бізнесу своїх глобальних банків — “Бі Ен Пі Паріба” (BNP Paribas) і Дойче банку [3].

Багато з вищезазначених новацій — справа майбутнього. Однак Україна, як і багато інших країн, сьогодні просто не в змозі запропонувати якісь цінні ідеї стосовно нової глобальної фінансової архітектури. Ці питання вирішуватимуться без її участі [4].

Література

1. Арт Я. Алексей Кудрин: “Потребу-

ється кардинальная перестройка мирового экономического уклада” [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bankir.ru/publication/article/2472526>.

2. Басманов Е., Полоцкий А. Поле битвы — Давос // РБКdaily. — 29.01.2010.

3. Бочкарева Т. Трише поддержал Обаму // Ведомости. — 28.01.2010.

4. Бураковский И. Мысли о Давосе // Инвестгазета. — 15.02.2010.

5. Говорова Н. Банкиры хотят оставаться большими [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.gzt.ru/topnews/economics/-bankiry-hotyat-ostavatyjsya-bolshimi-/285422.html>.

6. Григорьев Л.М. Финансовая архитектура: экстренный ремонт // Россия в глобальной политике. — 2009. — № 4.

7. Денисов А. Фонд ищет средство борьбы с валютными резервами [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vremya.ru/2010/33/8/248558.html>.

8. Ефременко И.Н. Роль международного валютного фонда и Всемирного банка в международной финансовой архитектуре // Финансовые исследования. — 2006. — № 12. — С. 19–25.

9. Костин А.Л. Современная мировая валютная система и перспективы рубля // Вестник ФА. — 2008. — № 4. — С. 5–34.

10. Кувшинова О., Оверченко М. Валютные войны // Ведомости. — 06.02.2009.

11. Логвинова Н. Боязнь девальва-

ции // Профиль. — 2008. — № 41.

12. Моисеев С. Базель умер, да здравствует Базель! // Банковское обозрение. — 2009. — №12/18 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bo.bdc.ru/2009/18/>.

13. Моисеев С. Пока гром не грянет, архитектура не рухнет / С.Моисеев // Валютный спекулянт. — 2001. — № 7. — С. 16–19.

14. Новый мировой регулятивный порядок // Банковская практика за рубежом. — 2009. — № 9.

15. Реценз от Сороса // Эксперт Online. — 10.02.2009.

16. Савченко О. Нова велика депресія: якою буде майбутня світова валютно-фінансова система [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/49be638025a13/>.

17. Сердинов Э.М. Архитектура международной финансовой системы // Банковское дело. — 1999. — № 12 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.infoart.ru/issue/bankdelo/1299/bank01.htm>.

18. Финансовая архитектура посткризисного мира: эффективность решений. — М., 2009. — С. 26–27.

19. Черников Д., Кашин С. Глобальная зачистка // Секрет фирмы. — 2008. — № 50.

20. Brown Gordon. A New Global Financial Architecture // The Wall Street Journal Europe, 6. X. 1998, p.10.

Інформація з першоджерел

Доповнення до Переліку осіб, які мають сертифікати Національного банку України на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків¹, внесені у жовтні 2010 р.

№ п/п	Прізвище, ім'я, по батькові тимчасового адміністратора або ліквідатора	Дата і номер рішення Комісії ² про надання сертифіката	Номер та серія сертифіката	Строк дії сертифіката / продовження терміну дії сертифіката	Застосування заходів впливу
255	Бокій Сергій Олексійович	05.10.2010 р. № 333	Серія А № 00213 (тимчасова адміністрація); серія В № 00184 (ліквідація)	05.10.2015 р.	
256	Івченко Тетяна Володимирівна	05.10.2010 р. № 334	Серія В № 00185 (ліквідація)	05.10.2015 р.	
257	Рогожа Олена Анатоліївна	05.10.2010 р. № 335	Серія А № 00214 (тимчасова адміністрація); серія В № 00186 (ліквідація)	05.10.2015 р.	

¹ “Перелік осіб, які мають сертифікати Національного банку України на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків” у повному обсязі за станом на 01.01.2010 р. опубліковано у № 2 (2010 р.) “Вісника НБУ” на стор. 64–71.

² Кваліфікаційна комісія Національного банку України з питань сертифікації тимчасових адміністраторів та ліквідаторів банківських установ.

Перелік осіб, яким продовжено термін чинності сертифіката на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків

За станом на 01.11.2010 р.

№ п/п	Прізвище, ім'я, по батькові тимчасового адміністратора або ліквідатора	Дата і номер рішення Комісії про надання сертифіката	Номер та серія сертифіката	Строк дії сертифіката / продовження терміну дії сертифіката	Дата та підстава припинення чинності сертифіката
1	Болдирев Олександр Олександрович	05.10.2010 р. № 336	№ 000040-ЛТТ (тимчасова адміністрація, ліквідація)	06.10.2010 р. / продовжено до 05.10.2015 р. (рішення № 336 від 05.10.2010 р.)	

Підготовлено департаментом кризового менеджменту та контролю операцій на відкритому ринку Національного банку України.

Олександр Костюк

Доктор економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки Державного вищого навчального закладу "Українська академія банківської справи Національного банку України"

Олена Костюк

Кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки Державного вищого навчального закладу "Українська академія банківської справи Національного банку України"

Методологічні засади оптимізації чисельності рад директорів банків: неоінституціональний підхід

У статті досліджено основні принципи визначення оптимальної чисельності ради директорів банку в рамках двох наукових шкіл – інституціональної та неоінституціональної. Доведено, що кількісний підхід (інституціональна школа) при формуванні ради банку призводить до надмірного числа учасників і зростання витрат на утримання ради. Запропонований авторами якісний підхід (неоінституціональна школа) є перспективнішим для застосування у банках, оскільки максимізує функціональність ради за рахунок системи комітетів та забезпечує об'єктивність прийнятих рішень завдяки домінуванню в раді незалежних директорів. Дослідження засвідчили, що при неоінституціональному підході оптимальною є унітарна рада чисельністю 12 членів або спостережна рада з восьми осіб та правління у складі чотирьох членів.

КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ У БАНКАХ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Основні організаційні принципи корпоративного управління як інструменту підвищення прибутковості і стійкості банків в умовах фінансової кризи мають суттєво трансформуватися. Зростання уваги суспільства до проблем банків потребує від них відповідних заходів, зокрема щодо вдосконалення організаційного механізму корпоративного управління. А проте в наукових колах усе ще не існує альтернативи інституціональному підходу до визначення сутності організаційного механізму корпоративного управління в банках,

особливо коли йдеться про формування ради банку [4, 5, 8]. У результаті фактори внутрішнього середовища банку не враховуються при визначенні чисельності ради, що негативно позначається і на її функціональності, і на об'єктивності її рішень. За такої ситуації система внутрішнього контролю банку, в якій головну роль відіграють комітети ради директорів, неспроможна ефективно здійснювати контроль за банківськими ризиками, що посилює негативні тенденції в роботі банків [2, 6, 11].

Переважає більшість банків світу, особливо транснаціональних, за результатами 2008 року звітувала про отримані збитки, пояснюючи це негативним впливом зовнішніх чинників.

Провідні банки Європи Дойче банк (Deutsche Bank), Ю Бі Ес (UBS), Ллойдс бенк (Lloyd's bank) не бажали визнавати внутрішні проблеми і не проводили кадрових змін у рада банків на загальних зборах акціонерів, проведених протягом першого кварталу 2009 року. Хоча ще на початку 2009 року регулятори ринків банківських послуг країн ЄС акцентували увагу світового співтовариства на існуванні й внутрішніх чинників кризи. Найбільше критикували ради директорів банків за неспроможність приймати зважені, неупереджені, високопрофесійні рішення. Очевидно, що радам директорів банків справді бракує неупередженості й функціональності, а власникам банків – науково обґрунто-

ваного підходу до визначення того, якою має бути дієва рада банку.

Методологічні засади оптимізації чисельності рад директорів банків розкрито у працях Д. Норта, Д. Ходжсона, О. Вільямсона. На жаль, названі вчені не приділили уваги розвитку якісних підходів до формування ради директорів, розглянувши лише окремі кількісні фактори. Щодо вітчизняної економічної науки, то ця проблема є відносно новою, українські вчені досі не приділяли їй належної уваги. Тому основною метою цього дослідження є формування нового, неоінституціонального підходу до визначення оптимальної чисельності ради директорів банку як складової організаційного механізму корпоративного управління.

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ОСНОВНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ ЧИСЕЛЬНОСТІ РАДИ БАНКУ

Міжнародний досвід формування критеріїв визначення оптимальної чисельності ради банку є досить типологічним і базується на використанні інституціонального підходу. Основні принципи інституціонального наукового напрямку такі:

- 1) залежність чисельності ради директорів банку від його розміру;
- 2) залежність чисельності ради від кількості акціонерів банку;
- 3) залежність чисельності ради від кількості працівників банку;
- 4) формування рекомендацій щодо чисельності ради на законодавчому рівні.

Законодавство, розмір банку, кількість його акціонерів та працівників є інституціональними факторами розвитку банку [12].

Розмір банку є визначальним, як

правило, в рамках моністичної концепції корпоративного управління, поширеної у США, Великобританії, Канаді, Австралії та більшості інших країн світу. Під розміром банку здебільшого розуміють балансову або ринкову вартість його активів [13]. На законодавчому рівні пропозиції щодо чисельності ради формуються у вигляді мінімально та максимально рекомендованих показників чисельності ради директорів — зазвичай від 5 до 17 осіб. Точніші показники формуються на рівні фондових бірж країни й мають форму вимоги, а не рекомендації. Здебільшого фондові біржі визначають чисельність ради в кількості від 7 до 15 осіб. В обох випадках рекомендації та вимоги базуються на розмірі активів банків країни, тобто чим більші активи, тим більша чисельність ради директорів.

Кількість акціонерів та працівників банку є визначальною в дуалістичній концепції корпоративного управління, поширеній у Німеччині, Австрії, Нідерландах, Данії, Швеції, Фінляндії. У цих країнах розмір спостережних рад банків залежить від кількості працівників та акціонерів — чим їх більше, тим більша чисельність ради банку.

У Законі України “Про акціонерні товариства” містяться відповідні вимоги щодо розміру спостережної ради банку. Зокрема, визначено, що її чисельність залежить від кількості акціонерів банку — чим їх більше, тим більша чисельність ради. Такий підхід може бути виправдано тим, що в законі передбачено використання банками принципів кумулятивного голосування та пропорційного представництва у раді банку.

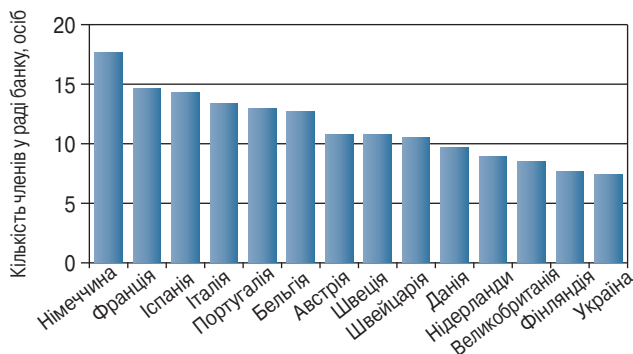
Водночас слід зазначити, що як цей, так і попередні принципи визначення оптимальної чисельності ради банку є

виключно кількісними. Вони не спрямовані на підвищення об’єктивності прийнятих рішень учасниками ради, та її функціональності за рахунок розвитку системи комітетів. Вочевидь це фундаментальний недолік інституціонального підходу [3, 4]. В результаті державні установи, і не тільки в Україні, змушені на законодавчому рівні експериментувати з рекомендованою чисельністю рад банків, фактично покладаючи на банки відповідальність за визначення кількісного складу ради. У свою чергу банки, не маючи методологічного підґрунтя, вимушені експериментувати з чисельністю ради, свідченням чого є суттєвий діапазон чисельності рад банків європейських країн та України (див. графік 1).

Лідруючі позиції Німеччини щодо чисельності спостережних рад банків базуються на законодавчому підґрунті. Половина місць у складі ради має бути надана представникам трудового колективу банку, а кількість працівників банку та його акціонерів визначають законодавчі вимоги щодо кількісного складу ради. Протягом останніх десяти років чисельність рад директорів у банках країн ЄС зменшилася з 13.5 до 11.8 особи. Ця тенденція пояснюється зростанням рівня концентрації власності банків, тобто зменшенням кількості власників, а отже, їхніх представників у раді.

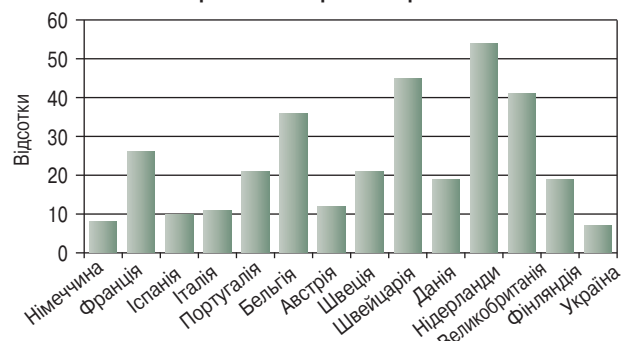
Можливо, об’єднуючим фактором щодо інституціонального (кількісного) та неоінституціонального (об’єктивно—функціонального) підходів до визначення оптимальної чисельності ради банку є рівень розвитку національного ринку управлінських ресурсів. Високий попит на членів ради, особливо незалежних директорів, за низької їх пропозиції призводить до формування нечисленних рад. Для вирішення цієї про-

Графік 1. Чисельність рад банків європейських країн та України

Джерела: авторська статистична база (Україна, Великобританія, Швеція); Звіт компанії “Хейдрік та Страгглс” з корпоративного управління в країнах Європи. – 2009. – 54 с.

Графік 2. Частка зарубіжних фахівців у складі рад банків європейських країн та України

Джерела: авторська статистична база (Україна, Великобританія); Звіт компанії “Хейдрік та Страгглс” з корпоративного управління в країнах Європи. – 2009. – 54 с.

блеми банки залучають до співпраці зарубіжних фахівців, присутність яких на національному ринку управлінських послуг дещо компенсує його нерозвинутість.

Цю загальну тенденцію не підтримують лише декілька країн. У Франції протягом останніх п'яти років з посиленням фондовою біржею та урядом вимог щодо збільшення частки незалежних директорів у складі ради попит на цю категорію управлінців значно зріс і задовольнити його вдалося лише за рахунок зарубіжних фахівців. В Україні ж узагалі немає жодних законодавчих вимог щодо участі у складі спостережних рад банків незалежних директорів. У результаті немає й попиту на незалежних учасників рад, у тому числі зарубіжних фахівців. Можливо, саме тому рівень захисту інтересів вкладників банків, який мають забезпечувати саме незалежні учасники ради, в Україні суттєво нижчий, ніж у країнах Європи.

Утім, зазначимо, що навіть у країнах Європи бракує єдності щодо того, на основі яких факторів слід визначати оптимальну чисельність ради банку. Це вказує на необхідність радикального вдосконалення, а, можливо, навіть цілковитої відмови від використання інституціонального підходу. Прагнучи вирішити зазначену проблему, ми розробили абсолютно новий — неоінституціональний підхід щодо визначення оптимальної чисельності ради банку, заснований на унітарній моделі ради директорів.

Основу неоінституціонального підходу становлять дві цільові складові. Перша — *об'єктивна*, суть якої полягає в тому, що у процесі формування ради банку необхідно забезпечити домінування в ній незалежних учасників, адже саме вони є запорукою об'єктивності прийнятих радою рішень. Друга складова — *функціональна*, котра пе-

редбачає забезпечення необхідного функціонального рівня ради за допомогою контрольних та оперативних комітетів.

Визначивши фундаментальні принципи неоінституціонального підходу, перейдемо до питання про формування системи комітетів ради.

ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ СИСТЕМИ КОМІТЕТІВ РАДИ БАНКУ

Формування оперативних комітетів ради директорів банків у рамках інституціонального підходу має бути обов'язком ради директорів у цілому. Рада у повному складі формує оперативні комітети з представників як виконавчих, так і не виконавчих директорів. Ці комітети частково відповідають за управління рішеннями, тобто за їх розробку. До оперативних комітетів доцільно віднести комітети з корпоративного управління, стратегічного розвитку, фінансів.

Комітет із корпоративного управління має відповідати за управління діяльністю радою директорів у цілому, включаючи розробку відповідних внутрішніх положень.

Комітет зі стратегічного розвитку відповідає за розробку стратегічного плану банку, визначаючи цілі і завдання та напрями його діяльності. Управління банківськими ризиками також належить до компетенції цього комітету, тому що їх вивчення є невід'ємною складовою процесу стратегічного планування.

Комітет із фінансів визначає нормативи капіталовкладень та подає раді директорів пропозиції щодо оптимізації джерел фінансування діяльності банку.

Зазначимо, що більшість членів кожного з оперативних комітетів мають бути незалежними директорами. До комітету з корпоративного управ-

ління доцільно включити генерального директора; до комітету зі стратегічного розвитку — управляючого директора з операційної діяльності; до комітету з фінансів — управляючого директора з фінансів. Для забезпечення незалежності у процесі розробки управлінських рішень генеральний директор не повинен бути у складі комітетів зі стратегічного розвитку та фінансів — він мусить концентрувати свою увагу виключно на реалізації управлінських рішень.

У міжнародній практиці формування оперативних комітетів немає єдиного підходу до вирішення цього питання.

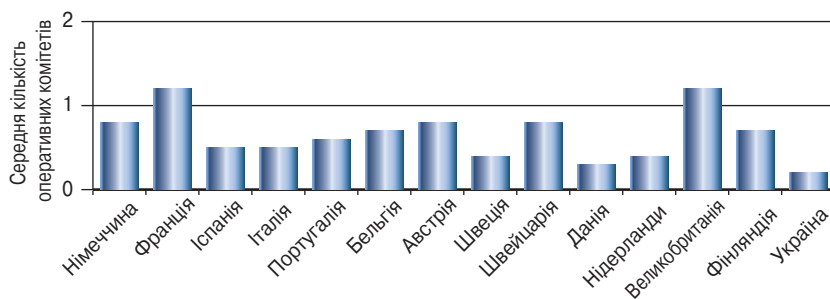
Найнижчі показники щодо кількості оперативних комітетів у складі рад мають банки країн, де застосовується модель подвійних рад, тобто коли у банку створено спостережну раду та правління. Можливо, це пояснюється тим, що включення до оперативних комітетів членів двох органів — спостережної ради та правління створює для банків багато проблем щодо координації та субординації їх членів.

Водночас у Німеччині кількість оперативних комітетів значно більша, хоча в країні також використовується модель подвійних рад. Причиною тому — наявність майже у 60 відсотках банків Німеччини комітетів зі стратегічного розвитку. Аналогічну зацікавленість у створенні таких комітетів виявляють банки Франції. У Великобританії, країні з унітарною моделлю ради директорів, поширені комітети з корпоративного управління. Рідше формують у банках Європи комітети з фінансів (їхні функції покладено на комітети зі стратегічного розвитку) та комітети з етики й корпоративної соціальної відповідальності.

У банках України зафіксовано лиш окремі випадки формування оперативних комітетів, і тільки за участі членів спостережної ради. Як правило, це комітет із корпоративного управління. Спільна ж робота у цих комітетах представників спостережної ради і правління, як вимагається теорією та практикою корпоративного управління, в Україні не поширена.

Формування іншої групи комітетів — контрольних, які відповідають за контроль рішень, у рамках запропонованого нами неоінституціонального підходу, має бути обов'язком виключно зовнішніх, не виконавчих директорів. Формувати контрольні комітети мають зовнішні директори ра-

Графік 3. Кількість оперативних комітетів у складі рад банків європейських країн та України

Джерела: авторська статистична база (Україна, Великобританія); Звіт компанії "Хейдрік та Страггс" з корпоративного управління в країнах Європи. — 2009. — 54 с.

ди, а не рада в цілому. У такому випадку контрольні комітети (до них необхідно включити комітети з аудиту, винагород, призначень) формуються тільки з числа незалежних директорів, адже незалежність рішень членів цих комітетів впливає на ефективність стимулювання праці членів ради директорів (комітет із винагород), ефективність організації процесу формування складу ради (комітет із призначень) тощо.

Варто зазначити, що на сьогодні жодна з існуючих моделей корпоративного управління не дає змоги формувати контрольні комітети ради виключно із зовнішніх директорів. Це прерогатива ради директорів у цілому.

Ключовим елементом неінституціонального підходу до корпоративного управління є комітет із призначень, який відіграє важливу роль у формуванні ради. Він виконує такі функції:

1. Акумуляція і систематизація пропозицій щодо нових кандидатур у раду директорів банку;

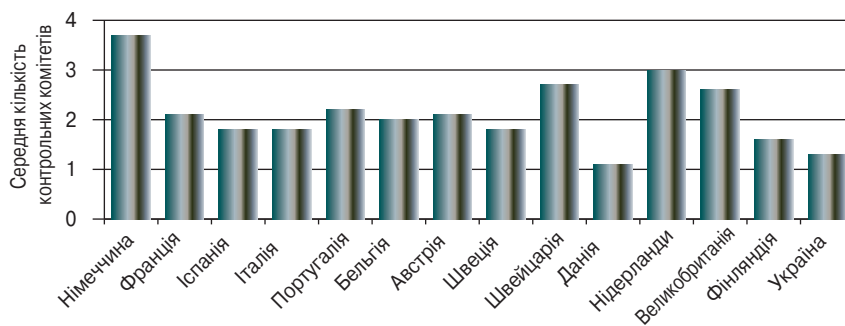
2. Критеріальний добір. Комітет із призначень згідно з положенням банку про раду директорів перевіряє інформацію щодо кожної поданої на розгляд кандидатури та з'ясовує, чи відповідають вони критеріям, за якими підбирають внутрішніх і зовнішніх директорів;

3. Затвердження списку кандидатур до складу ради. За результатами перевірки поданих на розгляд кандидатур комітет із призначень формує остаточний список кандидатів, які пройшли процедуру критеріального відбору, і подає його зборам акціонерів, котрі шляхом голосування формують із їх числа раду директорів банку.

У рамках англосаксонської моделі комітет із призначень створюється у переважній більшості банків, але він не наділений повноваженнями самостійно подавати зборам акціонерів кандидатури до складу ради. Після проведення критеріального відбору комітет із призначень подає список кандидатів на розгляд раді директорів у повному складі, яка затверджує його і передає зборам акціонерів. Недоліком англосаксонської моделі є втрата незалежності при затвердженні радою списку кандидатур, тому що в цьому процесі беруть участь не тільки зовнішні, незалежні директори, а й усі виконавчі директори ради [1, 9].

У питанні щодо створення контрольних комітетів банки країн ЄС одностайніші, ніж у підході до формування оперативних комітетів.

Графік 4. Кількість контрольних комітетів у складі рад банків європейських країн та України

Джерела: авторська статистична база (Україна, Великобританія); Звіт компанії "Хейдрік та Страггс" з корпоративного управління в країнах Європи. – 2009. – 54 с.

Найпоширенішим контрольним комітетом у банках країн Євросоюзу, а також України є комітет з аудиту. В ЄС майже 96% банків створили такі комітети (десять років тому цей показник становив 56%). Лише в Італії й Данії менше 75% банків створили цей комітет. Комітети з призначень найпоширеніші в банках Великобританії та Швеції. Водночас спостерігається тенденція до поділу комітету з призначень та винагород на два окремі комітети. Нині вже близько 60% банків країн ЄС застосовує таку практику.

Отже, можна зробити висновок, що формуванню системи комітетів рад банків у країнах ЄС та Україні бракує універсального підходу, який би дав змогу оцінити, наскільки оптимальним є кількісний склад ради і як це позначається на її функціональності й об'єктивності.

МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ ОПТИМАЛЬНОЇ ЧИСЕЛЬНОСТІ РАДИ БАНКУ НА ОСНОВІ НЕІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ

Щоб визначити оптимальну чисельність ради директорів, слід провести поетапний розрахунок чисельності директорів у контрольних та оперативних комітетах за допомогою такого алгоритму:

$$C = \frac{D \times N}{2};$$

$$I = \frac{(O \times K \times \alpha)}{2}; \quad (1)$$

$$B = C + 1;$$

$$N = B + E,$$

де C – чисельність директорів у контрольних комітетах;

D – кількість контрольних комітетів у раді;

N – середня чисельність директорів у контрольному комітеті;

I – чисельність незалежних ди-

ректорів в оперативних комітетах;

O – кількість оперативних комітетів у раді;

K – середня чисельність директорів у оперативному комітеті;

B – чисельність незалежних директорів у раді;

N – загальна чисельність директорів у складі ради;

E – чисельність виконавчих директорів у складі ради;

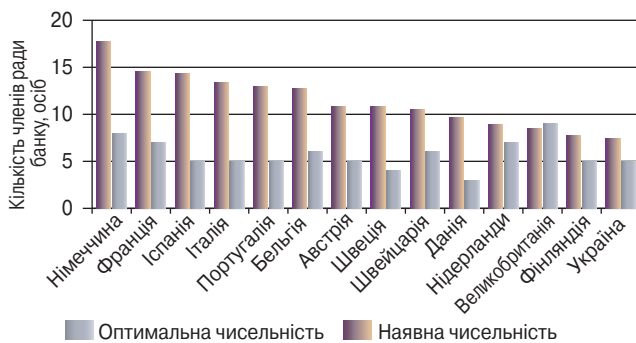
α – коефіцієнт участі незалежних директорів у складі комітету.

Таким чином, у рамках неінституціонального підходу запропоновано на основі систематизації функцій комітетів формувати їх систему з трьох контрольних і трьох оперативних, кожен з яких має бути представлений трьома директорами. За рахунок дотримання незалежними директорами принципів абсолютної та мажоритарної участі у складі контрольних та оперативних комітетів і одночасного членства у двох комітетах визначено чисельність учасників контрольних комітетів у кількості п'яти незалежних директорів, а також оперативних комітетів у кількості трьох незалежних і трьох виконавчих директорів.

Реалізація такого підходу в Україні в рамках моделі подвійних рад потребуватиме формування спостережної ради у складі восьми учасників та правління у складі чотирьох учасників (три члени оперативних комітетів і президент банку).

Для посилення зовнішнього контролю за процесом формування ради директорів банку президента і генерального директора як членів правління банку має, на нашу думку, затверджувати на посадах Національний банк України, враховуючи їх кваліфікацію, досвід і результати роботи в галузі, професійну репутацію; а голова ради та голови контрольних комітетів по-

Графік 5. Наявна та оптимальна чисельність рад директорів банків європейських країн та України

Джерела: авторська статистична база (Україна, Великобританія); Звіт компанії "Хейдрік та Страггс" з корпоративного управління в країнах Європи. – 2009. – 54 с.

Графік 6. Кошти, вивільнені внаслідок зменшення витрат на зарплату за рахунок оптимізації чисельності ради банків європейських країн

Джерело: авторська статистична база за результатами 2007 року.

винні відповідати критеріям незалежності. Таким чином, НБУ, організовуючи критеріальний відбір кандидатів на зазначені вище посади, завершує формування ради банку в рамках неоінституціонального підходу.

Використання запропонованого алгоритму дало змогу визначити оптимальну чисельність рад банків країн ЄС та України. Зауважимо, що в процесі оптимізації було використано дані щодо наявної кількості комітетів у радах банків.

Дані графіка 5 засвідчують, що лише в банках Великобританії члени рад перевантажені функціональними обов'язками, які можна оптимізувати шляхом збільшення чисельності ради банку. В інших країнах ситуація відрізняється кардинально в бік зменшення кількісного складу рад банків за рахунок скорочення чисельності як виконавчих директорів, так і зовнішніх, незалежних учасників. Це питання в умовах фінансової кризи може набути важливого значення, адже зменшення витрат на зарплату керівництву банку позитивно позначається на стійкості й прибутковості банку, вивільняючи додаткові фінансові ресурси. Використовуючи дані фінансової звітності банків деяких країн Європи, розрахуємо економію коштів на оплату праці директорів у результаті оптимізації чисельності ради.

Дані графіка 6 свідчать про відносно неефективність інституціонального (кількісного) підходу до визначення оптимальної чисельності ради банку та про переваги неоінституціонального (об'єктивно-функціонального) підходу. Отже, для банків Іспанії оплата праці директорів за умови використання інституціонального підходу становить щорічно 0.4–0.7% чистого прибутку, для банків Італії – 0.4–0.5%,

Франції – 0.3–0.4%, Німеччини – 0.1–0.2%. Вочевидь за умов фінансової кризи ці витрати можуть стати критичними, тож уряди країн і центральні банки повинні застосовувати якісніший підхід до визначення оптимальної чисельності ради банку – неоінституціональний.

ВИСНОВКИ

Досвід корпоративного управління в банках світу свідчить про наявність у них багатьох не вирішених проблем. Однією з них є відсутність науково обґрунтованих методів визначення оптимальної чисельності ради директорів банку. Використання інституціонального підходу призводить до зростання витрат на утримання ради, а функціональна складова організації її діяльності не отримує належного розвитку.

Розв'язанню зазначених проблем суттєво сприяє інший підхід – неоінституціональний. Він базується на підвищенні функціональності ради за рахунок оптимізації системи її комітетів та зростанні рівня об'єктивності рішень, які приймаються радою, шляхом оптимізації частки незалежних директорів у складі ради й комітетів.

Література

1. Андропова И. Основные принципы и критерии оценки новой институциональной экономики и неоклассической теории // Вестник Государственного университета управления. – 2008. – № 1(11). – С. 18–25.
2. Артёмов Т. И. Методология институционализма в контексте теории ценности // Экономика и прогнозирование. – 2003. – № 3. – С. 108–118.
3. Аузан А. А., Кудряшова Е. Н., Там-

бовцев В. Л., Шаститко А. Е. Институциональная экономика. Новая институциональная экономическая теория / Под ред. А.А.Аузана. – М.: Инфра–М, 2004. – С. 416.

4. Бренделева Е.А. Неоинституциональная теория: Учебное пособие / Под. ред. проф. М.Н.Чепурина – М.: ТЕИС, 2003.

5. Гайдай Т. Неоинституционализм и его аналитический-исследовательский потенциал // Экономика Украины. – 2003. – № 9. – С. 60.

6. Норт Д. Институциональные изменения: рамки анализа // Вопросы экономики. – 1997. – № 3. – С. 6–17.

7. Ходжсон Д. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории / Пер. с англ. – М.: Дело, 2003. – 464 с.

8. Фролов Д. Методологический институционализм: новый взгляд на эволюцию экономической науки // Вопросы экономики. – 2008. – № 11. – С. 90–101.

9. Шаститко А. Неоинституциональная экономическая теория. – М.: Инфра–М, 1998. – С. 156–219.

10. Furubotn E. The New Institutional Economics. Recent Progress; Expanding Frontiers // Journal of Institutional and Theoretical Economics. 1993. – № 1 (149). – P. 1–10.

11. North D. The New Institutional Economics // Journal of Institutional and Theoretical Economics. – 1986. – 1(142). – P. 230–237.

12. Williamson O.E. The Economic Institutions of Capitalism. Firms, Markets, and Relational Contracting. – New York: Free Press, 1985. – 485 p.

13. Williamson O.E. The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead // Journal of Economic Literature, 2000. – № 3(38). – P. 595–613.

Дослідження/

Анжеліка Сомик

Кандидат економічних наук,
заступник начальника відділу
досліджень грошово-кредитної політики
та міжнародних валютно-кредитних
відносин Центру наукових досліджень
Національного банку України

Особливості дії трансмісійного механізму грошово-кредитної політики в період кризи: канали цін активів, обмінного курсу та очікувань суб'єктів ринку

Продовжуємо тематичну серію публікацій, присвячених особливостям роботи трансмісійного механізму грошово-кредитної політики в кризовий період¹. У другій статті авторка аналізує результати дослідження ефектів, виявлених у каналах цін активів, обмінного курсу й очікувань (довіри) суб'єктів ринку, та обґрунтовує напрями вдосконалення трансмісійного механізму грошово-кредитної політики в Україні з урахуванням наслідків кризи.

Позиція та висновки, викладені в статті, відображають авторську точку зору і не є офіційною позицією Національного банку України.

КАНАЛ ЦІН АКТИВІВ

Канал цін активів відображає вплив монетарної політики на вартість грошей як активу, що зумовлює зміну відносних цін на фінансові (національна та іноземна валюти, цінні папери) та реальні активи (нерухомість, золото, інші активи). Під впливом відносних цін в економіці відбувається переливання капіталів у межах фінансового ринку та між фінансовим і товарними ринками, що неодмінно позначається на споживчій, інвестиційній та виробничій активності й у кінцевому підсумку — на економічному розвитку та інфляційних процесах у країні.

Проведені дослідження дали змогу узагальнити й економічно обґрунтувати зміни, що сталися в каналі цін активів під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників у кризовий період. Результати дослідження дають підстави стверджувати, що основними ефектами кризового періоду в каналі цін активів були: **ефект зміни вартості кредитно-**

го забезпечення, фінансового багатства домогосподарств і ринкової вартості компаній, заміщення активів та ефект фінансового акселератора.

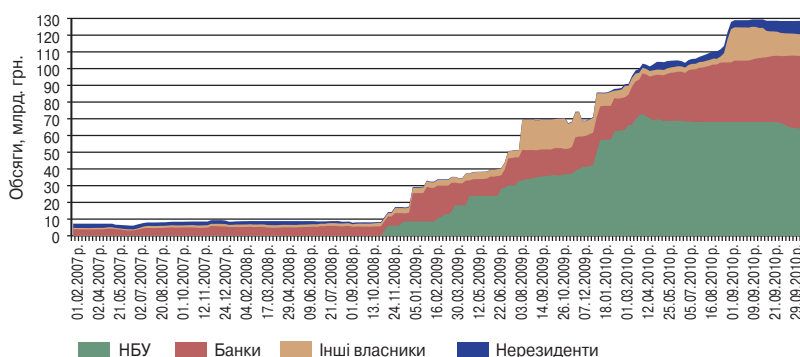
Зокрема зменшення цін на активи фондового ринку, ринку нерухомості й сировинні товари експорту зумовили ефекти зниження фінансового багатства домогосподарств, ринкової вартості компаній відносно витрат на оновлення капіталу (ефект q-Тобіна) та вартості кредитного забезпечення. Це вплинуло на суттєве погіршення кредитоспроможності позичальників і зумовило відповідне зменшення кредитної, споживчої, інвестиційної та виробничої активності суб'єктів ринку. Через ефект фінансового акселератора збільшилася амплітуда економічного циклу, що посилює процеси економічного падіння: валютний внутрішній продукт за 2009 рік зменшився на 15.1%. Слід зауважити, що зазначені ефекти спричинили й інші явища, зокрема уповільнився інфляційний процес — з 22.3% у 2008 році до 12.3% у 2009-му.

У країнах із розвинутим фінансовим ринком у каналі цін активів значною є роль фондового ринку та цінних паперів як активів. В Україні

фондовий ринок розвинутий недостатньо і тому не відіграє вагомої ролі у фінансовому посередництві. З одного боку, це стримує розвиток внутрішнього ринку капіталів через обмеження альтернативних напрямів інвестування суб'єктами ринку та звужує межі впливу грошово-кредитної політики за допомогою процентних інструментів на фінансовий ринок. Відсутність в Україні адекватного потребам суб'єктів економіки фондового ринку в докризовий період зменшила можливість альтернативного переміщення та перерозподілу вільних ресурсів, обмежуючи їх лише депозитним, валютним та ринком нерухомості. Це було однією з причин “роздування” спекулятивних цінових бульбашок на ринку нерухомості (житла, землі, комерційної нерухомості) та зростання процесів доларизації шляхом вкладення коштів суб'єктів ринку у валютні активи. З другого боку, необхідно визнати й те, що на момент поширення світової кризи незначна роль фондового ринку у фінансовій системі України відіграла роль “подушки безпеки”, зменшивши втрати від знецінення цінних паперів суб'єктів економіки, оскільки

¹ Сомик А. Особливості дії трансмісійного механізму грошово-кредитної політики в період кризи: кредитний та процентний канали // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 10. — С. 24—32.

Графік 1. Обсяги розміщених облігацій внутрішньої державної позики у 2007–2010 рр.

Джерело: дані Національного банку України [7].

ки їх частка в структурі власних активів була незначною.

Під час кризи активізувався розвиток ринку державних цінних паперів, який характеризувався тенденціями стрімкого зростання обсягів розміщених облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), підвищенням їх дохідності, орієнтацією на суб'єктів внутрішнього ринку. Причиною зростання обсягів випуску ОВДП та підвищення їх дохідності була проблема з наповненням дохідної частини державного бюджету під час кризи та необхідність у значних витратах на фінансування антикризових заходів. Зменшення привабливості державних цінних паперів України для зовнішніх інвесторів у кризовий період зумовили тенденцію зростання ролі внутрішнього ринку як джерела фінансування витрат державного бюджету, насамперед за рахунок Національного банку України.

Обсяг операцій з розміщення ОВДП за час кризи зріс майже в 15 разів. За станом на кінець вересня

2008 року в обігу перебували ОВДП на суму 8.56 млрд. грн., із яких лише 0.4% – у власності НБУ, 68.1% – банків, 19.9% – інших суб'єктів і 11.6% – нерезидентів. На початок жовтня 2010 року обсяг розміщених ОВДП зріс до 128.54 млрд. грн., із яких 50% перебували у власності НБУ, 33.9% – банків, 9.8% – інших суб'єктів та 6.3% – нерезидентів (див. графік 1).

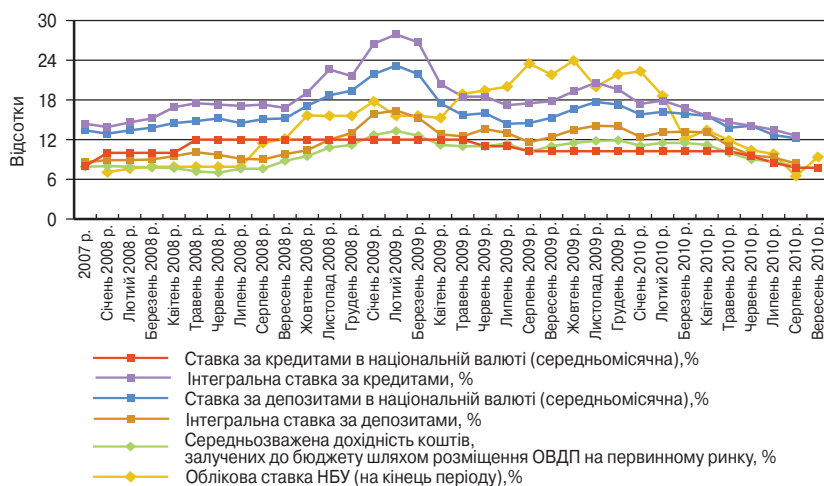
Посилення орієнтованості боргової політики держави на внутрішній ринок, зростання обсягів розміщень державних цінних паперів, а також збільшення середньої дохідності ОВДП на первинному ринку є в нормальних умовах позитивним сигналом розвитку ринку державних цінних паперів та чинником підвищення ефективності роботи монетарного трансмісійного механізму й економіки в цілому. Проте в кризових умовах це внесло негативні зміни в роботу монетарного трансмісійного механізму. Крім цього, обсяг випущених ОВДП за станом на кінець вересня 2010 року становив 33.8% від загального обсягу банківських депози-

тів і наближався до рівня внутрішнього державного боргу (35%), перевищення якого, за підрахунками експертів МВФ, справляє пригнічуючий вплив на економічний розвиток [16].

Щодо впливу активізації ринку державних цінних паперів на роботу монетарного трансмісійного механізму, то в цілому відновлення, починаючи з 2008 року (після п'ятирічного періоду відсутності), участі Національного банку України на ринку державних цінних паперів є позитивною тенденцією і свідчить про появу в НБУ важливого інструмента регулювання грошово-кредитного ринку шляхом проведення операцій на відкритому ринку з державними цінними паперами та передумов для підвищення ролі процентної політики. Проте наявність ОВДП в портфелі цінних паперів Національного банку була пов'язана насамперед із необхідністю виконання певних норм законів України з метою фінансування окремих антикризових заходів (капіталізація банків, підготовка до чемпіонату з футболу Євро-2012 тощо), тобто необхідністю монетизації державного боргу. Це було одним із чинників змін, що відбулися в каналах емісії платіжних засобів: через фондовий канал Національним банком України у 2008–2009 рр. було введено в обіг (чиста емісія) відповідно 8.54 та 44.77 млрд. грн.

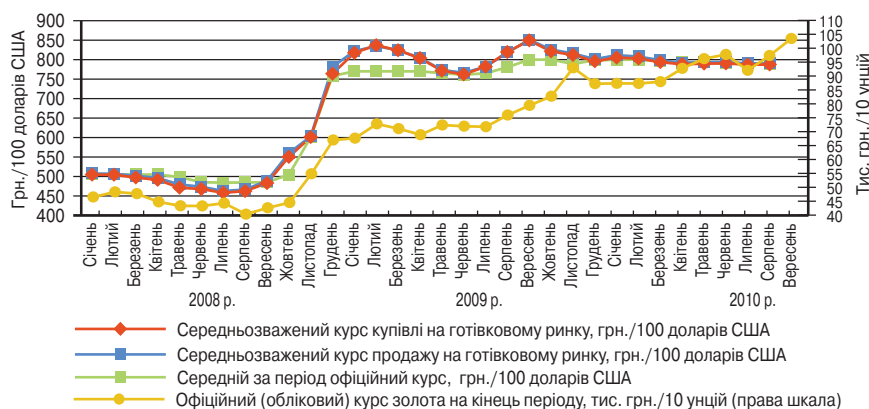
Зазначимо, що дохідність ОВДП, які перебувають у власності Національного банку, значно нижча від ринкової, що перешкоджає їх використанню Національним банком України як інструмента регулювання грошово-кредитного ринку через непривабливість на ринку. Зокрема дохідність ОВДП, викуплених НБУ в рамках виконання норм чинного законодавства щодо капіталізації банків, становить 9.5%, тоді як максимальна середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку в окремі періоди 2009 року сягала 22–24% (див. графік 2). Крім цього, середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку іноді перевищувала ставки, які сформувалися на депозитному та кредитному ринках, і таким чином зумовлювала їх утримання на високому рівні та стимулювала переливання ресурсів банків й інших суб'єктів грошового ринку в ОВДП, пригнічуючи кредитну та інвестиційну активність і нівелюючи таким чином усі заходи Національного банку щодо стимулювання кредиту-

Графік 2. Окремі ставки на кредитному, депозитному та фондовому ринках

Джерело: дані Національного банку України [1, 7].

Графік 3. Курси на валютному ринку та ринку золота

Джерело: дані Національного банку України [1, 10, 12].

вання економіки та зниження кредитних ставок.

Під час кризи в каналі цін активів спостерігався також ефект заміщення: сталося переливання капіталів із депозитного, фондового, іпотечного та інших ризикованих і низькодохідних ринків в іноземну валюту і дорогоцінні метали. Такі зміни були зумовлені низкою зовнішніх та внутрішніх чинників: станом платіжного балансу, девальваційними очікуваннями, зниженням довіри до банків та національної валюти, політичною нестабільністю, пошуком суб'єктами економіки дохідних активів в умовах падіння цін на фондовому та іпотечному ринках. У таких умовах іноземна валюта та золото розцінювалися як активи-гавані збереження капіталу, що спричинило значне зростання попиту на них та цін на ці активи (див. графік 3).

КАНАЛ ОБМІННОГО КУРСУ

Важливою складовою активів суб'єктів економіки в Україні є іноземна валюта, що зумовлено значною фінансовою доларизацією в країні та особливостями режиму монетарної політики, який базується на керованій прив'язці обмінного курсу гривні до долара США. Враховуючи це, більшість дослідників монетарного трансмісійного механізму виділяє курсову складову каналу цін активів в окремий канал (валютний або канал обмінного курсу).

Канал обмінного курсу відображає вплив монетарних умов, який справляє центральний банк на сукупний попит і пропозицію шляхом зміни курсу національної валюти, і характеризує чутливість внутрішніх цін до курсових змін. На початковому етапі монетарної трансмісії зміна

офіційної ставки центрального банку впливає на рівень доходів за внутрішніми інвестиціями відносно іноземних. Така різниця в процентних ставках приводить у рух потоки капіталу, відносний обмінний курс (РЕОК) і відповідно змінює рівень відносних цін на товари й послуги в країні та за її межами (ефект зміни відносних цін). У цілому зміна курсу національної валюти відносно основних світових валют прямо впливає на імпорт інфляції (водночас і на ціни товарів, що ввозяться), та непрямо — на ціни тих товарів і послуг, які конкурують з імпортними, а також впливає на баланси суб'єктів ринку через балансний ефект.

Проведені дослідження змін, які відбулися в каналі обмінного курсу монетарного трансмісійного механізму, дали змогу узагальнити особливості дії каналу в кризовий період. Насамперед необхідно зазначити, що через канал обмінного курсу в Україні реалізувалися ризики, які несли у собі модель малої відкритої економіки, якою є Україна, у поєднанні з недостатньо гнучким режимом курсоутворення. В докризовий період недостатньо гнучкий обмінний курс в умовах відносно високих внутрішніх ставок порівняно із зовнішніми стимулював приплив іноземного капіталу, зростання залежності України від зовнішніх запозичень та кредитну експансію банків, спричиняв девальваційний тиск на гривню й необхідність проведення чистих інтервенцій з купівлі доларів США, наслідком чого було зростання монетарних агрегатів. Ці процеси суттєво обмежували незалежність грошово-кредитної політики, суперечили інфляційним цілям і посилювали потенційну вразливість України

до екзогенних шоків та створювали загрозу фінансовій стабільності країни, ризики якої реалізувалися у вересні 2008 року

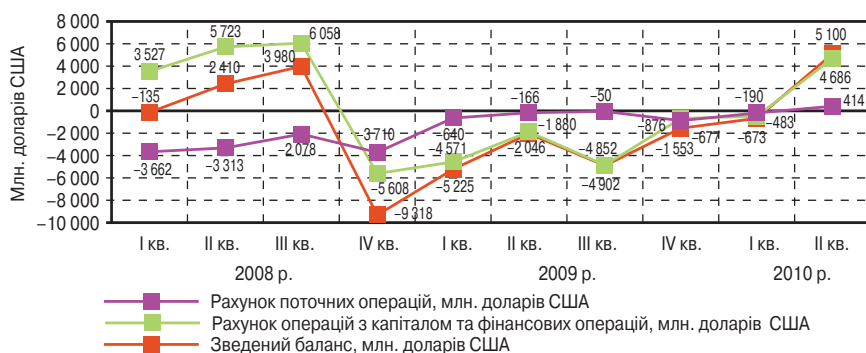
Під впливом світової фінансової кризи в Україні відбулася девальвація національної валюти, яка сягнула понад 60%. Наслідки балансового ефекту від девальвації гривні виявилися найвідчутливішими у каналі обмінного курсу монетарного трансмісійного механізму грошово-кредитної політики. Балансовий ефект зміни обмінного курсу національної валюти пов'язаний зі структурою балансів суб'єктів ринку (співвідношення активів та зобов'язань в іноземній валюті). Через високий рівень доларизації (кредитної, депозитної) та значної зовнішньої заборгованості негативні наслідки балансового ефекту від девальвації гривні проявилися в зростанні витрат (у гривневому еквіваленті) на обслуговування боргів та зобов'язань в іноземній валюті. Зрештою це позначилося на зменшенні власного капіталу банків та ринкової вартості бізнесу; спричинило ослаблення банківського сектору через зростання проблемних кредитів у портфелі банків (з 1.3% у 2007 році до близько 12% на кінець вересня 2010-го), зростання простроченої зовнішньої заборгованості корпоративного і банківського сектору та викликало необхідність проведення її реструктуризації, що спричинило зменшення довіри зовнішніх інвесторів до України.

Ще одним важливим ефектом, який спостерігався в каналі обмінного курсу, був ефект зміни відносних цін, що проявився у девальваційному збільшенні цін на товари споживчого та виробничого імпорту, які стали дорожчими, ніж товари вітчизняного виробництва. Це посилювало зовнішній інфляційний тиск з боку цін на іноземні товари, що споживаються в Україні. Зауважимо, що цей ефект приніс нашій країні і певну користь: зростання цін імпорту поступово змінило співвідношення попиту на товари іноземного та вітчизняного виробництва у бік зростання останнього, що є стимулюючим чинником внутрішнього виробництва.

Зміна у сукупному попиті в економіці під впливом девальвації гривні допомогла частково збалансувати потоки торгівлі (експорту й імпорту) після початку міжнародної фінансово-економічної кризи і таким чином сприяла корекції зовнішньоторгівельного балансу. Цьому сприяли

Графік 4. Динаміка показників платіжного балансу України

Джерело: дані Національного банку України [13].

темпи зниження обсягів імпорту в результаті скорочення внутрішнього попиту і девальвації обмінного курсу гривні (-43.7% за 2009 рік), які перевищували темпи зниження обсягів експорту (-36.6%) внаслідок скорочення зовнішнього попиту, та зниження цін на товари українського експорту. Сьогодні рахунок поточних операцій платіжного балансу перебуває в значно кращому стані, ніж до кризи: дефіцит платіжного балансу за 2009 рік становив 1.8 млрд. доларів США, або 1.5% від ВВП, тоді як перед початком кризи дефіцит платіжного балансу (за січень–вересень 2008 р.) дорівнював 9.05 млрд. доларів США, або 7.0% від ВВП [13].

Як уже зазначалося, у кризовий період канал обмінного курсу монетарної трансмісії відіграв роль “подушки безпеки” для експортоорієнтованих галузей: девальвація гривні дала змогу підтримати конкурентоспроможність українських експортерів та не втратити зовнішні ринки збуту в умовах різкого падіння цін і попиту на світових ринках. Одним із проявів світової фінансової кризи було зниження попиту і цін (на всіх без винятку товарних ринках) на експортну продукцію українських виробників через рецесію в країнах-споживачах, що призвело до втрати ринків збуту, зменшення обсягів експортної виручки та падіння промислового виробництва до 21.9% за 2009 рік. Проте девальвація курсу гривні відносно долара США дала певні тимчасові конкурентні переваги українським експортерам, пов’язані зі зниженням номінальної собівартості вітчизняної продукції у перерахунку на долари США. Завдяки цьому було знижено темпи падіння прибутку на фоні скорочення попиту і цін на продукцію вітчизняного експорту. Водночас не слід забувати, що

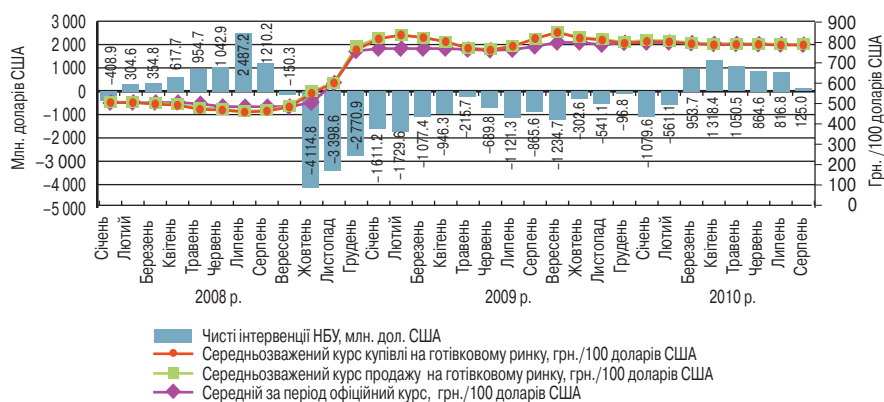
девальвація, підтримуючи експортоорієнтовану модель розвитку економіки України, стає на заваді розвитку внутрішнього ринку, добробуту населення і має тривалий негативний економічний та соціальний ефект.

Щодо платіжного балансу України, то в докризовий період від’ємне сальдо рахунку його поточних операцій покривалося за рахунок позитивного сальдо за рахунком операцій з капіталом та фінансових операцій. Зменшення ліквідності на світових ринках капіталів і послаблення схильності інвесторів до вкладення у високоризиковані ринки зумовило тенденцію зворотного руху капіталу за фінансовим рахунком платіжного балансу і його від’ємне сальдо з IV кварталу 2008 року та зведеного платіжного балансу України (див. графік 4). Зміна потоків позикових капіталів була одним із чинників високого попиту на іноземну валюту, девальваційного тиску та зростання боргового навантаження на суб’єктів ринку через балансовий ефект каналу обмінного курсу. Необхідність покриття від’ємного сальдо зведеного платіжного балансу, яке у 2008 та 2009 рр.

становило відповідно 3.2 та 13.7 млрд. доларів США, зумовило потребу у витраті валютних резервів Національного банку України та зростання зовнішньої залежності держави через залучення кредитів від світових фінансових організацій.

Необхідно визнати, що саме докризова агресивна боргова політика банків та корпоративного сектору призвела до того, що вони разом із позичальниками банківських кредитів в іноземній валюті зазнали найбільшого валютного ризику через девальвацію обмінного курсу долара, яка різко збільшила гривневе обслуговування боргу (балансовий ефект). Необхідність у чіткому дотриманні графіків платежів за зовнішніми запозиченнями та внутрішніми кредитними зобов’язаннями створювала періодично тиск на валютному ринку з боку попиту боржників на іноземну валюту та зумовлювала необхідність витратити міжнародні резерви Національного банку України з метою погашення та обслуговування зовнішнього боргу України і проведення внутрішніх валютних інтервенцій, у тому числі цільових — для зменшення валютного ризику фізичних осіб — позичальників кредитів у іноземній валюті (див. графік 5). Так, із вересня 2008 року по кінець 2009-го на підтримання стабільності курсу гривні було витрачено 20.87 млрд. доларів США золотовалютних резервів Національного банку України (див. графік 5). Сприятлива кон’юнктура на валютному ринку дала змогу Національному банку України відновити інтервенції з купівлі іноземної валюти до золотовалютних резервів лише з березня 2010 року та поповнити їх за 8 місяців 2010 року на 3.49 млрд. доларів США [10].

Графік 5. Динаміка окремих показників валютного ринку України у 2008–2010 рр.

Джерело: дані Національного банку України [10].

Як свідчить світовий досвід, банківська криза, якій притаманний високий рівень залежності від іноземних запозичень, важко долається без втручання Міжнародного валютного фонду. Україна не стала винятком: неоптимальна структура платіжного балансу, від'ємне сальдо якого за поточними операціями покривалося надходженнями за фінансовим рахунком, тривалий час створювала загрози фінансовій стабільності країни. З вересня 2008 року ці загрози реалізувалися й Україна змушена була звернутися до МВФ за допомогою у вирішенні проблеми покриття дефіциту платіжного балансу. В результаті зовнішній борг сектору державного управління та органів грошово-кредитного регулювання зріс за рахунок одержаних довгострокових кредитів із 11 651 млн. доларів США на 01.10.2008 р. до 25 213 млн. доларів за станом на 01.07.2010 р. (на 13.56 млрд. доларів). Водночас відбулося зменшення зовнішньої заборгованості банків — із 42 134 до 28 237 млн. доларів США (на 13.90 млрд. доларів) [2]. Тобто фактично приватний зовнішній борг був замінений державним з усіма згубними наслідками для економіки України.

Однією з особливостей дії монетарного трансмісійного механізму є те, що в кризовий період під впливом змін у використанні Національним банком України інструментів грошово-кредитної політики суттєво змінилася структура каналів емісії платіжних засобів (див. графік 6). У структурі чистої емісії валютний канал став основним каналом вилучення гривневої маси, тоді як у докризовий період він був основним емісійним джерелом зростання пропозиції грошей. Чиста безготівкова емісія в кризовий період здійснювалася через кредитний та фондовий канали. До кризи роль цих

каналів була незначною.

Важливою зміною у використанні інструментів грошово-кредитної політики, яка позначилася на дії трансмісійного механізму, є те, що під впливом світової фінансової кризи Національний банк України посилив гнучкість обмінного курсу гривні щодо долара США. Це було пов'язано з тим, що подальше підтримання курсової стабільності в умовах дії зовнішніх та внутрішніх девальваційних чинників стало стратегічно небезпечним через значну втрату золотовалютних резервів України. Результати проведеного в Центрі наукових досліджень моделювання дії каналу обмінного курсу показали, що зміна обсягу золотовалютних резервів не має статистично значущого впливу на офіційний обмінний курс гривні щодо долара США. Це зумовлено тим, що в кризовий період на обмінний курс національної валюти впливає багато зовнішніх чинників, сила яких є більшою, ніж можливості Національного банку щодо стабілізації курсу гривні валютними інтервенціями [3].

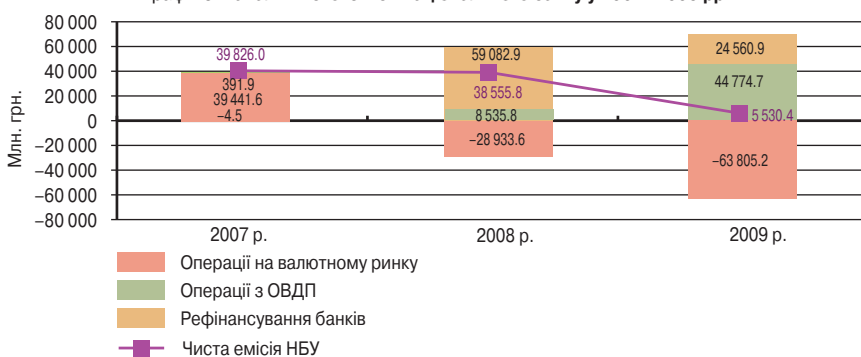
Обґрунтованість прийнятого рішення щодо посилення гнучкості гривні пов'язана також з тим, що в Україні обмінний курс як номінальний якор монетарної політики в умовах лібералізованого ринку капіталу та високих внутрішніх ставок вже давно перестав виконувати роль інструмента стабільності. Діючий у докризовий період режим курсоутворення був де-факто близьким до фіксованого і суперечив інфляційним цілям та наражав країну, передусім — фінансовий сектор на ризики втрати фінансової стабільності через високу залежність від іноземного капіталу. В кризовий період відбулися зміни в механізмі курсоутворення: з квітня 2009 року офіційний курс національної валюти

став формуватися з огляду на середньозважений курс купівлі та продажу на міжбанківському валютному ринку ($\pm 2\%$). В Основних засадах грошово-кредитної політики на 2009 та на 2010 роки було зазначено, що “через наявність зовнішніх факторів курсоутворення, які перебувають поза межами впливу з боку Національного банку, та значної волатильності динаміки обмінного курсу, значення прогнозного обмінного курсу гривні не наводиться” [8, 9]. Крім цього, в Основних засадах грошово-кредитної політики на 2010 рік було визначено “пріоритетність у здійсненні грошово-кредитної політики цілей забезпечення фінансової стійкості та цінової стабільності як підґрунтя для відновлення економічного зростання” [9]. Тобто в грошово-кредитній політиці в аспекті основної мети — стабільності національної валюти — відбулася переорієнтація із зовнішньої (курсної) її складової на внутрішню (цінову) складову стабільності гривні. В подальшому досягнення цінової стабільності як пріоритетної цілі грошово-кредитної політики потребуватиме від Національного банку України здійснення другого (після збільшення гнучкості обмінного курсу гривні) кроку — посилення ролі процентної політики в регулюванні грошово-кредитного ринку та процентного каналу в монетарному трансмісійному механізмі.

КАНАЛ ОЧІКУВАНЬ СУБ'ЄКТІВ РИНКУ

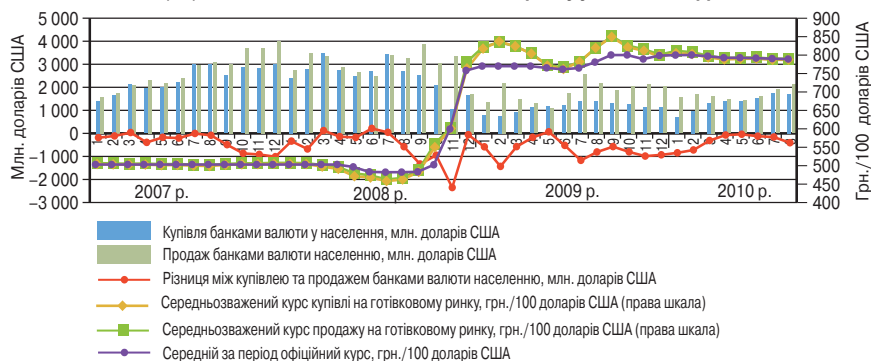
Канал очікувань (довіри) суб'єктів ринку характеризує вплив грошово-кредитної політики на очікування економічних агентів стосовно майбутньої стабільності (курсної та цінової) національної валюти, а також макроекономічної ситуації в цілому, і, відповідно, на їхні рішення, які визначають рівень заробітної плати, зайнятості, споживання, заощаджень, інвестицій, виробництва, курсової та цінової стабільності. Ключову роль у можливості впливу центрального банку на очікування ринку відіграє довіра до грошово-кредитної політики. Довіра до політики центрального банку зменшує хаотичність очікувань суб'єктів ринку щодо рівня інфляції, ринкових ставок, обмінного курсу, робить їх реакцію передбачуваною, а рішення — адекватними загальному вектору грошово-кредитної політики. Негативні ж очікування (недовіра) спроможні підштовхнути інфля-

Графік 6. Канали чистої емісії Національного банку у 2007–2009 рр.

Джерело: дані Національного банку України [14].

Графік 7. Динаміка готівкового валютного ринку у 2007–2010 рр.

Джерело: дані Національного банку України [10, 11].

цію у напрямі зростання, похитнути курсову стабільність, спричинити непередбачувані викривлення в каналах передавального механізму грошово-кредитної політики.

У разі спроможності центрального банку утримувати очікування суб'єктів ринку грошово-кредитна політика буде ефективною у досягненні цілей, що перед нею стоять, насамперед цінової стабільності. В Україні очікування суб'єктів ринку тривалий час були прив'язані до курсової стабільності, що зумовлено діючим режимом монетарної політики, який де-факто був зорієнтований на пріоритетність зовнішньої (курсної) складової стабільності гривні над внутрішньою (інфляційною). В кризовий період послаблення довіри суб'єктів ринку до банківської системи та впевненості у спроможності центрального банку утримувати курсову стабільність збільшило девальваційні очікування суб'єктів ринку. Девальваційні очікування стали акселератором, який прискорив дію монетарного трансмісійного механізму через валютний канал та посилив негативний вплив кризи на макроекономічні змінні через інструмент обмінного курсу. Високі девальваційні очікування, які періодично посилювалися політичним чинником, зумовлювали панічний попит на іноземну валюту, котрий став мультиплікатором процесу девальвації гривні, рівень якої (понад 60 %) не мав під собою відповідного економічного підґрунтя. Саме негативні очікування суб'єктів ринку змушували їх приймати панічні неадекватні рішення, що призводили в підсумку до курсових втрат від спекулятивних девальваційно-ревальваційних коливань обмінного курсу (див. графік 7). Причому найбільших втрат зазнали найменш фінансово

освічені суб'єкти ринку — домашні господарства, що поглибило недовіру до банківської системи в цілому.

Найбільш негативними наслідками послаблення довіри суб'єктів ринку з вересня 2008 року по кінець 2009-го були: зростання доларизації депозитної бази банків (з 32 до 47%) та доларизації грошової маси (з 23.3 до 33.3%), масове вилучення вкладів (у національній валюті на 25%), зменшення строкових депозитів (з 49 до 43%), збільшення готівки поза банками (з 28 до 32%). Зазначимо, що доларизація та зростання готівки поза банками є чинниками ускладнення роботи передавального трансмісійного механізму, оскільки центральний банк не має регулятивного впливу на такі складові грошової маси, як іноземна валюта й готівка поза банками. Привнева готівка поза банківською системою в будь-який момент під впливом негативних очікувань може бути спрямована на валютний ринок та чинити девальваційний тиск, або на споживчий ринок із відповідними інфляційними наслідками. Крім цього, відплив депозитів із банківської системи не лише знецінив гривню, а й знекривив банківську систему, позбавивши її можливості виконувати свої функції. Все це в сукупності послабило банківську систему та зменшило можливості впливу центрального банку на грошово-кредитний та валютний ринки, знизило ефективність монетарного трансмісійного механізму і мало негативні соціально-економічні наслідки для населення через курсові втрати.

Водночас найбільш згубними для економіки України наслідками негативних очікувань (низької довіри до системи влади в цілому) суб'єктів ринку є те, що загальні песимістичні настрої щодо перспектив економічного розвитку нині заблокували стимули економічного зростання. Пози-

ція вичікування, яку нині, в умовах економічної невизначеності, обрали суб'єкти ринку, дестимулює зростання показників споживчої, інвестиційної, кредитної та виробничої активності. За таких умов сили спаду у кризовий період виявилися сильнішими за будь-які антикризові заходи економічної політики, спрямовані на стимулювання економічного зростання.

ВИСНОВКИ

У цілому результати проведеного дослідження є важливими для розуміння об'єктивних можливостей Національного банку України щодо регулювання економічних процесів у період кризи. Аналогічні дослідження передавального механізму грошово-кредитної політики проводяться центральними банками економічно розвинутих країн світу на регулярній основі. Необхідність у цьому зумовлена тим, що вони дають змогу глибше зрозуміти кількісні взаємозв'язки між фінансовим і реальним секторами економіки для прийняття зважених рішень щодо тактичних дій грошово-кредитної політики. Водночас в Україні проблема ефективності емпіричних досліджень дії монетарного трансмісійного механізму пов'язана з тим, що модель трансмісійного механізму монетарної політики поки що перебуває на етапі розробки. Нині завершення цього процесу ускладнюється світовою фінансовою кризою, що внесла значні корективи в роботу передавальних каналів, а також незавершеністю переходу до нового режиму монетарної політики, який базується на цінній стабільності. Все це не дає змоги визначитися Національному банку України з офіційною моделлю монетарного трансмісійного механізму.

Зважаючи на важливість монетарного трансмісійного механізму для ефективності грошово-кредитної політики, Національний банк України, зокрема Центр наукових досліджень проводять активну систематичну роботу щодо розроблення та поглиблення теоретичних, методичних і практичних аспектів механізму монетарної трансмісії. Кінцевим результатом цієї роботи має бути прийняття офіційної моделі передавального механізму грошово-кредитної політики та її застосування на практиці.

З огляду на потужний вплив каналу очікувань на ефективність дії монетарного трансмісійного механізму з боку Національного банку необхідним буде

посилення ролі комунікаційної політики з метою підвищення розуміння суб'єктами ринку його політики та довіри до неї і приведення на цій основі очікувань суб'єктів ринку до загально-го вектора грошово-кредитної політики. Важливими у цьому напрямі є заходи щодо посилення інформативної наповненості офіційної веб-сторінки Національного банку України в мережі Інтернет. Насамперед необхідним буде розміщення у перспективі на офіційному сайті центрального банку (за аналогією з центральними банками більшості зарубіжних країн [17, 18]) інформації щодо основних засад монетарного трансмісійного механізму (спрощеної схеми та економічного роз'яснення особливостей каналів, які формують передавальний механізм монетарної політики), а також періодично оновлюваної інформації щодо результатів кількісної оцінки (моделювання) зв'язків у каналах монетарної трансмісії. Ознайомлення громадськості з основною інформацією щодо монетарного трансмісійного механізму допоможе поглибити розуміння грошово-кредитної політики, а також посилити на цій основі довіру до діяльності центрального банку, що неодмінно зумовить підвищення ефективності монетарного трансмісійного механізму щодо досягнення намічених цілей грошово-кредитної політики.

Література

1. Грошово-кредитний ринок України (поточні тенденції) // http://www.bank.gov.ua/Fin_ryn/Pot_tend/index.htm.

2. Зовнішній борг України на кінець 1 кварталу 2010 року // http://www.bank.gov.ua/Balance/Debt/ExtDebt_report_Q1_2010.pdf.

3. Міщенко В.І. Особливості дії трансмісійного механізму грошово-кредитної політики в умовах кризи / В.І.Міщенко, А.В.Сомик, Р.С.Лисенко / К.: Центр наукових досліджень НБУ, УБС НБУ, 2010. — 100 с.

4. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін / За ред. В.С.Стецько. — К.: ЦНД НБУ, УБС НБУ, 2009. — 404 с.

5. Ніколайчук С. Аналіз стійкості дефіциту поточного рахунку платіжного балансу України / С.Ніколайчук, Н.Шаповаленко // Вісник Національного банку України. — 2010. — № 9. — С. 11–20.

6. Ніколайчук С. Вплив глобальної фінансово-економічної кризи на платіжний баланс України та динаміку його основних показників / С.Ніколайчук, І.Каушан // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 11. — С. 32–39.

7. ОВДП, які знаходяться в обігу, за сумою основного боргу // http://www.bank.gov.ua/fin_ryn/OVDP/T-bills_debt.htm.

8. Основні засади грошово-кредитної політики на 2009 рік: Рішення Ради Національного банку України від 15 вересня 2008 р. № 14 зі змінами від 22 квітня 2009 р.

9. Основні засади грошово-кредитної політики на 2010 рік: Рішення Ради

Національного банку України від 10 вересня 2009 р. № 10.

10. Основні тенденції валютного ринку України // http://www.bank.gov.ua/Fin_ryn/Pot_tend_v/index.htm.

11. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, встановлений Національним банком України, середній за період // Бюлетень Національного банку України.

12. Офіційні курси банківських металів за 10 трійських унцій // http://www.bank.gov.ua/Fin_ryn.htm.

13. Платіжний баланс // http://www.bank.gov.ua/Statist/index_PB.htm.

14. Річний звіт Національного банку України за 2005–2009 рр. // http://www.bank.gov.ua/Publication/an_rep.htm.

15. Роберт Кірхнер. Адміністративні заходи для підтримки гривні: належний інструмент валютної політики? / Роберт Кірхнер, Рікардо Джуччі та Віталій Кравчук (Консультативна робота РР 05, жовтень 2009 р.).

16. Abbas S., Christensen J. The Role of Domestic Debt Market in Economic Growth: An Empirical Investigation of Low Income Countries and Emerging Market Countries // IMF Working Paper. — 2007. — № 127.

17. How Monetary Policy Works // <http://www.bankofengland.co.uk/monetarypolicy/how.htm>.

18. Transmission mechanism of monetary policy // <http://www.ecb.europa.eu/topo/intro/transmission/html/index.en.html>.

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за вересень 2010 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс	№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	512.0844	16	434 LYD	100 лівійських динарів	614.9006
2	986 BRL	100 бразильських реалів	449.9401	17	484 MXN	100 мексиканських нових песо	60.5138
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	216.8715	18	496 MNT	10000 монгольських тугриків	60.8026
4	410 KRW	1000 вонів Республіки Корея	6.6142	19	554 NZD	100 новозеландських доларів	559.4228
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	4.0483	20	586 PKR	100 пакистанських рупій	9.2100
6	981 GEL	100 грузинських ларі	431.6893	21	604 PEN	100 перуанських нових сол	281.7974
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	101.3638	22	642 ROL	100 румунських лейв	236.5234
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	138.2483	23	682 SAR	100 саудівських ріялів	210.2792
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	206.0648	24	760 SYP	100 сирійських фунтів	16.8327
10	356 INR	1000 індійських рупій	168.1113	25	901 TWD	100 нових тайванських доларів	24.6398
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.7886	26	972 TJS	100 таджицьких сомоні	179.9699
12	368 IQD	100 іракських динарів	0.6752	27	952 XOF	1000 франків КФА	15.2911
13	417 KGS	100 киргизьких сомів	16.8826	28	152 CLP	1000 чилійських песо	15.7659
14	414 KWD	100 кувейтських динарів	2742.0376	29	191 HRK	100 хорватських кун	137.6869
15	422 LBP	1000 ліванських фунтів	5.2539	30	255	100 доларів США за розр. із Індією	630.8880

* Курс встановлено з 01.09.2010 року.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти						
			01.09.2010 р.	02.09.2010 р.	03.09.2010 р.	04.09.2010 р.	05.09.2010 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	699.1286	713.8256	718.0226	718.0226	718.0226	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1212.4558	1214.6331	1215.6590	1215.6590	1215.6590	
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	981.1769	981.3464	982.9247	982.9247	982.9247	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0262	0.0262	0.0262	0.0262	0.0262	
5	208 DKK	100 датських крон	134.3265	135.5910	135.9813	135.9813	135.9813	
6	840 USD	100 доларів США	788.6700	788.6100	789.7800	789.7800	789.7800	
7	233 EEK	100 естонських крон	63.9138	64.5137	64.7003	64.7003	64.7003	
8	352 ISK	100 ісландських крон	3.4484	3.4808	3.4908	3.4908	3.4908	
9	124 CAD	100 канадських доларів	741.3697	744.4106	752.6132	752.6132	752.6132	
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	5.3531	5.3559	5.3624	5.3624	5.3624	
11	428 LVL	100 латвійських латів	1409.8880	1423.5239	1428.4465	1428.4465	1428.4465	
12	440 LTL	100 литовських літів	289.6297	292.3485	293.1939	293.1939	293.1939	
13	498 MDL	100 молдовських лейв	64.6456	64.7921	64.9132	64.9132	64.9132	
14	578 NOK	100 норвезьких крон	124.6225	127.0911	128.1281	128.1281	128.1281	
15	985 PLN	100 польських злотих	249.1674	253.0130	254.5679	254.5679	254.5679	
16	643 RUB	10 російських рублів	2.5551	2.5604	2.5738	2.5738	2.5738	
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	581.6516	584.2570	586.4558	586.4558	586.4558	
18	792 TRL	100 турецьких лір	516.1996	518.0502	521.7710	521.7710	521.7710	
19	795 TMM	100 туркменських манатів	276.7263	276.7053	277.1158	277.1158	277.1158	
20	348 HUF	1000 угорських форинтів	34.7620	35.2575	35.5170	35.5170	35.5170	
21	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.4885	0.4885	0.4892	0.4892	0.4892	
22	203 CZK	100 чеських крон	40.2428	40.8094	40.9688	40.9688	40.9688	
23	752 SEK	100 шведських крон	106.5112	107.9710	108.6377	108.6377	108.6377	
24	756 CHF	100 швейцарських франків	773.1222	778.4536	781.5487	781.5487	781.5487	
25	156 CNY	100 юанів женьміньбі (Китай)	115.8546	115.7765	116.0009	116.0009	116.0009	
26	392 JPY	1000 японських єн	93.4000	93.8647	93.9004	93.9004	93.9004	
27	978 EUR	100 євро	1000.0336	1009.4208	1012.3400	1012.3400	1012.3400	
28	960 XDR	100 СПЗ	1190.0339	1194.5270	1196.7270	1196.7270	1196.7270	
			16.09.2010 р.	17.09.2010 р.	18.09.2010 р.	19.09.2010 р.	20.09.2010 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	741.9930	741.9924	741.9924	741.9924	744.8131	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1231.1489	1237.0676	1237.0676	1237.0676	1237.5083	
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	985.5881	985.5881	985.5881	985.5881	985.8334	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0262	0.0261	0.0261	0.0261	0.0262	
5	208 DKK	100 датських крон	138.1428	139.0856	139.0856	139.0856	138.8848	
6	840 USD	100 доларів США	791.9200	791.9200	791.9200	791.9200	791.9200	
7	233 EEK	100 естонських крон	65.7411	66.1916	66.1916	66.1916	66.1005	
8	352 ISK	100 ісландських крон	3.5470	3.5713	3.5713	3.5713	3.5664	
9	124 CAD	100 канадських доларів	771.3722	771.5660	771.5660	771.5660	771.2509	
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	5.3814	5.3770	5.3770	5.3770	5.3730	
11	428 LVL	100 латвійських латів	1450.8108	1461.5763	1461.5763	1461.5763	1459.3587	
12	440 LTL	100 литовських літів	297.9104	299.9516	299.9516	299.9516	299.5388	
13	498 MDL	100 молдовських лейв	63.8506	63.9063	63.9063	63.9063	64.0313	
14	578 NOK	100 норвезьких крон	130.2551	130.1833	130.1833	130.1833	129.8490	
15	985 PLN	100 польських злотих	261.3575	262.8411	262.8411	262.8411	261.0286	
16	643 RUB	10 російських рублів	2.5761	2.5527	2.5527	2.5527	2.5478	
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	592.0143	592.6937	592.6937	592.6937	592.9638	
18	792 TRL	100 турецьких лір	530.2737	529.7831	529.7831	529.7831	527.5158	
19	795 TMM	100 туркменських манатів	277.8667	277.8667	277.8667	277.8667	277.8667	
20	348 HUF	1000 угорських форинтів	36.4994	36.7755	36.7755	36.7755	36.5691	
21	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.4896	0.4896	0.4896	0.4896	0.4896	
22	203 CZK	100 чеських крон	41.7885	42.0732	42.0732	42.0732	41.9063	
23	752 SEK	100 шведських крон	111.8679	112.3533	112.3533	112.3533	112.0589	
24	756 CHF	100 швейцарських франків	790.0952	783.1176	783.1176	783.1176	782.9277	
25	156 CNY	100 юанів женьміньбі (Китай)	117.4578	117.7610	117.7610	117.7610	117.7838	
26	392 JPY	1000 японських єн	92.6355	92.5286	92.5286	92.5286	92.3600	
27	978 EUR	100 євро	1028.6249	1035.6730	1035.6730	1035.6730	1034.2475	
28	960 XDR	100 СПЗ	1203.3631	1207.5117	1207.5117	1207.5117	1207.3166	

щодо іноземних валют, України щоденно (за вересень 2010 року)

Офіційний курс										
	06.09.2010 р.	07.09.2010 р.	08.09.2010 р.	09.09.2010 р.	10.09.2010 р.	11.09.2010 р.	12.09.2010 р.	13.09.2010 р.	14.09.2010 р.	15.09.2010 р.
	720.1209	725.5571	720.7989	725.2468	731.2928	731.2928	731.2928	732.4539	737.2041	739.5615
	1218.1210	1214.5561	1211.9060	1221.4636	1217.6406	1217.6406	1217.6406	1222.1502	1217.9123	1219.5717
	984.2190	984.3415	984.0966	983.8517	983.8517	983.8517	983.8517	983.8517	983.9741	985.2184
	0.0262	0.0263	0.0261	0.0261	0.0261	0.0261	0.0261	0.0261	0.0261	0.0262
	136.3267	136.7332	135.3707	134.8569	135.0408	135.0408	135.0408	135.1634	135.9451	136.6472
	790.8200	790.8200	790.8200	790.8200	790.8200	790.8200	790.8200	790.8200	790.8200	791.8200
	64.8664	65.0686	64.4115	64.1740	64.2649	64.2649	64.2649	64.3155	64.6996	65.0294
	3.4998	3.5107	3.4752	3.4624	3.4673	3.4673	3.4673	3.4701	3.4908	3.5086
	748.4244	764.3406	758.5586	754.3983	765.7662	765.7662	765.7662	767.1280	767.7882	770.8832
	5.3691	5.3695	5.3669	5.3619	5.3626	5.3626	5.3626	5.3659	5.3710	5.3792
	1432.5171	1435.3612	1421.0674	1416.2259	1418.6338	1418.6338	1418.6338	1419.7495	1428.2290	1435.5089
	293.9465	294.8626	291.8851	290.8087	291.2209	291.2209	291.2209	291.4500	293.1907	294.6851
	64.8803	64.6745	64.3707	64.1514	64.0812	64.0812	64.0812	63.9791	63.8639	63.8796
	128.6523	129.2007	127.7178	127.4082	127.7266	127.7266	127.7266	127.7702	128.9262	129.1557
	256.8164	258.8416	255.9805	254.0878	255.3397	255.3397	255.3397	255.8133	257.0471	257.9905
	2.5766	2.5863	2.5733	2.5603	2.5609	2.5609	2.5609	2.5598	2.5774	2.5788
	587.6207	587.8185	586.6587	588.0551	589.4066	589.4066	589.4066	590.0777	590.6924	591.7352
	525.0587	526.2867	523.0814	520.6389	522.8953	522.8953	522.8953	525.1088	528.2450	527.3602
	277.4807	277.4807	277.4807	277.4807	277.4807	277.4807	277.4807	277.4807	277.4807	277.8316
	35.6745	35.7605	35.1831	34.7501	35.1878	35.1878	35.1878	35.4525	35.6755	35.8574
	0.4898	0.4893	0.4893	0.4893	0.4893	0.4893	0.4893	0.4893	0.4890	0.4896
	41.0940	41.2137	40.7596	40.6224	40.7377	40.7377	40.7377	40.7730	41.0315	41.4236
	108.9797	109.4580	108.1527	108.3059	108.7198	108.7198	108.7198	109.3599	110.2274	110.2849
	778.1480	778.9607	781.0750	782.1953	781.9641	781.9641	781.9641	772.9020	779.2539	788.0789
	116.2321	116.5129	116.4438	116.3949	116.5856	116.5856	116.5856	116.8263	116.9538	117.3709
	93.6463	93.9035	94.3123	94.3618	94.4512	94.4512	94.4512	94.1893	94.0040	95.0569
	1014.9384	1018.1017	1007.8210	1004.1042	1005.5276	1005.5276	1005.5276	1006.3185	1012.3287	1017.4887
	1198.3047	1198.3047	1196.4682	1195.7861	1196.3976	1196.3976	1196.3976	1196.1406	1198.2938	1202.2867
	21.09.2010 р.	22.09.2010 р.	23.09.2010 р.	24.09.2010 р.	25.09.2010 р.	26.09.2010 р.	27.09.2010 р.	28.09.2010 р.	29.09.2010 р.	30.09.2010 р.
	748.8473	750.0715	756.8633	750.2314	750.2314	750.2314	755.1853	760.3753	760.1749	769.4167
	1235.0665	1228.9302	1237.3692	1240.0651	1240.0651	1240.0651	1242.9653	1254.1185	1253.3472	1249.8335
	985.8334	985.9562	986.2017	985.8281	985.8281	985.8281	984.9813	985.6146	985.6146	985.8602
	0.0261	0.0261	0.0262	0.0262	0.0262	0.0262	0.0262	0.0262	0.0262	0.0263
	139.0225	139.4836	142.0585	141.5748	141.5748	141.5748	142.3809	143.1489	142.9453	144.5451
	791.9200	791.9200	791.9200	791.6200	791.6200	791.6200	790.9400	791.3500	791.3500	791.3500
	66.1713	66.4041	67.6391	67.4060	67.4060	67.4060	67.7980	68.1619	68.0759	68.8397
	3.5702	3.5828	3.6494	3.6368	3.6368	3.6368	3.6580	3.6776	3.6730	3.7142
	767.6698	767.5820	773.7402	764.5345	764.5345	764.5345	768.6463	773.1079	766.4655	770.5727
	5.3719	5.3697	5.3759	5.3673	5.3673	5.3673	5.3609	5.3636	5.3680	5.3662
	1460.0990	1464.8231	1491.6447	1486.9242	1486.9242	1486.9242	1495.1497	1502.9628	1500.6440	1518.7627
	299.8599	300.9149	306.5112	305.4551	305.4551	305.4551	307.2314	308.8804	308.4908	311.9516
	64.7327	65.0966	65.1250	65.0795	65.0795	65.0795	65.0642	65.1387	65.2574	65.6439
	130.1680	131.0296	134.0242	133.1745	133.1745	133.1745	133.4770	134.7530	133.6961	135.1960
	262.2284	263.3711	268.5074	265.2337	265.2337	265.2337	266.7829	270.0211	267.8899	271.0179
	2.5562	2.5479	2.5560	2.5534	2.5534	2.5534	2.5557	2.5851	2.5860	2.6029
	593.8719	594.5631	597.3482	595.7271	595.7271	595.7271	597.3695	598.9568	599.1434	601.2652
	529.2691	530.2368	533.1865	531.0283	531.0283	531.0283	533.0697	536.5780	537.1443	543.5265
	277.8667	277.8667	277.8667	277.7614	277.7614	277.7614	277.5228	277.6667	277.6667	277.6667
	36.8127	37.1230	37.8445	37.5530	37.5530	37.5530	38.0559	38.5450	38.3219	39.0044
	0.4892	0.4892	0.4892	0.4890	0.4890	0.4890	0.4886	0.4884	0.4884	0.4884
	41.9597	42.1415	43.0597	42.8312	42.8312	42.8312	43.0645	43.4067	43.2674	43.8383
	112.8085	113.6027	115.9474	114.5714	114.5714	114.5714	115.2176	116.2907	115.4767	117.6587
	786.7448	789.7530	800.7278	802.7670	802.7670	802.7670	805.9019	804.4825	802.5596	810.1591
	117.9450	118.0573	118.0583	118.0136	118.0136	118.0136	117.9122	118.2480	118.2785	118.3451
	92.3848	92.7264	93.5409	93.7573	93.7573	93.7573	93.7110	93.9484	94.0785	94.6075
	1035.3562	1038.9990	1058.3219	1054.6753	1054.6753	1054.6753	1060.8087	1066.5024	1065.1571	1077.1065
	1207.4767	1208.2947	1219.1300	1217.6540	1217.6540	1217.6540	1219.4949	1223.1066	1223.0008	1231.4891

Підготовлено департаментом валютного регулювання Національного банку України.

Дослідження/

Олексій Кузнецов

Кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту світової економіки
і міжнародних відносин
Національної академії наук України

Гене́за фінансових криз

Розглянуто об'єктивну та суб'єктивну природу фінансових криз. Проведено історичні паралелі між причинами біржових крахів, які відбувалися на різних етапах становлення капіталізму, та інфляційної й біржової криз у США. Особливу увагу приділено аналізу "парадигми ефективних ринків" та ролі "інформаційної асиметрії" у розвитку світової фінансової й економічної кризи 2007–2010 років.

Фінансові кризи є невід'ємним атрибутом розвитку капіталістичного способу виробництва, його "фазових переходів". Кризи мають об'єктивну й суб'єктивну основу. З одного боку, як зазначає А.Гальчінський, фінансові кризи є наслідком нагромадження структурних диспропорцій в економіці, що утворюються в період зміни технологічних циклів та "радикальної перебудови інституційних засад діючих господарських механізмів" [1, с. 81–82]. З другого боку, фінансові кризи є реакцією на ірраціональну поведінку людини. В.Зомбарт наголошує, що під час біржової гри людей раптово охоплюють лихоманка, сп'яніння, пристрасть, що виключає будь-яке раціональне пояснення. Під дією взаємного переконання будь-який предмет торгів наділяється перебільшеними уявленнями про його цінність. Це призводить до безперервного підвищення його ціни, що й збуджує гральну пристрасть. Саме пристрасть до наживи, і тільки вона, керує психікою [2, с. 81–82].

Класичною працею про формування та лускання біржових бульбашок є книга американського економіста Чарльза Кіндлбергера "Манії, паніки і крахи" [3]. В цьому дослідженні Ч.Кіндлбергер показав, що історія розвитку капіталізму наповнена періодами, під час яких ринки фінансових активів охоплює спекулятивна лихоманка, котра штовхає ціни активів угору — до рівня, який уже не має відношення до фундаментальних факторів, що лежать в основі цих ак-

тивів. На думку І.Г.Левіної, сам факт існування бульбашок відображає наявність суперечностей у реальному секторі та фундаментальних проблем накопичення капіталу [4, с. 229].

Перша велика біржова гра почалася в Голландії й отримала назву тюльпанної манії (1634–1637 рр.). Ірраціональна жагуча любов до цієї заморської рослини призвела до того, що у розпал біржових торгів за екземпляр тюльпана певного сорту віддавали маєток ціною в 2500 флоринів або віз із парою коней з усією зброєю. Коли ж раптом віра у надприродні якості тюльпана зникла, жалюгідні цибулини взагалі не могли продати [2, с. 80].

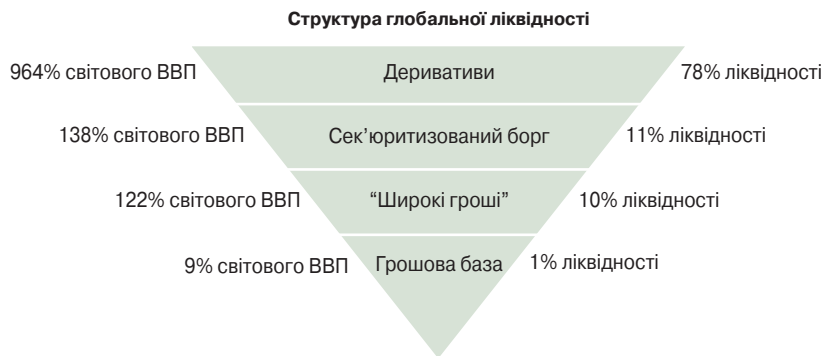
Але в цій кризі був і позитивний аспект. Французький економіст і філософ Ж.Атталі пише: "Криза тюльпанної манії поклала край тому, що пізніше назвуть "торгівлею вітром", призвела до структуризації фінансових ринків Нідерландів, а також допомогла залучити капітали з усього світу. Маючи більшу частину прибутків від інвестицій, Нідерланди почали будувати торговельний і військовий флот, який допомагав країні зберігати могутність на морі протягом півтора століття" [5, с. 21].

Предметом наступних криз були акції. Першим провів масштабну спекуляцію на продажу акцій шотландець Джон Ло, фінансові інновації якого стали причиною великої фінансової кризи у Франції у 1719–1720 роках. Джон Ло сподівався завдяки надлишку кредиту і паперових грошей підтримувати постійне процвітання в економі-

ці. Ця ж ідея лежить в основі антикризової політики сучасного капіталізму, автором якої є Дж. М. Кейнс. Система Ло пропагувала два принципи: по-перше, банки повинні були проводити політику кредитної експансії, тобто надавати кредити на суми, що багаторазово перевищували банківські запаси металевих грошей; по-друге, банк мав бути державним і проводити кредитну політику держави. Ло помилявся в тому, що наївно ототожнював кредит і гроші з капіталом. Він вважав, що розширюючи позички і випуск грошей, банк створюватиме капітал і таким чином збільшуватиме багатство й зайнятість. Однак кредит не може замінити дійсні трудові матеріальні ресурси, необхідні для розширення виробництва. Саме тому акціонерна піраміда Міссісіпської компанії Ло, яка фінансувалася за рахунок державних кредитів, зазнала краху [6, с. 93–105].

Схема Ло пізніше неодноразово застосовувалася в інших країнах. Досить згадати компанію Південних морів 1720 року та залізничну епідемію 1847 року в Англії, кризу залізничних акцій на ринках США у 1857 році (яка вважається першою світовою кризою), міжнародну фінансову кризу 1873 року, передумовою якої був кредитний бум у Латинській Америці внаслідок припливу капіталів з Англії та континенту, а також спекулятивний бум на ринку нерухомості в Німеччині та Австрії, пов'язаний із виплатою французьких репарацій після франко-прусської війни.

За твердженням американського

Джерело: Independent Strategy.

економіста Г.Мінські, кризи зароджуються спонтанно й проходять п'ять фаз: рентабельна інновація, або зміна економічної політики, бум, ейфорія, отримання прибутку і, нарешті, паніка [7].

Зауважимо: в дешо модифікованому варіанті схема Ло була застосована і під час побудови іпотечної піраміди у США. В результаті проведення ФРС політики "дешевих грошей" іпотечні кредити на купівлю нерухомості стали безпрецедентно доступними. Придбання власної нерухомості стало реальністю навіть для найменш забезпечених верств населення. Кредити дешевшали, а вартість будинків зростала. В умовах тривалого і стійкого зростання цін на ринку нерухомості США комерційним банкам було дозволено проводити сек'юритизацію — трансформувати кредити в цінні папери, забезпечені активами (asset-backed securities, ABS) із подальшим перепродажем їх на ринку. Виникали все витонченіші фінансові продукти, які давали змогу розподіляти активи за різними категоріями ризику й установлювати для кожного з них окрему ціну. Така ситуація породжувала впевненість, що сек'юритизація й розвиток структурованих фінансових продуктів призведуть до кращого розсіювання активів серед якомога більшої кількості людей, внаслідок чого будуть знижені системні ризики та зменшиться необхідність у нагляді й регулюванні фінансових ринків. Настане ера нового прогресу, економічних відносин, вільних від будь-якого втручання й нагляду.

Побічним ефектом сек'юритизації було те, що коли банки продавали трансформовані кредити, вони одержували ліквідність, яка спрямовувалася на видачу нових кредитів, котрі згодом також трансформувалися в боргові цінні папери. Це призвело до значного збільшення кредитного мультиплікатора. Таким чином, навіть з урахуван-

ням того, що центральні банки здійснювали суворий контроль грошової бази, кредитна експансія тривала, набувала неконтрольованого характеру і проходила за незмінного розміру грошової бази. Банківський сектор накопичував різноманітні форми кредиту, які накладалися шарами один поверх іншого, даючи змогу учасникам ринку проводити масштабні спекулятивні операції з різними фінансовими активами. Все це значно послабило спроможність центральних банків контролювати зростання кредитних ресурсів у економіці [8, с. 2].

У результаті переповнення сек'юритизованими активами каналів міжнародної фінансової системи сформувалася глобальна піраміда надлишкової ліквідності (бульбашка). Обсяг грошової бази скоротився до 1% від розміру глобальної ліквідності; а 89% ліквідності припадало на непогашений борг і похідні від нього фінансові інструменти, що в 11 разів перевищило розмір світового ВВП (див. схему).

Академічним підґрунтям життєздатності окресленої фінансової схеми служила парадигма (гіпотеза) ефективних ринків, розроблена американським економістом Юджином Фамою в 1960-х роках [9]. Починаючи з 1970-х, парадигма ефективних ринків стала справляти значний вплив на розробку економічної політики країн Заходу. Ось основні положення парадигми:

- 1) фінансові ринки становлять найефективніший інструмент розміщення заощаджень у високоприбутковій інвестиційній проекції, чим сприяють досягненню ефекту максимального підвищення рівня добробуту;
- 2) ціни фінансових активів є відображенням фундаментальних факторів, які лежать в основі цих активів, що виключає можливість утворення бульбашок і виникнення криз;
- 3) фінансові ринки мають здатність до саморегулювання без участі

уряду або центрального банку, втручання яких є навіть небезпечним, оскільки бюрократи й політики ставлять усе з ніг на голову.

Парадигма ефективних ринків набула надзвичайної популярності. Її взяли на озброєння банкіри для лобіювання ідеї ослаблення механізмів ринкового регулювання. У США і Європі прокотилася хвиля дерегуляції. Кульмінацією стало прийняття Конгресом США у листопаді 1999 року Закону Гремма — Ліча — Блайлі, що анулював положення Закону Гласа — Стіголла від 1933 року. Відтепер комерційним банкам не заборонялося займатися всіма видами діяльності інвестиційних банків, зокрема, викупом і розміщенням цінних паперів, розвитком нових і ризикових фінансових інструментів, таких як деривативи та комплексні структуровані кредитні продукти. Банкам дозволялося перебирати на себе всі ризикові операції, аналогі яких свого часу призвели до Великої депресії 1929—1933 років.

У свою чергу, інвестиційні банки перетворилися на комерційні й стали створювати кредитні гроші, що в результаті призвело до розбалансування термінів у структурі активів і пасивів. Активи інвестиційних банків були довгостроковими і неліквідними, а пасиви — надзвичайно короткостроковими. Переплетіння функцій інвестиційних та комерційних банків призвело до фатальної комбінації кредитних ризиків та ризиків ліквідності.

Темпи зростання вартості фінансових активів втратили не тільки прив'язку до грошової бази, а й зв'язок із фундаментальними факторами. Причому, що могло б виправдати 30-відсоткове зростання ціни акцій індексів "Доу-Джонс" (Dow Jones) та "Стендарт енд пурс" (Standard and Poor's) у період із липня 2006 року до липня 2007 року? — запитує професор економіки університету Левен (Бельгія) Пол де Груве. У липні 2006 року капіталізація американського ринку акцій становила 11.5 трлн. доларів, а через рік сягнула 15 трлн. доларів. Що забезпечило приріст вартості американських корпорацій на 3.5 трлн. доларів усього за один рік? (Для порівняння: у цей же період ВВП США зріс усього на 5%, або на 650 млрд. доларів). Відповідь: не сталося практично нічого особливого.

Такий фундаментальний фактор, як продуктивність праці, демонстрував звичайним для Америки темп зростання. Єдиним прийнятним поясненням є надмірний оптимізм щодо майбут-

нього розвитку економіки США. Інвесторів охопила хвиля колективного божевілля: вони повірили, що США вступили в еру нового безперервного зростання — зростання на невизначене майбутнє. Потім настала кредитна криза. Хвиля надмірного оптимізму перетворилася на хвилю надмірного песимізму. За один рік капіталізація ринку акцій США (з липня 2007 до липня 2008 року) знизилася на 30%, знищивши вартість у розмірі 3.5 трлн. доларів. Саме стільки було створено роком раніше. Що ж сталося? Інвестори раптом усвідомили, що їх очікування були надто оптимістичними.

Подібна історія трапилася і з американським ринком нерухомості. У період 2000–2007 років ціни на житло в США більш як подвоїлися. І знову рушійною силою був надмірний оптимізм. Таким чином, міф про те, що відповідно до парадигми ефективних ринків останні можуть саморегулюватися, було розвінчано. Нерегульовані фінансові ринки пожинали плоди свого саморуйнування [8, с. 3–4].

У контексті вивчення передумов виникнення сучасних фінансових криз важливо розглянути прояв такого феномену, як “інформаційна асиметрія”. В найширшому розумінні “інформаційна асиметрія” — це відрив дій операторів фінансових ринків від потреб розвитку реального сектору економіки з метою отримання надприбутків за рахунок випереджального використання стратегічної інформації, недоступної широкому колу учасників ринку.

Одну з ключових ролей у поширенні феномену “інформаційної асиметрії” та зародженні світової фінансової кризи у 2007 році відіграли три найвпливовіші рейтингові агентства світу — “Фітч” (Fitch), “Муді’з” (Moody’s) та “Стандард енд пурс” (Standard and Poor’s). Всі вони американські та входять до структур великих холдингів: корпорація “Муді’з” контролюється інвестиційною компанією “Беркшайер Хетавей” (Berkshire Hathaway), найбільшим співвласником і головою ради директорів якої є Уорен Баффет — один із найбагатших у США; “Стандард енд пурс” є дочірнім підприємством мультимедійного холдингу “МакГроу-Хіл” (McGraw-Hill Companies Inc.), а “Фітч” — дочірнім підприємством інвестиційної компанії “Фімалак” (Fimalac S.A.).

Рейтинги, що присвоюються агентствами, відіграють ключову роль при

оцінці та регулюванні банків, страхових товариств і пенсійних фондів. Як зазначає П.А.Патрон, агентства мають величезну владу над ринком: вони володіють інформацією, до якої не мають доступу рядові аналітики й учасники ринку. Це породило олігополістичний інформаційний ринок, який спонукав інвесторів спиратися при прийнятті рішень щодо майбутніх інвестицій лише на кредитний рейтинг, не проводячи власного аналізу [10, с. 33].

Вважалося, що рейтингові агентства гарантують справедливий і об’єктивний рейтинг банків та їх фінансових продуктів, оскільки це в інтересах самих агентств, котрі зацікавлені у зміцненні власної репутації, без якої їхні рейтинги нічого не варті. Однак рейтингові агентства не змогли захистити ринок. Проблема полягала у виникненні конфлікту інтересів. Рейтингові агентства одночасно консультували фінансові інститути, як створювати нові фінансові продукти, а пізніше присвоювали цим продуктам найвищий кредитний рейтинг. Їхня мотивація замість того, щоб сприяти створенню здорових та надійних фінансових продуктів, стимулювала появу ризикових та ненадійних продуктів [8, с. 5].

У сучасному світі поняття “інформаційна асиметрія” набуває системного характеру, що є одним з найнебезпечніших ризиків фінансової глобалізації. Як зазначає керівник Центру промислової політики Інституту США і Канади Російської академії наук Є.О.Роговський, у даний час підтримка вигідної для американського капіталу “інформаційної асиметрії” (диспропорції) глобальної економіки стала однією з важливих цілей державної політики США [11, с. 6]. Сучасні інформаційно-фінансові технології дають змогу американському капіталу швидко й дешево змінювати свою форму, тобто практично без втрати часу й вартості перетворюватися з одних активів у інші. Такі технології різко прискорюють обіг капіталу, забезпечуючи йому, здавалося б, реальний, а фактично — віртуальний приріст у відриві від реальних ресурсів. У цю гонитву постійно залучаються нові кошти громадян (включаючи кредити, взяті під заставу житла, акцій тощо) [11, с. 16].

На думку Є.О.Роговського, оптимальна стратегія “гри” США в інноваційну економіку полягає в конкурентному випередженні комерціалізації безкоштовних (або поки що дешевих) глобальних ресурсів та їх використанні в ролі своєрідної “заста-

ви” під свої зобов’язання. Така економічна стратегія полягає у постійних змінах правил “гри”, які відбуваються настільки швидко, що партнери просто не встигають до них адаптуватися. Ключова умова реалізації цієї стратегії — випереджаюче фінансування нових проектів, яке починається ще до окупності старих. У результаті економіка інформаційного суспільства набуває незбалансованого характеру і спирається на механізм нарощування (рефінансування) завідомо неоплачуваних боргів [11, с. 358].

Отже, фінансові кризи є невід’ємною складовою капіталізму. Їх виникнення пов’язане з дією як об’єктивних, так і суб’єктивних чинників. Як правило, кризи виникали на підґрунті надмірного оптимізму, зумовленого іраціональними очікуваннями операторів ринку, дерегуляції фінансових ринків, надзвичайного зниження вартості кредитних ресурсів, що призводило до дезінтеграції ринків грошей та кредиту і втрати центральними банками контролю за фінансовими ринками.

В умовах широкої лібералізації фінансових ринків у 1980-х роках фінансові потоки все більше набували автономності, тобто функціонували у відриві від реального сектору виробництва. Зростаюча участь фінансових ресурсів у спекулятивних операціях послабила мотивацію підприємств нефінансового сектору до підвищення продуктивності, розробки нових технологій, довгострокового корпоративного планування, оскільки участь у утворенні спекулятивних бульбашок дала їм змогу отримувати прибуток і без процесу виробництва.

На сучасному етапі розвитку фінансових ринків підтримання “інформаційної асиметрії” між теперішнім часом та майбутнім перетворилося на один із основних елементів економічної політики США. Монополізація американськими рейтинговими агенціями стратегічної інформації про учасників фінансових ринків дала Сполученим Штатам виключну перевагу щодо здійснення перерозподілу глобальних фінансових потоків. Такий стан речей, однак, суперечить цілям стабільного розвитку міжнародної фінансової системи на засадах лібералізму та ринкової конкуренції. Розв’язання цієї дилеми має стати найважливішим питанням порядку денного багатосторонніх переговорів світової фінансової спільноти.

Література

1. Гальчинський А.С. Криза і цикли світового розвитку. — К.: АДЕФ-Україна, 2009. — 392 с.
2. Зомбарт В. Собрание сочинений. — В 3-х т. — Т. 1. Буржуа: к истории духовного развития современного экономического человека. — Санкт-Петербург: Владимир Даль, 2005. — 637 с.
3. Kindleberger C. Manias, Panics, and Crashes / 5th Edition. — New York: Wiley, 2005. — 336 p.
4. Левина И.Г. Природа финансово-го сектора и спекулятивных пузырей в современном мире / Экономическая теория в XXI веке. — 6 (13): Деньги / Под ред. Ю.М.Осипова, Е.С.Зотовой. — М.: ТЕИС, 2007. — 344 с.
5. Аттали Ж. Мировой экономический кризис... А что дальше? / Спб.: Питер, 2009. — 176 с.
6. Аникин А.В. Юность науки: Жизнь и идеи мыслителей-экономистов до Маркса. — 4-е изд. — М.: Политиздат, 1985. — 367 с.
7. Minsky H. Stabilizing an Unstable Economy. — New York: McGraw-Hill, 2008. — 350 p.
8. De Grauwe P. The Banking Crisis: Causes, Consequences and Remedies / Centre for European Policy and Studies // CEPR Policy Brief No.178. — 2008. — November. — 12 p.
9. Fama E. Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work // The Journal of Finance. — 1970. — Vol.25. — No.2. — P. 383—417.
10. Патрон П.А. Мировой финансовый кризис: истоки, роль государства, перспективы развития // США — Канада: экономика, политика, культура. — 2009. — № 7. — С. 23—34.
11. Розовский Е.А. США: информационное общество (экономика и политика). — М.: Международные отношения. — 2008. — 408 с.

Дослідження/

Інна Філонова

Аспірантка Університету
банківської справи
Національного банку України

Банк розвитку як запорука економічного зростання в Україні

Як відомо, основною причиною світової кризи став розрив між так званою віртуальною та реальною економіками, адже до фінансово-економічного колапсу розміри “бульбашки” фінансових псевдоінструментів у кілька разів перевищували реальний сектор. Тому так різко проявили себе проблеми, які у фінансовій системі накопичувалися десятиліттями. В сучасних умовах глобальної взаємозалежності національних економік це призвело до втягнення в орбіту кризи практично всіх країн світу. Як засвідчила фінансово-економічна криза, віртуальний капітал не створює надійної основи для зростання національної економіки, поза увагою залишаються проекти, що мають стратегічне значення, але потребують значних капіталовкладень і мають високий ступінь ризику. За таких обставин важливу роль можуть відігравати банки розвитку. У статті аналізуються ключові засади функціонування банків цього виду в різних країнах світу. Визначено основні орієнтири і пріоритетні напрями діяльності вітчизняного банку розвитку.

СВІТОВИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ РОЗВИТКУ В ОКРЕМИХ КРАЇНАХ СВІТУ

На сьогодні у світі діє близько 750 банків розвитку. В основному це банки, що функціонують у

межах певної країни, тобто є національними. Незначна частина тяжіє до глобальних масштабів або діє в межах певного регіону.

Міжнародні банки розвитку — це інституції, створені групами країн, для фінансової та професійної консультаційної підтримки процесів

розвитку. Грошова маса цих банків складається із заставних внесків урядів країн-членів, тобто із грошей платників податків. Зрозуміло, що ці банки розвитку підзвітні й підконтрольні суспільству, в чому полягає їхня принципова відмінність від комерційних банків. До найбільших

міждержавних банків розвитку належать: установи Групи Світового банку, Європейський банк реконструкції та розвитку, Ісламський банк розвитку та інші [1, с. 50].

Поряд з міжнародними інститутами діють і національні банки розвитку (інститути розвитку), які є спеціалізованими державними установами, що займаються довгостроковим кредитуванням капіталомістких галузей промисловості, виробничої і соціальної інфраструктури. Сьогодні банки розвитку створені та діють як інструменти економічної політики держави більш як у 30 країнах світу, у тому числі в Німеччині, Швеції, Іспанії, США, Японії, Південній Кореї, Китаї, Індії, Чехії, Росії та інших державах. Зарубіжні інститути розвитку діють у формі державних корпорацій (Японія, Німеччина), державних підприємств (Бразилія, Мексика), державних установ (Китай, Канада) та акціонерних товариств зі 100-відсотковою участю держави (Південна Корея). Якщо в процесі еволюції банки розвитку країн Азії були перетворені на акціонерні товариства, в окремих регіонах – приватизовані, то інститути Америки і Європи зберегли статус державних компаній.

Нині в економічній теорії є два основних наукових підходи щодо питання державної частки на банківському ринку. Так, в першому обґрунтовується теорія про те, що масштаби державної власності в банківській системі, як правило, є більшими в бідніших країнах. Зокрема в працях В.Меггінсона, М.Ширлі та Д.Кларка, Д.Барта [2; 3; 4] наголошується на тому, що державні банки фінансують неефективні з економічної точки зору проекти, а це, у свою чергу, негативно впливає на ефективність розподілу і використання ресурсів. Згідно з іншим підходом активна участь держави у банківському секторі є важливою для фінансування масштабних інвестиційних проектів у пріоритетних напрямках економіки.

Окремі індустріально розвинуті країни, здійснюючи приватизацію та реприватизацію банків, мали досвід як підвищення, так і скорочення державної участі в банківській системі. Так, на сьогодні в Німеччині частка держави в банківському секторі перевищує 40%. Найвагомішу роль в економічному розвитку країни ось уже понад півстоліття відіграє спеціальне кредитне відомство – *Кредит-*

ний інститут із відновлення (Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW Bankengruppe)), що має особливий статус і виконує функції банку розвитку. Ця інституція не залучає депозити і не займається брокерською діяльністю. Стосовно Кредитного інституту з відновлення не діють регулятивні норми банківського нагляду, обов'язкові для всіх інших кредитних інститутів країни. Згідно зі спеціальним законом цей інститут розвитку є корпорацією публічного права, до якої входять п'ять банків (чотири з яких є структурними підрозділами і один – дочірнім банком). Механізм кредитування здійснюється не безпосередньо (за схемою: банк розвитку → кінцевий позичальник), а опосередковано (за схемою: банк розвитку → обслуговуючий банк → кінцевий позичальник). Лише у виняткових випадках і з відома ради керівників допускається пряме кредитування. Схема "супроводження кредитів" така: потенційний позичальник або інвестор звертається в свій обслуговуючий банк із заявкою (пропозицією) на фінансування. Обслуговуючі банки, детально поінформовані Кредитним інститутом з відновлення щодо програм розвитку, умов і порядку надання позик, надають заявникові відповідні консультації та рекомендації з урахуванням тієї інформації про клієнта, яка у них є. У разі позитивного рішення оформлена заявка з проханням про надання кредиту передається обслуговуючим банком в інститут розвитку. Під час надання заявки проводиться її детальне вивчення, і в разі ствердого висновку клієнтові відкривають кредитну лінію, кошти якої перераховуються на рахунок обслуговуючого банку, а вже він здійснює кредитування позичальника.

Кредитний інститут із відновлення звільнено від податків, мит, зборів. Крім того, уряд Німеччини гарантує всі зобов'язання банку за залученими позиками, емітованими борговими зобов'язаннями, терміновими операціями. Пріоритетними напрямками кредитування цієї інституції є промисловість, охорона навколишнього середовища, транспортна інфраструктура, сфера телекомунікацій, промисловість, охорона здоров'я, освітні проекти [5].

Банк розвитку Росії є основним фінансовим інститутом реалізації державної політики з 1999 року. Зауважимо, що з 2007 року 100% статутного

капіталу належить державній корпорації "Банк розвитку та зовнішньоекономічної діяльності" (Внешэкономбанк).

Банк розвитку Росії покликаний сприяти підвищенню конкурентоспроможності економіки та її диверсифікації на інноваційній основі. Підтримку інвестиційних проектів цей інститут розвитку здійснює шляхом прямого надання кредитів і позик (у тому числі спільно з приватними фінансовими інститутами) та за допомогою зниження ризиків (надання гарантій, страхування кредитів тощо). Роль Банку розвитку в прискоренні інвестиційних процесів у Російській Федерації особливо підвищується в умовах фінансової кризи і неготовності багатьох учасників ринку брати участь у довгострокових проектах. Банк розвитку своїм входженням у проект (фінансуючи, як правило, 25–30% його вартості) дає сигнали іншим інвесторам та сприяє поліпшенню інвестиційного клімату в країні. За останні роки укладено понад 80 фінансових угод щодо експортно орієнтованих проектів. Серед них, наприклад, проекти з освоєння нафтових родовищ, будівництва трубопроводів тощо [6].

Створений у 2001 році *Банк розвитку Казахстану* нині є одним із головних провідників державної інвестиційної політики. Фінансуючи створення конкурентоспроможних виробництв у неситованих галузях промисловості і розвиваючи інфраструктуру країни, Банк розвитку Казахстану безпосередньо сприяє стійкому розвитку економіки. Капітал цього інституту розвитку сформовано на 84.49% урядом Казахстану та на 15.51% – місцевими органами влади. Інвестиційна діяльність Банку розвитку представлена в усіх регіонах країни і ключових галузях промисловості, зокрема в хімічній, металургійній, електроенергетиці та сфері транспорту.

У країнах Латинської Америки існує порівняно диверсифікована структура фінансово-кредитних інститутів, об'єднаних загальним поняттям "банки розвитку". Найбільше значення серед них мають насамперед установи загальнонаціонального характеру (з переважаною участю держави в капіталі), що здійснюють кредитну політику в широкому спектрі сфер і напрямів. Серед найуспішніших таких фінансових інститутів – *Національний банк економічного й соціального розвитку* (Banco Nacional do Desenvolvimento Econo-

mico y Social) у Бразилії; **Національна фінансова корпорація** (Nacional Financiera S.A.) — у Мексиці, Корпорація розвитку (Corporacion de Fomento) — у Чилі, **Фінансова корпорація розвитку** (Corporacion Financiera de desarrollo) — у Перу. Варто підкреслити, що головним інструментом антикризових заходів у Бразилії сьогодні є **Національний банк економічного і соціального розвитку** (Banco Nacional de Desenvolvimento Economico e Social), який ще інколи називають реаніматором авіабудування Бразилії. Крім того, важливим напрямом діяльності Національного банку економічного і соціального розвитку є допомога приватному бізнесу, що постраждав унаслідок світової фінансово-економічної кризи. В 2008 році ця інституція спрямувала на підтримку економічного розвитку країни 50 млрд. доларів США, в 2009-му — понад 55 млрд. доларів, забезпечивши в цілому 14% загального обсягу інвестицій в економіку країни [7].

Банк розвитку Японії (Development Bank of Japan) на початку своєї діяльності спрямовував ресурси на розвиток морських перевезень та реконструкцію виробничої сфери. Банком було профінансовано проекти з модернізації автомобільної промисловості, а допомога в галузі енергопостачання стала поштовхом для зміцнення енергетичного й експортного потенціалу країни, які в майбутньому стали фундаментом промислової бази Японії. Наприкінці 80-х років ХХ ст. Банк розвитку розпочав розміщення позик для сприяння впровадження альтернативних джерел енергії та розробки технологій їх раціонального використання, що дало змогу Японії використовувати природні екологічно чисті джерела енергії і зменшувати залежність від коливання світових цін на нафту. На сьогодні діяльність Банку розвитку Японії сконцентровано на таких ключових напрямках: розвиток новітніх технологій, розвиток громад, збереження навколишнього середовища. В період світової фінансової кризи ще одним із пріоритетних напрямів діяльності Банку розвитку стала підтримка середнього і малого бізнесу, в якому зайнято 70% робочої сили країни, шляхом придбання акцій компаній, що мають проблеми з ліквідністю [8].

Як бачимо, у світі найчастіше виділяють дві моделі фінансування інвестиційних проектів державними

банками розвитку. В індустріальних країнах діяльність банку розвитку спрямована на соціальну підтримку населення та важливих для нього галузей економіки. У країнах, що розвиваються, на інститути розвитку покладаються ширші функції. У багатьох країнах вони є запорукою успішного становлення й розвитку базових галузей промисловості, сільського господарства, виробничої інфраструктури, що досягається шляхом повного або часткового фінансування проектів, надання експортних кредитів та їх страхування від комерційних і політичних ризиків.

ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ БАНКУ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

На сьогодні в Україні вже функціонує БАТ “Український банк реконструкції та розвитку”, але його роль на кредитному ринку мізерна через низьку капіталізацію — за станом на 01.07.2010 р. власний капітал банку становив 65 823 тис. грн., питома вага на ринку — лише 0.053% [9]. Зрозуміло, що за такого рівня капіталу реалізація економічної політики та фінансування пріоритетних галузей економіки просто неможливі. З приходом іноземного капіталу в банківську систему України значної активізації щодо кредитування розвитку виробництва теж не спостерігалось. Щоб відшкодувати високі затрати при входженні на український ринок банківських послуг іноземні банки зосередили свою увагу на розвитку роздрібного сегмента.

Виникнення фінансової кризи в Україні, на нашу думку, було неминучим, оскільки для вітчизняного банківського сектору характерний високий ступінь фінансового ризику та значна залежність від зовнішнього фінансування. Проте в цьому дослідженні не будемо зосереджуватися на внутрішніх суперечностях і економічних проблемах країни. Зауважимо лише, що свого часу, в перші роки державної незалежності, Україна динамічно розпочала впровадження основних засад ринкового господарства. *Орієнтиром для її економіки стали економічно розвинуті країни, в яких домінує місце посідає корпоративна власність, наявні прозора інформація про ринок, конкуренція, тобто ті засади, які в промислово розвинутих країнах ґрунтувалися на тісній взаємодії ринкових підходів із численними регулюючими державни-*

ми інституціями, масовій свідомості, перевірених часом і господарською практикою законодавчих і моральних норм. На сьогодні в Україні склалася важка фінансова і макроекономічна ситуація. Знайти необхідну модель і внутрішні резерви та оздоровити національну економіку можна лише за умов прийняття кардинальних рішень, які б ураховували національні інтереси. Один із ключових заходів — створення банку розвитку, що взяв би на себе низку важливих функцій. Серед них:

1. Довготермінове кредитування за низькою відсотковою ставкою інноваційних проектів і програм;
2. Контроль за цільовим використанням наданих довгострокових позик;
3. Страхування інвестиційних проектів;
4. Здійснення лізингових операцій;
5. Дольова участь у створенні та діяльності господарських суб'єктів;
6. Консультаційно-інформаційні послуги (надання підприємствам допомоги у розробці бізнес-планів проектів; видання відповідної літератури, проведення виставок, конференцій тощо).

Для успішного становлення й подальшого функціонування банку розвитку потрібні такі першочергові заходи:

1. З боку держави:

1.1. Узгодження грошово-кредитної, науково-технічної, бюджетно-фінансової, зовнішньоекономічної політики, спрямованої на забезпечення фінансової стабільності й на збереження науково-технічного потенціалу;

1.2. Удосконалення нормативно-правової бази та створення дієвої системи набуття, використання і захисту прав інтелектуальної власності;

1.3. Загальнодержавна система моніторингу і механізмів зв'язку між виконавцем і розпорядником бюджетних коштів, що дасть змогу відстежувати ефективність їх використання;

2. З боку новоствореного банку розвитку:

2.1. Уникнення конкуренції з комерційними банками, адже одночасне виконання функцій комерційного банку і банку розвитку може призвести до конфлікту інтересів та, як наслідок, до зниження ефективності інвестиційної діяльності;

2.2. Забезпечення адекватного рівня капіталу, прозорої структури управління;

2.3. Фінансування не галузей у ці-

лому, а конкретних проектів;

2.4. Надання фінансуванню зворотного характеру (тобто після успішного виконання проекту виділені для цього кошти мають повертатися);

2.5. Оптимізація добору суб'єктів фінансування (фінансувати слід переважно технології, що мають багатогалузевий, багатогалузевий характер, наприклад, створення загальнодержавної інформаційної системи у сфері охорони здоров'я тощо);

2.6. Недопущення використання ресурсів у спекулятивних цілях.

Пропонуємо два напрями фінансування проектів банком розвитку. Як відомо, вже на сьогодні в Україні є низка компаній із розвинутими функціями довготермінового стратегічного планування, які добре знають світові тенденції на певному сегменті ринку і розробляють власні проекти, але не завжди можуть їх реалізувати. У цьому випадку можливе фінансування на принципах приватно-державного партнерства (фінансування банком розвитку 50% вартості проекту). Але зауважимо — це мають бути проекти експортно орієнтованих та імпортозамислених галузей. А при наданні кредиту необхідно враховувати: умови підтвердження окупності проектів і заставу, репутацію суб'єкта господарювання на ринку, динаміку обсягів виробництва та інші чинники. Крім того, установи, які отримують кредити, повинні перевести всі свої рахунки в банк розвитку.

Другий напрям полягає у фінансуванні проектів, що належать до високотехнологічних, тобто сприяти підтримці, розвитку і створенню інновацій. Оскільки ці проекти мають високий ступінь новизни, то їм притаманний і вищий ступінь ризику (вони можуть виявитися неефективними, або розробками можуть скористатися конкуренти). Основними проблемами в цьому напрямі є висока вартість розробок і впровадження, тривалість виведення продукції на ринок. Ризик має бути раціонально обґрунтованим. Перевагу у фінансуванні, на нашу думку, необхідно надавати технологіям сучасної постіндустріальної епохи. Наприклад, програмуванню, мікробіологічній промисловості, мікроелектроніці, розробці й запровадженню альтернативних джерел енергії, біотехнологіям, що мають важливе значення для виробництва продуктів, оптико-електронному й надточному приладобудуванню, розробці пер-

спективної космічної техніки й технологій та іншим наукомістким галузям, що сприятиме зниженню експлуатаційних витрат і модернізації окремих галузей економіки.

Капітал, на нашу думку, формуватиметься за рахунок цільового бюджетного фінансування. Джерелами коштів, які надходять з державного бюджету, можуть бути: частина бюджетних видатків, які мають інвестиційне призначення; цільові відрахування від прибутків підприємств окремих галузей; частина коштів від реалізації державних цінних паперів; частина коштів, отриманих у вигляді пені, штрафів та інших відрахувань із суб'єктів господарювання; добровільні внески об'єднань, підприємств тощо. Прибуток не підлягає розподілу між засновниками, а повністю спрямовується на поповнення фондів. Важливим, на нашу думку, є і те, що створювати інститут, про який ідеться, необхідно у формі відкритого акціонерного товариства з початковою 100-відсотковою участю держави. Слід також передбачати його наступну початкову капіталізацію шляхом емісії акцій IPO, проте держава має постійно залишати за собою контрольний пакет акцій.

Отже, зменшення державної частки на банківському ринку може призвести до обмеження впливу держави на фінансування пріоритетних напрямів економіки і створити негативний дисбаланс між національним та іноземним капіталом. І навпаки: функціонування добре капіталізованого державного банку, який спрямовує свої ресурси у важливі галузі економіки, створить додаткову складову в забезпеченні стабільності не лише банківського сектору, а й економіки країни в цілому.

ВИСНОВКИ

Діяльність банків розвитку має найбільший вплив у таких секторах економіки, як виробнича й соціальна інфраструктура, капіталомісткі галузі промисловості та в інших галузях, без яких неможливе нормальне й ефективне функціонування економіки. Адже головною ціллю приватного підприємництва є максимізація прибутків, тому в галузі з тривалим строком окупності капітальних вкладень та низькою рентабельністю приватний бізнес неохоче вкладає капітал. Окрім того, є галузі, що потребують великих інвестицій,

які приватний капітал неспроможний накопичити навіть шляхом акціонування.

Утворення банку розвитку дасть змогу вивести на якісно новий рівень використання бюджетних коштів, збільшити частку державних коштів, що перерозподілятимуться в економіку держави на оплатних та поворотних засадах, сприятиме посиленню відповідальності цільових категорій отримувачів коштів за їх ефективне використання на відміну від бюджетних позичок та прямого безповоротного фінансування. □

Література

1. Головка І. Механізми участі громадськості у діяльності міжнародних банків розвитку // Міжнародна конференція "Захист права на інформацію в Україні". Збірник тез доповідей. — Львів. — 2007. — С. 50.
2. Megginson, W. The economics of bank privatization / W. L. Megginson // World Bank Conference on Bank Privatization in low and middle income countries [Electronic resource]. — Washington. — Mode of access: http://www.worldbank.org/research/projects/bank_privatization_conference/megginson.pdf.
3. Clarke, G. Empirical studies of bank privatization: an overview / G. Clarke, M. Shirley, R. Cull // World Bank Conference on Bank Privatization in low and middle income countries [Electronic resource]. — Washington. — Mode of access: <http://www.isnie.org/ISNIE04/Papers/cull.pdf>.
4. Barth, J. R. Bank regulation and supervision. What works best? / G. Jr. Caprio, J. R. Barth, R. Levine // The World Bank, Development Research Group [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer>.
5. KfM Bankengruppe [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.kfm.de/en/Home/index.jsp>.
6. Участие Внешэкономбанка в финансировании инвестиционных проектов [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.veb.ru/ru/strategy/support>.
7. Micro, Small and Medium Enterprises. [Electronic resource]. — Mode of access: <http://inter.bndes.gov.br/english/mpme.asp>.
8. DBJ's history [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.dbj.jp/en/co/info/history/index.html>.
9. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

Учасники конкурсу під час нагородження переможців.

7 вересня 2000 року Правління Національного банку України затвердило Постанову № 352 “Про впровадження пілотного проекту Національної системи масових електронних платежів”, а 22 листопада 2004 року його було завершено та відбувся перехід до промислової експлуатації системи. За час функціонування вона довела свою технічну, технологічну та комерційну успішність. Завдяки НСМЕП громадяни України, поряд зі звичайними операціями з отримання готівки в банкоматах, мають можливість оплачувати товари та послуги, а також переказувати кошти через мережу Інтернет, здійснювати платежі з використанням мобільних телефонів тощо.

Нагороди від НБУ, який виконує функції Платіжної організації НСМЕП, отримали 24 учасники конкурсу. Серед них — компанії — розробники та постачальники програмного забезпечення карткових розрахунків, банки та небанківські установи, які найактивніше впроваджують цю унікальну систему, а також представники Національного банку України, котрі її безпосередньо створювали та вдосконалювали.

Відкривши урочисту церемонію, заступник Голови Національного банку України **Павло Сениц** поінформував її учасників, серед яких були також народні депутати, представники Верховної Ради України, Національного банку, міністерств і відомств, про історію створення Національної системи масових електронних платежів і нагородив працівників НБУ, котрі найбільше зробили для створення та розвитку НСМЕП. Відзнаки головного банку одержали директор департаменту інформатизації НБУ **Анатолій Савченко**, виконавчий директор з питань платіжних систем та розрахунків НБУ **Віктор Кравець**, директор департаменту платіжних систем НБУ **Наталія Лапко**, начальники управлінь Національного банку України в Одеській та Харківській областях **Михайло Азаров** і **Володимир Качук**.

Конкурс/

НСМЕП відзначила кращих

30 вересня Національний банк України провів урочисту церемонію нагородження переможців конкурсу “НСМЕП – 10 кроків до успіху”, присвяченого 10-річчю впровадження пілотного проекту системи. На церемонії відзначили кращих розробників та впроваджувачів Національної системи масових електронних платежів. Організаторами конкурсу виступили Національний банк України та журнал “Банкир”.

Призами і дипломами переможців у номінації “Найбільший внесок у розвиток НСМЕП” нагороджені АБ “Експрес-банк” і АТ “Імексбанк”. Ці кредитні установи першими розпочали впровадження нової системи електронних платежів із функціями емітента й еквайра і лідирують з емісії цих платіжних карток. Керівники банків вважають цей напрям найперспективнішим, оскільки він дає змогу надавати послуги не лише з одержання грошей через термінали, а й з поповнення рахунків операторів зв'язку, оплати залізничних квитків, комунальних і послуг провайдерів телебачення й Інтернету та інших.

У номінації “За впровадження послуги “Інтернет-поштові перекази НСМЕП” першість вибороли ТОВ “Інтерплат” і Українське державне підприємство поштового зв'язку “Укрпошта”. Товариство “Інтерплат” розробило програмне забезпечення для поштовиків, завдяки якому користувачі комп'ютерів можуть цілодобово переводити гроші за допомогою карток НСМЕП по всій території України. Ця безготівкова послуга діє вже п'ять років і набуває все більшого поширення.

Банк “Хрещатик” став лідером у номінації “Значний внесок у розвиток мережі банкоматів НСМЕП”. За 10 років роботи з цією системою банк створив розгалужену мережу термінального обладнання з 306 банкоматів та 287 терміналів. Задля розширення приймання цих карток він працює у партнерстві з Міжнародним інвестиційним банком та Експрес-банком, створивши об'єднану мережу, яка налічує 713

банкоматів. За активне впровадження нового проекту “Електронний студентський квиток” відзнаки переможців одержали відразу кілька організацій — Науково-дослідний інститут прикладних інноваційних технологій, банк “Меркурій”, Українська академія банківської справи НБУ та Університет банківської справи НБУ. Ця послуга об'єднує звичайний студентський квиток і платіжну картку НСМЕП, за допомогою якої її користувач може проводити всі платежі цієї системи. Тому послуга користується великим попитом серед молоді. Кращим розробником програмного забезпечення НСМЕП для банкоматів і терміналів визнано ТОВ “Аргус”, а виробником електронних карток — ТОВ “Знак”.

Учасники конкурсу та представники НБУ високо оцінили прогресивність і перспективи розвитку Національної системи масових електронних платежів. Зокрема, вони зазначали, що за станом на 1 вересня 2010 року членами та учасниками НСМЕП є 59 установ, із яких 52 банки. За даними Головного процесингового центру Національної системи масових електронних платежів, банками — членами системи емітовано 2.8 млн. карток, встановлено понад 5.8 тис. терміналів, наростаючі обороти системи становлять понад 115 млрд. грн. Нині реалізуються такі проекти з використанням технології НСМЕП: “Електронний студентський квиток”, “Соціальна картка”, “Транспортна картка”, “Картка медичного страхування”, Інтернет — поштові перекази. Серед основних перспектив розвитку системи її учасники назвали збільшення кількості банків — членів НСМЕП, реалізацію розпочатих та нових проектів, зокрема мобільних платежів та розрахунків із використанням електронних грошей, впровадження електронних підписів та документів.

Урочисту церемонію нагородження відкрив заступник Голови НБУ Павло Сениц.

Микола Пацера,

“Вісник НБУ”.

Фото **В'ячеслава Негребецького**.

Дослідження/

Сергій Вахнюк

Кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної
кібернетики ДВНЗ "Українська
академія банківської справи НБУ"

Застосування продукційної моделі організації експертних знань в оцінці операційно-технологічного ризику банку

Автор статті досліджує можливості використання методів штучного інтелекту з метою зменшення кількості варіантів альтернативного вибору рішень, які унеможливають виникнення небажаних наслідків у процесі розвитку інформаційної інфраструктури банківських установ. У рамках дослідження розглянуто метод формалізації знань в експертних системах на основі продукційної моделі та методичні підходи до створення інтелектуального програмного забезпечення для ухвалення рішень в умовах невизначеності.

Аналіз наукових праць, присвячених дослідженню сучасних тенденцій у вітчизняній та світовій банківській практиці [1, 2], свідчить про скорочення філійних мереж банків. Натомість набирає обертів розвиток банківських рішень, в основу яких покладено використання інформаційних технологій. Водночас впровадження в банках складних багаторівневих програмних систем призводить до значного підвищення рівня операційно-технологічного ризику [3]. Це пов'язано зі зростанням ймовірності порушення відповідності процесу автоматизованої обробки інформації прийнятному рівню керованості, надійності, контрольованості й безперервності роботи інформаційної системи банку.

Зростання рівня операційно-технологічного ризику відбувається загалом тому, що банківському менеджменту, котрий використовує комплексні системи автоматизації, доводиться ухвалювати рішення за несприятливих умов: неточності, двозначності, невизначеності, нечіткості й необґрунтованості інформації. Водночас підвищення швидкості й адекватності даного процесу потребує залучення відповідних програмних засобів.

Програмні засоби, в основу роботи яких покладено виключно класичну

логіку, тобто алгоритми розв'язання відомих задач, не можуть надати об'єктивні рекомендації для прийняття рішень у невизначених ситуаціях. Якісне розв'язання цих задач під силу лише програмним системам, які здатні функціонувати на кшталт людського інтелекту, а саме: спроможні здобувати, адаптувати, модифікувати і поповнювати знання з метою вирішення задач, формалізація яких ускладнена. Такі системи відносяться до категорії штучного інтелекту: залежно від поточної ситуації вони можуть самотужки розробляти алгоритми вирішення новостворених проблем.

Привабливість використання інтелектуальних систем у банківському менеджменті стимулювало появу низки наукових досліджень. Зокрема, автори праці "Система підтримки прийняття рішень з монетарної політики" Є.Домрачев та В.Домрачев [4] пропонують використовувати таке спрямування технології штучного інтелекту, як експертна система. Проблема інтелектуалізації програмного забезпечення, призначеного аналізувати ризик споживчого кредитування, порушується у статті Г.Крістіогло "Використання скорингових моделей в умовах невизначеності та ризику споживчого кредитування" [5].

На нашу думку, до сфери задач ін-

телектуальних систем доцільно віднести також задачу управління ризиками в процесі інтенсивного впровадження та застосування сучасних інформаційних технологій у банківському бізнесі. Тобто об'єктом дослідження в цьому контексті є процес використання методів штучного інтелекту в ризик-менеджменті сучасного банківського бізнесу.

Метою даної праці є оцінка можливостей використання інтелектуальних систем для зменшення кількості варіантів альтернативного вибору рішень у процесі управління операційно-технологічним ризиком банку. Для цього нам необхідно розглянути питання виділення відповідного класу систем штучного інтелекту; проаналізувати придатність методів цього класу для практичного застосування в аспекті нашого дослідження; визначити переваги, отримані завдяки розглянутій методі. В цій праці операційно-технологічний ризик банку оцінюється за допомогою інтелектуальної системи, створеної на основі продукційної моделі організації експертних знань.

Із часу визнання штучного інтелекту одним із напрямів наукових досліджень (50-і роки XX століття) досьгодні розробники інтелектуальних систем вирішували завдання найрізноманітніших спрямувань. Зокрема, ре-

альних технологічних успіхів було досягнуто у процесі вирішення таких класів задач, як доведення теорем, розпізнавання образів, машинний переклад, ігрові програми, машинна творчість, експертні системи.

Найчастіше технології штучного інтелекту застосовуються в експертних системах, комерційне впровадження яких розпочалося на початку 80-х років минулого століття. З того часу вони активно використовуються в бізнесі, науці, техніці, на виробництві. З огляду на це вважаємо за доцільне сконцентрувати дослідницьку увагу на методах, які застосовуються в технології створення експертних систем.

Згідно з визначенням, наведеним у праці [6], експертна система — це програмна система, яка оперує зі знаннями в певній предметній сфері з метою розробки рекомендацій для вирішення проблем. Отже, головна відмінність методології розробки експертних систем від програмних систем, які мають алгоритмічну основу, полягає у відокремленні поняття даних від поняття знань. Цю відмінність наочно ілюструє аналогія з класичним виразом, який оприлюднив Д.Кнут у книзі з програмування алгоритмічних задач [7]:

Програма = Структура даних + Алгоритми. (1)

Стосовно експертних систем цей вираз набуває такого вигляду [3]:

Експертна система = Знання + Логічний висновок. (2)

Експертна система, побудована за таким принципом, може брати на себе функції, виконання яких потребує залучення досвіду фахівця, або виконувати роль асистента для особи, котра приймає рішення. В будь-якому випадку людина — фахівець певної предметної сфери — отримає кращі результати за умови співпраці з експертною системою.

Щоб оцінити практичні можливості організації ефективної співпраці з експертною системою в ризик-менеджменті, використаємо методу моделювання оцінки ризиків, запропоновану авторами праці [3], мета якої — одержати інформацію про відповідність діяльності банку комплексу показників і розрахунку ймовірності відхилення від очікуваного результату. Це завдання пропонується вирішувати на основі байєсівського підходу, тобто розрахунку ймовірності справедливості гіпотези в умовах, коли відома лише певна частка інформації про подію.

Цей елегантний і, на нашу думку, найпрогресивніший сучасний підхід

до прогнозування виникнення ризикових ситуацій стосовно категорії операційно-технологічного ризику має проблемний момент, пов'язаний з відповідністю показників інноваційним банківським рішенням. Оскільки своєчасне впровадження новітніх інформаційних технологій у сферу банківського бізнесу нині вважається запорукою успіху, комплекс показників ризикового аналізу повинен постійно змінюватися.

Зміни в комплексі показників, що застосовуються для аналізу операційно-технологічного ризику, мають ґрунтуватися на великому обсязі знань різних за фахом експертів з інформаційних технологій. З огляду на формалізацію призначення експертних систем (див. формулу 2), неважко дійти висновку стосовно доречності використання відповідного рішення в ролі акумулятора таких знань. Експертні системи накопичують знання завдяки інженерії знань. Інженерія знань — це процес отримання знань від експертів з метою подальшої їх презентації в експертній системі.

Класичний варіант інженерії знань ґрунтується на розгорнутих інтерв'ю з експертами. На початку цього процесу інженер зі знань веде діалог із експертом, щоб з'ясувати його знання. Потім він подає знання в предметному вигляді для внесення у базу знань. Після цього експерт проводить оцінку експертної системи і подає критичні зауваження інженеру зі знань. Такий процес повторюється доти, доки експерт не оцінить результати роботи системи як прийнятні.

Найпоширеніший метод накопичення знань в експертних системах ґрунтується на використанні системи продукційних правил. Продукційними називаються правила, організовані у вигляді IF-THEN-структур. Частина продукційного правила, що розміщена між ключовими словами IF і THEN, становить умовний елемент або шаблон правила. Після слова THEN заноситься список дій або рішень, які необхідно виконати відповідно до правила.

Продукційні правила разом із інтерпретатором, який управляє їх активізацією залежно від наявності фактів, становлять продукційну модель представлення і використання знань в експертних системах. Вони називаються продукційними. У продукційних системах знання, що представлені у формі багатьох правил, визначають висновки, які мають бути зроблені (або не зроблені) в

різних ситуаціях.

При застосуванні методу продукційних правил є змога перекласти інтелектуальний тягар з розробки показників оцінки операційно-технологічного ризику банку на спеціалізовану експертну систему. Для прикладу розглянемо формулу розрахунку показника комплексності інформаційної системи (ККС), що визначає рівень взаємодії її формуючих технологій, запропонованого в праці [8], і який експертна система може створити на основі такого переліку правил:

1. IF показник комплексності системи — (K_{KC}) дорівнює одиниці THEN рівень ризику неадекватної взаємодії технологічних компонентів системи прямує до нуля;

2. IF технологічне рішення утворюють власні компоненти правої частини формули 1 THEN технологічне рішення вважається окремим — ОТР;

3. IF кількість ОТР системи — N дорівнює одиниці THEN K_{KC} дорівнює одиниці;

4. IF N більше одиниці THEN K_{KC} повинен бути розрахований;

5. IF K_{KC} повинен бути розрахований THEN K_{KC} визначається як відношення одиниці до добутку коефіцієнтів складності взаємодії ОТР системи — K_{CB} ;

6. IF K_{KC} визначається як відношення одиниці до добутку K_{CB} THEN K_{CB} повинен бути розрахований для кожного ОТР;

7. IF K_{TV} повинен бути розрахований для кожного ОТР THEN K_{CB} для кожного (i -го) ОТР визначається як збільшена на одиницю сума бінарних ознак: так=1, ні=0, необхідності використання спеціальних програмних реалізацій для взаємодії з іншими (від $j = i + 1$ до $j = N$) ОТР системи — $U_{СП,i,j}$;

8. IF K_{CB} повинен бути розрахований для кожного ОТР THEN при визначенні K_{CB} для кожного ОТР до суми $U_{СП,i,j}$ повинен входити розгляд лише тих співвідношень, які не враховувались при попередніх розрахунках K_{CB} .

Зазначений перелік продукційних правил у математичному вираженні матиме такий вигляд:

$$K_{KC} = \frac{1}{\prod_{i=1}^{N-1} K_{CB,i}}, \text{ де } K_{CB,i} = 1 + \sum_{j=i+1}^N U_{СП,i,j}. \quad (3)$$

У подібний спосіб можна накопичувати знання в експертній системі стосовно розрахунку інших показників, значення яких дає змогу підвищити об'єктивність оцінки операційно-

технологічного ризику. Це стосується, зокрема, запропонованих разом із показником комплексності показників модульності, інтегрованості [8], а також (що є найціннішим) таких показників, формули розрахунків яких досі не були оприлюднені жодним експертом-людиною.

Загальну структуру експертної системи, заснованої на продукційній моделі організації знань, можна зобразити графічно (див. схему). Вона налічує такі складові:

- інтерфейс користувача — механізм, за допомогою якого відбувається спілкування користувача з експертною системою;
- засіб отримання знань — автоматизований спосіб, який дає змогу користувачу вводити знання в систему, не застосовуючи кодування знань;
- база знань системи, яка містить інформацію, необхідну для вирішення задач у певній проблемній сфері, в нашому випадку — в сфері управління операційно-технологічним ризиком;
- машина логічного висновку — програмний компонент, котрий визначає, які правила виконуються згідно з фактами;
- робоча пам'ять системи, призначена для розміщення фактів, що стосуються поточного стану об'єкта досліджень;
- робочий список правил, сформований машиною логічного висновку та розташований за пріоритетами.

Підсумовуючи викладене вище, доходимо висновку, що за організації раціональної взаємодії між особою, котра приймає рішення з мінімізації операційно-технологічного ризику, та експертною системою можна досягти певних переваг. Порівняно зі взаємодією з експертами в тих чи інших предметних сферах знань, а отже, — підвищити якісний рівень ухвалених рішень. Ці переваги ре-

ально проявляються ось у чому:

- рівень знань експертної системи, скомбінованих шляхом об'єднання знань декількох експертів, імовірно, перевищуватиме рівень знань окремого експерта-людини;
- знання експертної системи зберігаються впродовж невизначено довгого часу, на відміну від експертів-людей, котрі можуть звільнитися з роботи тощо;
- спроможність експертної системи детально пояснити міркування, що спонукали до певного висновку, і в будь-який час їх повторити, сприяє підвищенню довіри до ухваленого рішення;
- експертна система гарантує об'єктивний результат в екстремальних ситуаціях, у яких людина-експерт не в змозі діяти з максимальною ефективністю внаслідок стресу, втоми, хвороби тощо;
- експертну систему можна використовувати як інтелектуальну навчальну програму для розвитку у нових співробітників аналітичних навичок шляхом поступового детального аналізу міркувань системи у ході рішення задач.

Крім того, процес розробки експертної системи приносить непряму перевагу: оскільки знання експертів-людей необхідно заздалегідь перетворити у предметну, наочну форму для введення в базу знань, вони стають відкритими, доступними, а не схованими в голові експерта, завдяки чому і з'являється можливість перевіряти їх правильність, несуперечливість, логічність.

ВИСНОВКИ

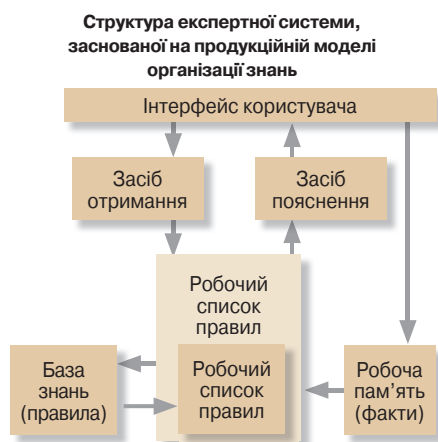
Прийняття рішень у процесі управління операційно-технологічним ризиком істотно залежить від об'єктивності експертних знань. Тому метода формалізації знань експертів та накопичення їх в експертній системі — найприйнятніший на сьогодні підхід до створення програмного забезпечення підтримки дій в умовах невизначеності. Метод продукційних правил, що вважається класичним для формалізації інтелекту, можна успішно застосовувати в інженерії знань експертів з оцінки технологій передових банківських рішень.

Формування експертної системи з оцінки операційно-технологічного ризику банку доцільно починати саме з накопичення продукційних правил. Наступні кроки в розвитку системи ві-

рогідно будуть пов'язані з появою нових проблем та способів їх подолання, які в алгоритмічному програмуванні зазвичай не застосовуються. Успіх цього процесу, на нашу думку, істотно сприятиме зниженню рівня суб'єктивності рішень, — як у ризик-менеджменті, так і в загальній практиці управління банківською діяльністю. □

Література

1. Баринов А.Э. Современное состояние мирового рынка финансирования инвестиционных проектов и роль банков в его развитии // Финансы и кредит. — 2007. № 25. — С. 16–23.
2. Домрачев В.М., Раевский К.Е. Міжнародні порівняння банківських систем України та країн єврозони // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. — Вип. 21. — Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2007. — 344 с.
3. Дмитров С.О., Меренкова О.В., Левченко Л.Г., Медвідь Т.А. Моделирование оценок рисков использования банков с целью легализации криминальных доходов или финансирования терроризма: Монография / Под заг. редакцию О.М. Бережного. — Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. — 75 с.
4. Домрачев В.М., Домрачев В.М. Система підтримки прийняття рішень з монетарної політики // <http://eprints.isofts.kiev.ua/245/1/D21.DOC>.
5. Крістіоґло Г.М. Використання скорингових моделей в умовах невизначеності та ризику споживчого кредитування // Формування ринкових відносин в Україні. — 2007. — № 7. — С. 86–90.
6. Джераратано Д., Райли Г. Экспертные системы: принципы разработки и программирование: Учебн. пособие. — М.: Вильямс, 2007. — 1152 с.
7. Кнут Д.Э. Искусство программирования: Учебное пособие. — В 3 т. — Т. 1: Основные алгоритмы / Пер. с англ. Д.Э.Кнут. — 3-е изд. — М. — СПб. — К.: Вильямс, 2000. — 720 с.
8. Вахнюк С.В., Меренкова О.В. Механізм оптимізації інвестицій у проект розвитку інтерактивних банківських продуктів // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — Збірник наукових праць. Вип. 19. — Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”. — 2008 — С. 187–195.
9. Нашекин А.Б., Зинкевич В.А., Насибян С.С., Черкашенко В.Н. Ментальный капитал банка // Банковское дело. — 2008. — № 1. — С. 69–76.
10. Рассел С., Норвиг П. Искусственный интеллект. Современный подход: Учебн. пособие. — М.: Вильямс, 2006. — 1408 с.

Хроніка/

Кіберзлочинності протистоятимуть банкіри, правоохоронці, вчені

Головний корпус Севастопольського інституту банківської справи Української академії банківської справи НБУ.

1–2 жовтня 2010 року в Севастопольському інституті банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України відбулася перша Міжнародна науково-практична конференція “Протидія злочинам, які вчиняються з використанням комп’ютерних мереж”. Ініціаторами проведення конференції були Національний банк України, Міністерство внутрішніх справ України, Українська академія банківської справи, Національна академія внутрішніх справ.

У роботі конференції взяли участь провідні вчені та фахівці у сфері боротьби з кіберзлочинністю. Вперше у вітчизняній та зарубіжній практиці вдалося поєднати зусилля вчених і практиків, працівників органів кримінальної юстиції, банківських установ, фахівців у галузі комп’ютерних мереж для обговорення нагальних проблем і вироблення шляхів протидії кіберзлочинності.

Учасники конференції розглянули питання управління безпекою банку, запобігання та виявлення злочинів, що вчиняються з використанням комп’ютерів, систем та комп’ютерних мереж. Особлива увага учасників конференції була зосереджена на протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом за допомогою фінансових інструментів, комп’ютерних мереж, банківських платіжних систем.

Велику зацікавленість викликали доповіді виконавчого директора з питань платіжних систем та розрахунків Національного банку України В.М.Кравця, директора департаменту з питань запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму Національного банку України, доктора технічних наук, професора С.О.Дмитрова, начальника департаменту нагляду за нормативно-правовою відповідністю та фінансового моніторингу ПАТ “Укрсоцбанк” С.М.Побережного, начальника науково-дослідного центру розроблення та використання технічних засобів Національної академії внутрішніх

справ, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Ю.Ю.Орлова, інших науковців та фахівців.

За підсумками роботи учасники конференції ухвалили рекомендації, спрямовані на розвиток науково-практичних напрямів, які пов’язані з дослідженням гарантування інформаційної безпеки банківської системи; необхідності розроблення проекту галузевої нормативно-методичної бази для використання, розробки та розвитку банківських систем, які використовуються Національним банком України та банками України; вдосконалення моделі і методів оцінки рівня фінансової безпеки банку; з’ясування ролі і місця фінансової безпеки у системі банківської безпеки; визначення факторів, що впливають на фінансову безпеку.

На конференції було підтримано пропозицію щодо суттєвого поліпшення механізму взаємодії органів кримінальної юстиції з банками України і недержавними організаціями у боротьбі з кіберзлочинністю та

Робоча президія конференції.

легалізацією і відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом.

Прийнято рішення звернутися до відповідних урядових органів із пропозицією щодо вдосконалення підготовки кадрів з протидії злочинам, які вчиняються з використанням комп’ютерних мереж.

Учасники конференції одностайно ухвалили рішення щодо запровадження та регулярного проведення Севастопольського міжнародного форуму протидії кіберзлочинності, який, як планується, щорічно відбуватиметься на базі Севастопольського інституту банківської справи.

У підведенні підсумків роботи конференції взяли участь Голова Національного банку України, кандидат економічних наук В.С.Стельмах та перший проректор Київського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України В.І.Шакун.

У залі конференції.

Марина Гойванюк

Асистент кафедри менеджменту банківської діяльності
Державного вищого навчального закладу "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

Дослідження/

Роль тимчасової адміністрації в процесі регулювання діяльності проблемних банків

В умовах світової фінансової кризи кількість проблемних банків швидко збільшується. І не тільки в нашій країні – в усьому світі. Для стабілізації банківських установ Національний банк України застосовує цілу низку заходів впливу. Один із найдієвіших – запровадження тимчасової адміністрації. Розглянемо її роль у процесі регулювання діяльності проблемних банків.

МІСЦЕ ТИМЧАСОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ВПЛИВУ ТА ПЕРЕДУМОВИ ЇЇ ЗАПРОВАДЖЕННЯ

Національний банк України постійно застосовує заходи, спрямовані на убезпечення банків від погіршення їх фінансового стану та запобігання банкрутства. Вони поділяються на запобіжні (або заходи попереднього реагування) і жорсткі (примусові; див. схему). Особливе місце серед останніх посідає запровадження в проблемному банку тимчасової адміністрації. Цей захід впливу застосовується тоді, коли нагромаджені у банківській установі проблеми неможливо вирішити без жорсткого зовнішнього втручання у його діяльність. Бажаним результатом роботи тимчасової адміністрації є нормалізація діяльності банку. Якщо цього досягти не вдається, ініціюється процедура його ліквідації.

Оскільки запровадження тимчасової адміністрації має примусовий, адміністративний характер, то особливими є й правові наслідки застосування такого заходу впливу. Фактично він означає легітимне обмеження повноважень виконавчих органів банку (а за певних обставин – повне відсторонення їх від функцій управління), встановлення тимчасовою адміністрацією, призначеною Національним банком України, суворого контролю над поточною діяльністю установи.

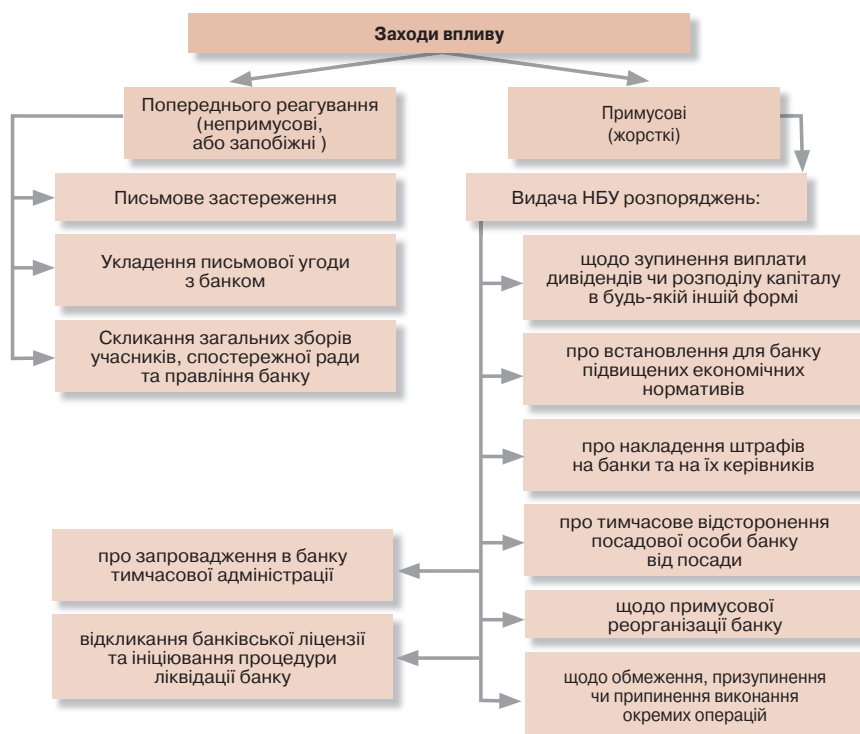
Законодавчо цей захід впливу закріплено у статтях 75–86 Закону України "Про банки і банківську діяльність" та розділу 5 Положення "Про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства", затвердженого постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 369.

Відповідно до чинного законодав-

ства Національний банк України зобов'язаний призначити тимчасову адміністрацію у разі наявності хоча б однієї з таких підстав:

1. Банк двічі або більше разів порушив вимоги НБУ;
2. Регулятивний капітал банку протягом останніх шести місяців зменшився на 30%;
3. Протягом п'яти робочих днів

Заходи впливу, що застосовуються НБУ у разі порушення банками законодавства

обсяг невиконаних банком прострочених зобов'язань становить 10 і більше відсотків;

4. Здійснено арешт або набув законної сили обвинувальний вирок щодо злочинних діянь керівників банку;

5. Викриття приховування банком рахунків, будь-яких активів, реєстрів, звітів, документів;

6. Необґрунтована відмова банку у передбаченому Законом “Про банки і банківську діяльність” наданні до-

кументів чи інформації уповноваженим представникам Національного банку України;

7. Наявність публічного конфлікту у керівництві банку;

8. Клопотання банку про призначення тимчасової адміністрації;

9. Здійснення операцій із високим рівнем ризику, які призвели чи можуть призвести до втрати активів або доходів;

10. Порушення законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом [2];

11. Недотримання банком нормативу адекватності регулятивного капіталу та зниження цього показника до значення нижче 7% [3].

Призначаючи тимчасову адміністрацію в банку, Національний банк не змінює його діяльності, а тільки впливає на управління нею. Тобто тимчасова адміністрація — це особлива форма управління діяльністю банку, фінансовий стан якого зазнав кризи. Більше того, тимчасова адміністрація запроваджується тоді, коли наявна система управління діяльністю банку (органи та методи управління) не в змозі усунути причини кризи і відновити фінансовий стан установи до рівня, що відповідає встановленим нормативам банківської діяльності [1].

Метою роботи тимчасової адміністрації в банку є збереження його капіталу й активів, здійснення достовірної оцінки фінансового стану і вжиття відповідних заходів щодо приведення діяльності банку у відповідність із вимогами законодавства, відновлення платоспроможності й ліквідності, стабілізація діяльності, усунення виявлених порушень, причин та умов, що призвели до погіршення фінансового стану [3].

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ТИМЧАСОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

Починаючи з 2003 року у вітчизняній банківській системі було чимало випадків запровадження тимчасових адміністрацій у банках. На перших порах терміни “тимчасова адміністрація” й “ліквідація” сприймалися як синоніми. І справді, за п'ять років застосування цього заходу лише у двох випадках діяльність тимчасової адміністрації була успішною й завершилася відновленням платоспроможності банків (маємо на увазі банк “Столичний” та Український кредитний банк). І це не дивно, адже, як зазначає багато

Таблиця 1. Зміни, внесені до Закону України “Про банки і банківську діяльність”

Номер і назва статті Закону України “Про банки і банківську діяльність”	Частини та пункти статей, викладені у новій редакції
75. Призначення тимчасової адміністрації	НБУ зобов'язаний призначити тимчасову адміністрацію у разі загрози платоспроможності банку. Національний банк України має право призначити тимчасову адміністрацію у банку у разі: 1) двох або більше порушень банком законних вимог Національного банку України; 2) зменшення розміру регулятивного капіталу банку на 30 відсотків протягом останніх 6 місяців; 3) якщо банк протягом 5 робочих днів не виконує 10 і більше відсотків своїх прострочених зобов'язань; 4) арешту або набрання законної сили обвинувальним вироком щодо злочинних діянь керівників банку; 5) вчинення банком дій щодо приховування рахунків, будь-яких активів, реєстрів, звітів, документів; 6) необґрунтованої відмови банку у наданні документів чи інформації, передбачених цим Законом, уповноваженим представникам Національного банку України; 7) наявності публічного конфлікту у керівництві банку; 8) наявності клопотання банку про призначення тимчасової адміністрації; 9) здійснення банком операцій з високим рівнем ризику, які призвели або можуть призвести до втрати активів або доходів; 10) порушення законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів. Національний банк України призначає тимчасову адміністрацію на термін до одного року
80. Права та обов'язки тимчасового адміністратора	З дня свого призначення тимчасовий адміністратор має повне і виняткове право управляти банком та зобов'язаний вживати всіх необхідних заходів для оптимізації діяльності банку з метою захисту інтересів вкладників та інших кредиторів. ...тимчасовий адміністратор має право: 9) відчувувати активи та/або зобов'язання банку з метою його фінансового оздоровлення; 10) здійснити реорганізацію банку
83. Організація роботи тимчасового адміністратора	Тимчасовий адміністратор подає Національному банку України: план дій тимчасового адміністратора у строк до двох тижнів з дня призначення тимчасової адміністрації; програму фінансового оздоровлення банку у строк до одного місяця з дня призначення тимчасової адміністрації. Тимчасовий адміністратор складає план дій тимчасового адміністратора або програму фінансового оздоровлення банку та подає Національному банку України звіт про їх виконання в порядку, встановленому Національним банком України
86. Припинення діяльності тимчасового адміністратора	Тимчасовий адміністратор припиняє свою діяльність з дня прийняття Національним банком України рішення про припинення тимчасової адміністрації або усунення тимчасового адміністратора від виконання обов'язків
Нововведені статті	
84. Контроль за діяльністю тимчасової адміністрації	Національний банк України розглядає попередній звіт тимчасового адміністратора та затверджує план дій тимчасового адміністратора або програму фінансового оздоровлення банку не пізніше, ніж через два тижні від дня подання документів; Національний банк України має право вносити доповнення до плану дій тимчасового адміністратора або програми фінансового оздоровлення банку. Національний банк України має право відкликати банківську ліцензію, ініціювати ліквідацію банку, коли фінансове оздоровлення банку є неможливим
85. Мораторій	Національний банк України під час здійснення тимчасової адміністрації має право повністю або частково на строк не більше, ніж три місяці ввести мораторій на задоволення вимог кредиторів банку. Протягом дії мораторію: 1) забороняється здійснювати стягнення на підставі виконавчих документів та інших документів; 2) не нараховуються неустойка (штраф, пеня), інші санкції за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань щодо сплати податків і зборів. Мораторій не поширюється на зобов'язання, які пов'язані з обслуговуванням господарської діяльності банку, в тому числі виплатою заробітної плати, а також інші соціальні виплати
86 ¹ . Санаційний банк	Кабінет Міністрів України за поданням Національного банку України, узгодженим з Комітетом Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності, має право створити санаційний банк, який не є учасником Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Основним завданням санаційного банку є захист інтересів вкладників (кредиторів) банків

Таблиця 2. Кількість банків, у яких діяла тимчасова адміністрація в 2003–2009 рр.

Роки	Кількість банків, у яких запроваджено тимчасову адміністрацію	Кількість банків, які мають ліцензію на здійснення операцій	Відсоток до загальної кількості діючих банків
2003	1	157	0.64
2004	1	158	0.63
2005	2	160	1.25
2006	4	165	2.42
2007	–	170	–
2008	2	175	1.14
2009	23	184	12.5

Джерело: складено на основі [11].

банківських експертів, до осені 2008 року майже всі тимчасові адміністрації запроваджувалися в банку лише тоді, коли єдино можливим виходом із критичної ситуації було банкрутство фінансової установи. Причому нерідко до банкрутства банк зумисне довели його ж керівники чи власники. Тому закономірним результатом роботи тимчасової адміністрації ставало закриття банківської установи. За ідеєю ж тимчасова адміністрація має запроваджуватися не для “констатації факту смерті банку”, а для його порятунку.

Перелом тенденції стався наприкінці 2008-го, коли проблеми виникли в одній із системоутворюючих кредитно-фінансових установ – Промінвестбанку. Як відомо, його проблеми стали каталізатором кризових процесів на фінансовому ринку України. Національний банк ухвалив рішення щодо запровадження тимчасової адміністрації в Промінвестбанку 7 жовтня 2008 року, а вже 17 березня наступного року вона успішно завершила свою діяльність. У середині січня 2009 року російський Внешекономбанк викупив додаткову емісію акцій Промінвестбанку й став власником 75 відсотків + три акції цього банку, а ТОВ “Сігнус” – відповідно 12.37% акцій.

Для своєчасного виявлення проблем у своїй діяльності й оптимального реагування на виявлені порушення Національний банк України зобов’язав банки провести діагностичні обстеження. Так, згідно з Постановою Правління Національного банку України “Про здійснення діагностичного обстеження банків” від 21.11.2008 р. № 389 було зобов’язано банки I та II груп: провести діагностичне обстеження із залученням однієї з аудиторських фірм, визначених Комісією Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків; затвердити програму оцінки поточної та перспективної платоспроможності банку і його життєздатності в умовах кризи.

Банки I групи повинні були подати

звіт до 15.12.2008 р., а II групи – до 25.02.2009 р. Відповідно було проведено діагностичне обстеження банків III та IV груп згідно з Постановою Правління Національного банку України “Про здійснення діагностичного обстеження банків II, III та IV груп” від 19.01.2009 р. № 80. Фінансові установи III та IV груп мали подати відповідні звіти до 15.04.2009 р.

Після отримання та аналізу звітів банків про результати діагностичного обстеження Національний банк України застосував до банків адекватні заходи впливу, зокрема запровадив тимчасову адміністрацію в двох банках I групи (Укрпромбанку та банку “Надра”), одному – II групи (Родовідбанку) та у восьми банках IV групи (банках “АРМА”, “Дністер”, “Володимирський”, “УФГ”, Інпромбанку, Іпобанку, Східноєвропейському банку та Діалог-банку).

Для швидкого реагування на зміну ситуації у кредитно-фінансових установах Національний банк України змінив правила та умови запровадження тимчасових адміністраторів у банках. Було внесено зміни до постанови № 369 (змінені пункти, які стосуються ознак неплатоспроможності банків) та Закону України “Про банки і банківську діяльність” (див. таблицю 1). Ці зміни викликані необхідністю адекватного реагування на процеси, пов’язані зі світовою фінансовою кризою, за якої необхідні інші критерії, які б давали змогу оперативного впливати на діяльність банку. Також Національний

банк своєю Постановою “Про внесення змін до Спеціального порядку здійснення заходів щодо фінансового оздоровлення банків” від 16.04.2009 р. № 225 вніс зміни до спеціального порядку здійснення заходів щодо фінансового оздоровлення банків. Зокрема було вирішено, що тимчасовий адміністратор має право зменшувати розмір статутного капіталу банку, визначати номінальну вартість акцій та здійснювати їх додаткову емісію.

Дані, викладені в таблиці 2, засвідчують, що кількість банків із тимчасовою адміністрацією суттєво збільшилася у 2009 році. Це зумовлено тим, що останнім часом чимало банківських установ у гонитві за великими прибутками здійснювало операції з високим ступенем ризику і в умовах нинішньої економічної кризи потрапило в скрутне фінансове становище.

Аналіз програм фінансового оздоровлення проблемних банків підтверджує, що переважна їх більшість порушує в основному нормативи капіталу (Н1, Н2, Н3), ліквідності (Н4, Н5, Н6) та кредитного ризику (Н7, Н8, Н9, Н10). Є й такі банки, в яких порушуються майже всі економічні нормативи. Під час виконання програм фінансового оздоровлення планується відновити фінансовий стан банку та привести значення економічних нормативів у відповідність до вимог банківського законодавства. Тимчасові адміністратори банку здійснюють комплекс заходів, спрямованих на відновлення фінансового стану банку, основними з яких є:

- підвищення рівня капіталізації банку;
- реструктуризація кредитного портфеля та інших активів, поліпшення якості кредитного портфеля і зниження кредитного ризику;
- підвищення рівня ліквідності та реструктуризація зобов’язань банку;
- скорочення адміністративних витрат і підвищення рівня ефективності діяльності банку;

Таблиця 3. Банки, які рекапіталізовані або будуть рекапіталізовані державою

Назва банку	Статус	Сума рекапіталізації, грн.	Запропонована частина участі держави, %
“Надра”	У банку діє тимчасова адміністрація	НБУ прийнято рішення про внесення пропозиції МФУ щодо участі держави в капіталізації	–
“Київ”	З банку виведена тимчасова адміністрація	3 565 294 000	99.936931402
Родовід-банк	У банку діє тимчасова адміністрація	8 408 515 000	99.990688878
Укргазбанк	З банку виведена тимчасова адміністрація	3 100 000 000	81.578947368

Джерело: складено на основі [7, 8, 9, 10, 11].

Таблиця 4. Перелік комерційних банків, у яких діяла тимчасова адміністрація (на 1 жовтня 2010 р.)

№ п/п	Назва банку	Група	Дата запровадження тимчасової адміністрації
1	БАТ КБ "Надра"	1	10.02.2009 р.
2	ПАТ "Родовід-банк"	2	13.03.2009 р.
3	ПАТ АБ "Синтез"	3	08.06.2010 р.

Джерело: www.bank.gov.ua.

Таблиця 5. Перелік банків, у яких припинила свою діяльність тимчасова адміністрація протягом 2009 – I півріччя 2010 рр.

№ п/п	Назва банку	Статус	
		Відновлено діяльність банку	Запроваджено процедуру ліквідації
1	Західкомбанк	+	–
2	Трансбанк	–	+
3	Банк "БІГ-енергія"	–	+
4	Банк "АРМА"	–	+
5	Селянський комерційний банк "Дністер"	–	+
6	Іпобанк	–	+
7	Банк "Причорномор'я"	–	+
8	Укргазбанк	+	–
9	Банк "Київ"	+	–
10	Промінвестбанк	+	–
11	Банк "Національний кредит"	+	–
12	Банк "Європейський"	–	+
13	Банк "Національний стандарт"	–	+
14	Східноєвропейський банк	–	+
15	Банк регіонального розвитку	–	+
16	Укрпромбанк	–	+
17	Одеса-банк	–	+
18	Банк "Українська фінансова група"	–	+

Джерело: складено на основі [11].

• поліпшення роботи менеджменту і вдосконалення організації структури банку з урахуванням вимог Методичних рекомендацій щодо корпоративного управління в банках України, схвалених постановою Правління Національного банку України від 28.03.2008 р. № 98, та відповідних вимог Базельського комітету.

2009 року уряд України прийняв рішення про збільшення статутного капіталу кількох банків за участі держави (див. таблицю 3). Крім того, досягнуто згоди про передачу зобов'язань за вкладками фізичних осіб Укрпромбанку до державного Родовід-банку, у зв'язку з чим було прийнято спільну постанову Кабінету Міністрів і НБУ від 07.10.2009 р. № 1133. Кабінет Міністрів прийняв рішення про докапіталізацію Родовід-банку на суму 5.6 млрд. грн. На цій підставі тимчасовий адміністратор Публічного акціонерного товариства "Родовід-банк" наростив обсяг статутного капіталу банку шляхом збільшення кількості акцій визначеної номінальної вартості за рахунок додаткових внесків. Додаткова капіталізація банку здійснюється для забезпечення виплат за зобов'язаннями Укрпромбанку за вкладками фізичних осіб, переданими в Родовід-банк.

Усього за станом на 1 жовтня 2010 року тимчасові адміністрації Національного банку України діяли у трьох банках (див. таблицю 4).

Протягом 2009-го та першого півріччя 2010 років тимчасові адміністрації були виведені з 18 банків, із яких 5 продовжили діяльність, а в 13-ти було відкликано банківську ліцензію та призначено ліквідатора (див. таблицю 5).

ВИСНОВКИ

Отже, тимчасова адміністрація є особливим заходом впливу на банки. Вона призначається Національним банком України в разі загрози втрати проблемною банківською установою платоспроможності з метою збереження її капіталу та активів, усунення виявлених порушень та приведення діяльності банку у відповідність із вимогами чинного законодавства.

На нинішньому етапі розвитку вітчизняної банківської системи тимчасові адміністрації мають важливе значення. Лише в 2009 році вони діяли майже в кожному десятому банку, а це доволі високий показник. Особливою на цьому етапі є й роль Національного банку України, який

постійно вживає необхідних заходів для забезпечення банків від банкрутства, свідченням чого є відновлення діяльності кількох раніше проблемних банківських установ. Тимчасові адміністрації сприяють захисту інтересів громадян – клієнтів банків, формуванню їхньої довіри до вітчизняної банківської системи та забезпеченню нормального її функціонування.

Література

1. Дибя М.І., Раєвський К.Є., Зубок М.І. Тимчасова адміністрація та ліквідація банків: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2008. – 192 с.

2. Закон України "Про банки і банківську діяльність" // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5–6 (зі змінами від 24 липня 2009 року № 1617–VI).

3. Положення "Про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства", затверджене постановою Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. № 369.

4. Положення "Про здійснення діагностичного обстеження банків", затверджене постановою Правління Національного банку України від 21.11.2008 р. № 389.

5. Положення "Про здійснення діагностичного обстеження банків II, III та IV груп", затверджене постановою Правління Національного банку України від 19.01.2009 р. № 80.

6. Положення "Про внесення змін до Спеціального порядку здійснення заходів щодо фінансового оздоровлення банків", затверджене Постановою Правління Національного банку України № 225 від 16.04.2009 р.

7. Положення "Про капіталізацію публічного акціонерного товариства "Родовід Банк", затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 10.06.2009 р. № 580.

8. Положення "Про капіталізацію публічного акціонерного товариства "Укргазбанк", затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 10.06.2009 р. № 567.

9. Положення "Про капіталізацію публічного акціонерного товариства "Київ", затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 10.06.2009 р. № 566.

10. Положення "Про додаткову капіталізацію публічного акціонерного товариства "Родовід Банк", затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 11.11.2009 р. № 1202.

11. www.bank.gov.ua.

Дослідження/

Ольга Меренкова

Кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економічної кібернетики ДВНЗ "Українська академія банківської справи Національного банку України"

Тетяна Медвідь

Головний спеціаліст департаменту з питань запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму Національного банку України

Антон Бойко

Аспірант кафедри бухгалтерського обліку і аудиту ДВНЗ "Українська академія банківської справи Національного банку України"

Факторний аналіз імовірнісної оцінки ризику використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму

У статті розглядається проблема неоднорідності впливу семи груп факторів на рівень відповідного ризику та здійснюється спроба розроблення інструментарію для його кількісного визначення. При цьому автори, використавши елементи математичного моделювання, доводять, що в 2009 році найбільше вплинули на ризик у сфері фінансового моніторингу сумнівні операції з готівковими коштами в національній та іноземних валютах. На основі запропонованої методики автори розробили орієнтовний механізм прийняття управлінських рішень Національним банком України у сфері протидії легалізації кримінальних доходів.

ОСНОВНІ ФАКТОРИ РИЗИКУ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ

Розвиток української економіки на сучасному етапі зумовлює необхідність адекватної ідентифікації новітніх ризиків та пошуку відповідних інструментів їх вимірювання, мінімізації та попередження. Одним зі специфічних ризиків у вітчизняній банківській діяльності є ризик використання фінансових послуг для легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом (надалі – ризик легалізації). Так, у праці [1]

містяться визначення цього ризику та його складових: географічного ризику, ризиків послуги, клієнта; а також створено модель імовірнісної оцінки використання послуг банків для легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму. Проте подальші теоретичні дослідження концепцій оцінки й вимірювання ризику легалізації та практичний досвід застосування запропонованих підходів зумовили потребу в поглибленому вивченні природи цього ризику та інструментів управління ним.

Нині в українській банківській справі широкого практичного застосування набуває методика ймовірнісної оцінки ризику легалізації, яка спочатку базувалася на 18 основних індикативних показниках [4]. Однак аналіз відповідної банківської практики та статистичної звітності, що подається до Національного банку України [5], дає змогу дещо доповнити перелік показників (див. таблицю 1).

Застосування ймовірнісної оцінки на основі баєйсівського аналізу дає змогу розрахувати ризик легалізації для банків та їх структурних одиниць.

Таблиця 1. Доповнений перелік індикативних показників для оцінки ризику легалізації банків

Показник	Зміст	Значення	Одиниці виміру
1	2	3	4
K1	Частка фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу.	Дає змогу певною мірою оцінити якість здійснення банком внутрішнього фінансового моніторингу (надалі – ВФМ), який через свій комплементарний характер є менш формальний, на відміну від обов'язкового фінансового моніторингу (надалі – ОФМ), а, отже, й є ризиковішим напрямом фінансового моніторингу банку.	Відсотки
K2	Частка фінансових операцій, що входять до K1, стосовно яких прийнято рішення не повідомляти Уповноважений орган.	Характеризує якість ужитих банком заходів щодо з'ясування суті й мети проведення клієнтом фінансової операції, яка стала об'єктом ВФМ. Критичні значення даного показника можуть свідчити про недостатність чи неналежність зазначених заходів.	Відсотки
K3	Співвідношення розміру комісійного доходу від розрахунково-касового обслуговування клієнтів і загальної кількості клієнтів банку, які здійснювали протягом звітного періоду операції за власною ініціативою.	Дає змогу оцінити, скільки коштів отримав банк за розрахунково-касове обслуговування в розрахунку на одного "працюючого" клієнта. Так, у разі досить високих значень показника є імовірність проведення банком так званих "конвертаційних" операцій, які можуть бути пов'язані з протиправною діяльністю (уникнення оподаткування, одержання готівки для дачі хабарів тощо).	Відсотки
K4	Співвідношення числа клієнтів, які у звітному періоді не здійснювали операції, і загальної кількості клієнтів.	Наявність у банку значного відсотка клієнтів, котрі не здійснювали фінансових операцій, при одночасній наявності значної кількості фінансових операцій, що стали об'єктом фінансового моніторингу, може також свідчити про певний ризик використання банку для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму.	Відсотки

1	2	3	4
K5	Середньомісячна сума видачі на одного "працюючого" клієнта (юридичну особу та ФОП ¹) банку за символом "46" – видача на закупівлю сільгосппродукції	Перелічені показники допомагають оцінити стан справ у банку щодо легалізації кримінальних доходів шляхом конвертації останніх у готівку в національній валюті.	Тис. грн.
K6	Середньомісячна сума видачі на одного "працюючого" клієнта банку за символом "61" – видача на інші цілі.	Показники розкривають структуру надходжень коштів на користь фізичних осіб, уможливаючи здійснення оцінки обсягів внесених фізичними особами готівкових коштів. Наприклад, у випадку, якщо на користь фізичної особи надходять значні суми безготівкових коштів, які згодом знімаються готівкою.	Тис. грн.
K7	Середньомісячна сума видачі на одного "працюючого" клієнта банку – фізичну особу за символом "55" – видача з рахунків закладами фізичних осіб (без урахування строкових коштів, знятих фізичними особами).		Тис. грн.
K8	Частка видачі готівкових коштів закладами фізичних осіб (символ "55") без урахування строкових коштів, знятих фізичними особами, від суми безготівкових коштів за символом "88".		Відсотки
K9	Середньомісячна сума зарахування іноземної валюти на рахунок фізичних осіб на одного "працюючого" клієнта банку – фізичну особу (долари, євро).	Перелічені показники допомагають оцінити стан справ у банку щодо легалізації кримінальних доходів шляхом конвертації останніх у готівку в іноземній валюті.	Відсотки
K10	Середньомісячна сума видачі на одного "працюючого" клієнта банку – фізичну особу готівкової іноземної валюти (долари, євро).		
K11	Середньомісячна сума видачі на одного "працюючого" клієнта банку – фізичну особу валюти при валютнообмінних операціях (долари, євро).	Допомагає виявити банки, які здійснюють масштабні спекулятивні операції на валютнообмінному ринку. В такому випадку є ймовірність не лише негативного впливу на макроекономічну ситуацію в країні, а й здійснення "тіньових" обмінних операцій за участі суб'єктів, які можуть бути пов'язаними з кримінальним бізнесом.	Відсотки
K12	Суми переказів за кордон іноземної валюти в ролі оплати за імпортованих товарів "без увезення на митну територію України".	Допомагає оцінити обсяги переказаної іноземної валюти без увезення реальних товарів чи надання послуг, що може бути пов'язано з прихованим кредитуванням нерезидентів у іноземній валюті, схемами "сірого" імпорту тощо.	Еквівалент у доларах США, тис. од.
K13	Сума операцій з переказу іноземної валюти щодо операцій, сума яких для одного клієнта протягом операційного дня дорівнює або перевищує 50 000 доларів США, і країна, до якої здійснено переказ, віднесена Кабінетом Міністрів України до офшорних зон.	Дають змогу виявити банки, клієнти яких здійснюють найбільшу кількість операцій з переказу іноземної валюти до офшорних зон, або виявити досить значні обсяги зазначених операцій. Показники також можуть характеризувати ефективність роботи служби фінансового моніторингу банку на предмет виявлення фінансових операцій за цією ознакою ОФМ.	Еквівалент у доларах США, тис. од.
K14	Суми переказів за кордон іноземної валюти з метою оплати імпорту товарів або послуг за умови, що країна переказу та країна бенефіціара різні.	Дає змогу виявити ті банки, клієнти яких можуть переказувати іноземну валюту за кордон на основі фіктивних контрактів з метою уникнення процедур обов'язкового фінансового моніторингу тощо.	Еквівалент у доларах США, тис. од.
K15	Сума (переказ за кордон іноземної валюти "з іншою метою", яка може здійснюватися без зовнішньоекономічного контракту).	Операції можуть містити певну потенційну загрозу "виведення" капіталів (при цьому походження коштів може також бути сумнівним) за кордон. Показники також можуть характеризувати ефективність роботи служби фінансового моніторингу банку на предмет виявлення фінансових операцій за цією ознакою ОФМ.	Еквівалент у доларах США, тис. од.
K16	Видача фізичним особам готівкової національної валюти за платіжними картками через інші пристрої (не банкомати), поділена на кількість відповідних трансакцій.	Перелічені показники дають змогу оцінити стан справ у банку щодо легалізації кримінальних доходів шляхом конвертації останніх у готівку за допомогою платіжних карток.	Тис. грн.
K17	Видача фізичним особам готівкової іноземної валюти за платіжними картками через інші пристрої (не банкомати), поділена на кількість відповідних трансакцій.	Показники розкривають структуру коштів, виданих юридичним та фізичним особам.	Тис. грн.
K18	Видача юридичним особам готівкової національної валюти за платіжними картками через інші пристрої (не банкомати), поділена на кількість відповідних трансакцій.	Значна частка видатків за окремими символами може свідчити про перманентне зняття готівкових коштів, наприклад, за фіктивним "зарплатним проектом" тощо.	Тис. грн.
K19	Видача юридичним особам готівкової іноземної валюти за платіжними картками через інші пристрої (не банкомати), поділена на кількість відповідних трансакцій.		Тис. грн.
K20	Сума виданої готівкової іноземної валюти фізичним особам за переказами.	Перелічені показники допомагають оцінити стан справ у банку щодо легалізації кримінальних доходів шляхом конвертації останніх у готівку в іноземній валюті.	Тис. грн.
K21	Сума виданої готівкової іноземної валюти фізичним особам за чеками.		Тис. грн.
K22	Сума виданої готівкової іноземної валюти фізичним особам за депозитними сертифікатами.		Тис. грн.
K23	Сума виданої готівкової іноземної валюти "на інші цілі".		Тис. грн.
K24	Надходження іноземної валюти з офшорних зон.	Надходження значних сум коштів з-за кордону з певних країн може свідчити про підвищений географічний ризик, притаманний банку. Такі надходження за відсутності очевидного економічного змісту можуть здійснюватися на окремих стадіях легалізації коштів.	Тис. доларів
K25	Надходження коштів з таких країн: Литва, Латвія, Естонія, Кіпр, Великобританія, ПАР, Панама, Уругвай, Маврикій, Свазіленд, Нова Зеландія, Гонконг.		Тис. доларів

¹ФОП – фізична особа – підприємець.

Складено авторами на підставі [4, 5].

Проте отримавши результат розрахунків рівня ризику, неможливо встановити, які саме показники вплинули на його формування. Тобто якщо певний банк/банки або їх структурні

єдиниці характеризуються, наприклад, "критичним" рівнем ризику, то для того, аби виявити, які саме показники вплинули на присудження банку/банкам (або їх структурним

єдиницям) вищезазначеної оцінки, необхідно додатково провести детальний аналіз щодо кожного з них.

Для глибшого розуміння чинників, які зумовили відповідний рівень

Таблиця 2. Фактори впливу на сукупний рівень ризику

№	Фактор	Показники, які характеризують фактор	Сутність компоненти ризику, яку характеризують показники
1	Якість внутрішнього фінансового моніторингу.	K1, K2	Характеризують якість внутрішнього фінансового моніторингу, причому ці показники підсилюють ризик лише в разі відповідного рівня показників щодо операцій з готівковими коштами та переказами за кордон. Незначна кількість фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками ВФМ, та велика кількість прийнятих рішень не надсилає повідомлення до Уповноваженого органу за відсутності інших ризикових показників може свідчити лише про низьку ділову активність банку.
2	Значна частка клієнтів, яка не здійснювала фінансових операцій протягом попереднього кварталу.	K4	Даний показник також підсилює ризик легалізації лише в разі відповідного рівня показників щодо операцій з готівковими коштами та переказами за кордон. Окремо він може свідчити про низьку ділову активність клієнтів.
3	Значна частка сумнівних операцій з готівковими коштами в національній валюті (НВ).	K3, K5–K8	Мають важливе значення, оскільки практика останніх років свідчить про низку законодавчих неузгоджень у даному питанні, що дає змогу банкам проводити високоризикові фінансові операції з готівковими коштами. Мало того – волатильність валютного ринку також зумовлює проведення високоризикових фінансових операцій з готівковою іноземною валютою.
4	Значна частка сумнівних операцій з готівковими коштами у вільноконвертованій валюті (ВКВ) та НВ.	K9–K11, K20–K23	
5	Значна кількість і суми операцій з переказу валюти за кордон, що зумовлюють відповідний ризик.	K12–K15	Мають важливе значення, оскільки непродуктивне виведення капіталів за кордон – один із найпоширеніших інструментів відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом.
6	Операції зі зняття готівкових коштів за платіжними картками.	K16–K19	Перераховані показники допомагають оцінити стан справ у банку щодо легалізації кримінальних доходів шляхом конвертації останніх у готівку за допомогою платіжних карток.
7	Надходження іноземної валюти з країн, що характеризуються підвищеним географічним ризиком.	K24–K25	Надходження значних сум коштів з певних країн може свідчити про підвищений географічний ризик, притаманний банку. Такі надходження за відсутності очевидного економічного змісту можуть здійснюватися на окремих стадіях легалізації коштів.

Складено авторами.

ризиків легалізації, слід проаналізувати, які саме фактори спричинили появу відповідного показника. Результати аналізу свідчать, що всі базові індикативні показники, на наш погляд, можна згрупувати за **сімома групами факторів** (див. таблицю 2).

Мало того, проаналізувавши дані таблиці 2, доходимо висновку, що деякі фактори мають безпосередній вплив на рівень ризику, а деякі становлять лише підсилюючу компоненту.

МАТЕМАТИЧНЕ ПІДҐРУНТА ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ ВПЛИВУ ГРУП ФАКТОРІВ НА ЙМОВІРНІСНУ ОЦІНКУ РИЗИКУ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ

Використання факторного аналізу та застосування його результатів у практичній діяльності наглядових органів потребує ґрунтовного дослідження сутності даної категорії та можливостей застосування математичного апарату для формалізації його проведення.

На основі опрацьованої сучасної економічної літератури [2, 7, 8, 10] можна стверджувати, що *факторний аналіз* полягає у визначенні впливу окремих факторів на зміну досліджуваного результативного показника. Крім того, в наукових працях, присвячених моделюванню економічних процесів, дану категорію розглядають як *скорочення кількості змінних та визначення структури взаємозв'язків між ними, тобто класифікацію даних змінних* [6, 9]. Отже, *факторний аналіз* — це комплекс заходів, пов'язаних із переходом від вихідної ін-

формації щодо економічного явища або процесу до узагальнюючих факторів, які є результатом її агрегації та комбінації, і супроводжується визначенням факторних навантажень.

Отже, досліджуючи проведення факторного аналізу в розрізі ймовірнісної оцінки ризику легалізації, пропонуємо розглянути такий комплекс перетворень. *По-перше*, абсолютні та відносні показники, котрі є ідентифікаторами даної категорії ризику, необхідно згрупувати і виділити серед них сім факторів, кожен з яких характеризує певний напрямок виявлення ризику відмивання кримінальних доходів. Тобто скорочуємо кількість вихідних показників — змінних моделі. *По-друге*, визначаємо структуру взаємозв'язків між виділеними факторами та вплив окремих з них на зміну досліджуваного результативного показника (ймовірнісної оцінки ризику легалізації). Даний етап ґрунтується на розрахунку питомої ваги впливу i -го ($i = 1 \div 7$) фактора на рівень ризику легалізації.

Математично основну модель факторного аналізу в лінійному вигляді можна подати так:

$$R_b = \sum_{i=1}^7 \beta_i F_{ib} + d_b V_b, \quad (1)$$

де R_b — ймовірнісна оцінка ризику легалізації для b -го банку;

F_{ib} , $i = 1 \div 7$ — узагальнені фактори, які зумовлюють систематичну варіацію і кореляційний зв'язок між ними;

β_i , $i = 1 \div 7$, d_b — факторні навантаження;

V_b — характерні фактори, які враховують варіацію, що не пояснюється

за загальними факторами (відображають несистематичну варіацію).

Визначити питому вагу впливу певного фактора на рівень показника ймовірнісної оцінки ризику легалізації за допомогою рівняння (1) неможливо. Отже, щоб з'ясувати, наскільки відсотків кожен із факторів пояснює виникнення даного ризику за відповідним показником, пропонуємо провести таке перетворення формули 1:

$$R_b = \sum_{i=1}^7 \alpha_i F_{ib}, \quad (2)$$

де α_i , $i = 1 \div 7$ — сталі величини, які відображають значення характеристик ступеня впливу певного фактора (групи показників) на рівень ризику легалізації.

Коефіцієнти α_i , $i = 1 \div 7$ рівняння (2) знаходимо за формулою:

$$\alpha_i = \beta_i \frac{\sigma_{F_{ib}}}{\sigma_{R_b}}, \quad (3)$$

де $\sigma_{F_{ib}}$, σ_{R_b} — середні квадратичні відхилення факторних і результативної ознак відповідно, які визначаються за формулами:

$$\sigma_{F_{ib}} = \sqrt{F_{ib}^2 - \bar{F}_{ib}^2}; \quad (4)$$

$$\sigma_{R_b} = \sqrt{R_b^2 - \bar{R}_b^2}. \quad (5)$$

Оскільки ймовірнісна оцінка ризику легалізації не є лінійною залежністю від виділених факторів, то для визначення питомої ваги впливу i -го ($i = 1 \div 7$) фактора на рівень ризику *пропонується використовувати підхід, заснований на застосуванні бінарних показників*, який дає змогу отримати аналогічні результати для нелінійних функцій.

Таким чином, на основі дослі-

дження теоретичних основ факторного аналізу та його застосування для адекватної оцінки ризику легалізації доходимо висновку про необхідність розробки відповідної методики.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ ЙМОВІРНІСНОЇ ОЦІНКИ РИЗИКУ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ

Як зазначалося вище, у ході оцінювання ризику легалізації для банку(ів) чи його(їх) структурних одиниць не акцентується увага на ідентифікації конкретного фактора, який найбільше впливає на ймовірнісну оцінку ризику. Це зумовлює необхідність *формалізації процесу* визначення питомої ваги впливу групи показників на рівень ризику легалізації та побудови відповідної методики. Насамперед розглянемо структурну схему *методики проведення факторного аналізу ймовірнісної оцінки даного ризику* (див. схему 1).

визначається співвідношення кількості бінарних показників, значення яких дорівнює 1, за i -ю ($i = 1-7$ групою показників до загальної кількості бінарних показників за сімома групами в цілому, які приймають значення 1. Для цього застосовується формула:

$$S_i = \frac{\sum_{j=1}^{j=k_i} K_{ji} |K_{ji}=1}{25 \sum_{j=1} K_j |K_j=1} \times 100\%, \quad (6)$$

де S_i – співвідношення кількості бінарних показників, значення яких дорівнює 1, за i -ю ($i = 1 \div 7$) групою показників до загальної кількості бінарних показників за сімома групами в цілому, які приймають значення 1;

K_{ji} – j -й бінарний показник i -го ($i = 1 \div 7$) фактора ймовірнісної оцінки ризику;

k_i – порядковий номер першого бінарного показника в i -й ($i = 1 \div 7$) групі показників імовірнісної оцінки ризику;

нарних показників за сімома групами в цілому, які приймають значення 1.

На другому етапі розраховуються вагові коефіцієнти впливу факторів на ймовірнісну оцінку ризику легалізації. Тобто визначається відносний показник структури множини показників, котрі є ідентифікаторами відповідного ризику:

$$C_i = \frac{N_i}{\sum_{i=1}^5 N_{ij}} \times 100\% \quad (7)$$

де c_i — ваговий коефіцієнт i -ї групи показників;

N_i – кількість показників i -го ($i=1\div 7$) фактора ймовірнісної оцінки ризику;

$\sum_{j=1}^5 N_{ij}$ – загальна кількість показників, які використовуються в методиці.

На третьому етапі визначається зважена структура бінарних показників, що полягає в обчисленні добутку відносного показника структури бінарних значень і вагових коефіцієнтів впливу факторів на ймовірнісну оцінку ризику легалізації за кожним i -м ($i=1\div 7$) фактором імовірнісної оцінки ризику (відповідно, $s_i \times c_i$). Цей статистичний прийом дає змогу визначити *проміжну умовно-абсолютну* характеристику ідентифікації рівня ризику (в рамках кожного фактора) з урахуванням пріоритетності певної групи показників імовірнісної оцінки ризику.

На останньому, **четвертому етапі** розраховується *питома вага впливу* i -ї ($i=1 \div 7$) групи показників на рівень ризику, на підставі чого визначається частка впливу кожного фактора на формування ймовірнісної оцінки ризику легалізації. Для вирішення цих задач застосовується формула:

$$V_i = \frac{S_i \times C_i}{\sum_{i=1}^7 S_i \times C_i} \times 100\% \quad (8)$$

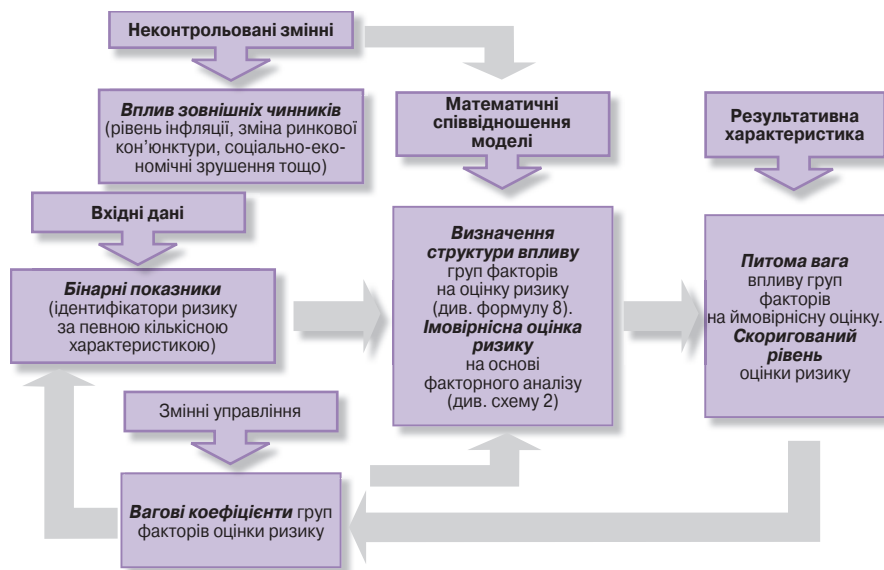
де v_i – питома вага впливу i -ї ($i=1\div7$) групи показників на рівень ризику;

S_i – співвідношення кількості бінарних показників, значення яких дорівнює 1, за i -ю ($i=1÷7$) групи показників до загальної кількості бінарних значень за сімома факторами в цілому, які приймають значення 1:

c_i – ваговий коефіцієнт i -ї групи показників.

Отже, дана методика дає змогу не лише вивести якісну оцінку впливу i -го ($i=1\div 7$) фактора на рівень ризику легалізації на основі розрахованих бінарних показників, а й з'ясувати, які з наведених факторів найбільше впливають на рівень ризику.

Схема 1. Методика проведення факторного аналізу ймовірнісної оцінки ризику легалізації

Складено авторами.

Практична реалізація даної методики передбачає *проведення комплексу розрахунків за алгоритмом*, який налічує чотири етапи.

На першому етапі визначається структура бінарних показників, отриманих у результаті експрес-оцінки ризику легалізації. Реалізація цього етапу передбачає розрахунок відносного показника структури бінарних коефіцієнтів за кожним фактором даної категорії ризику. Таким чином

l_i - порядковий номер останнього бінарного показника за i -м ($i = 1 \div 7$) фактором імовірнісної оцінки ризику;

$$\sum_{j=ki}^l \kappa_{ji} | \kappa_{ji} = 1 - \text{кількість бінарних показників, значення яких дорівнює 1, за } i\text{-ю } (i=1 \div 7) \text{ групою показників;}$$

K_j – j -й бінарний показник імовірнісної оцінки ризику легалізації в цілому;

$$\sum_{j=1}^{25} K_j |_{K_j=1} - \text{загальна кількість бі-}$$

ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ З УРАХУВАННЯМ РЕЗУЛЬТАТІВ ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ

Пропонований підхід має важливе практичне значення не лише з точки зору підвищення ефективності внутрішньобанківського фінансового моніторингу, а й для здійснення адекватного регулювання та нагляду за діяльністю комерційних банків у зазначеній сфері. Зокрема, за результатами розрахунку ймовірнісної оцінки ризику легалізації Національний банк України може виокремити групу банків з “критичним” рівнем даного показника. Складність полягає в тому, що неможливо організувати інспекційні перевірки одночасно всіх банків, які потрапили до відповідної вибірки, а детальний аналіз стану справ кожного з них потребує значних витрат — часових, ресурсних тощо. Це пов’язано з тим, що велика за обсягами база дослідження унеможливорює оперативний моніторинг з боку наглядового органу. Вирішити цю проблему допоможе факторний аналіз, який дає змогу виявити групи банків, котрі потребують негайної уваги та реагування з боку наглядових органів.

Отже, *методика прийняття регулятором ринку банківських послуг управлінських рішень у сфері фінансового моніторингу* полягає у проведенні низки послідовних розрахунків.

По-перше, визначаються *максимальні значення* питомої ваги впливу i -ї ($i = 1 \div 7$) групи факторів на рівень ризику легалізації в розрізі кожного b -го банку. Дане значення питомої ваги характеризує той напрямок ймовірнісної оцінки ризику, який потребує першочергового аналізу і становить основу його формування. Математично цей етап характеризується таким співвідношенням:

$$\max_{ib} \{v_{ib}/100\% \}, \quad (9)$$

де v_{ib} — питома вага впливу i -ї ($i = 1 \div 7$) групи факторів на рівень ризику b -го комерційного банку.

Результати зазначених розрахунків є засадою проведення *другого етапу* методики прийняття управлінських рішень у сфері фінансового моніторингу, який полягає у формуванні бінарних показників: “1”, якщо максимальне значення питомої ваги факторів b -го комерційного банку не менше середнього значення

за цим показником у межах усієї сукупності досліджуваних комерційних банків, та “0”, якщо дана умова не виконується. Формалізувати даний етап можна за допомогою формули:

$$Z_b = \begin{cases} 1, & \text{якщо } \max_{ib} \{v_{ib}/100\% \} \geq S_r \left[\max_{ib} \{v_{ib}/100\% \} \right] \\ 0, & \text{якщо } \max_{ib} \{v_{ib}/100\% \} < S_r \left[\max_{ib} \{v_{ib}/100\% \} \right] \end{cases}, \quad (10)$$

де Z_b — бінарні показники ідентифікації “критичного” рівня ризику для b -го комерційного банку;

S_r — середня величина за сукупністю максималних значень питомої ваги i -ї ($i = 1 \div 7$) групи факторів у розрізі групи досліджуваних комерційних банків.

Розрахунок суми бінарних показників ($\sum_b Z_b$) є основою для визначення *групи банків із “критичним” рівнем ризику легалізації*.

На *третьому етапі* відбувається *формування необхідної умови*, яка дає змогу з множини банків із “критичним” рівнем ризику легалізації виокремити ту частину, для якої характерний найвищий ступінь ризику. Так, визначення даної умови передбачає:

1) ідентифікацію тих рівнів максимальної питомої ваги, значення яких *перевищують* середній рівень у множині банків;

2) визначення *середньої величини* з множини розрахованих вище показників (третій квартиль¹);

3) ідентифікація тих рівнів максимальної питомої ваги за i -ю групою факторів, значення яких перевищують третій квартиль.

Формалізувати даний процес можна таким чином:

$$v_{ib} \geq S_r \left[S_r \left[\max_{ib} \{v_{ib}/100\% \} \right] \right]_{v_{ib} \geq S_r \left[\max_{ib} \{v_{ib}/100\% \} \right]}. \quad (11)$$

На *четвертому етапі* приймаються управлінські рішення *щодо проведення інспекційних перевірок комерційних банків з “критичним” рівнем ризику*.

Загальний алгоритм прийняття управлінських рішень щодо проведення інспекційних перевірок комерційних банків відображено на схемі 2.

¹ Квартиль використовують для визначення концентрації елементів сукупності в групах із певним значенням ознак чи інтервалів, зокрема застосовують для виділення окремих груп тестованих, найтипівіших або нетипових для певної множини спостережень. Упорядковану за зростанням сукупність елементів ділять на чотири рівні частини. Перший квартиль відповідає 25%, другий — 50% (медіана), третій — 75%, четвертий — 100%.

Розглянута вище методика та побудований на її основі алгоритм дають змогу наглядовим органам оперативно реагувати на зміни в діяльності комерційних банків та приймати своєчасні управлінські рішення щодо моніторингу та інспектування банків з “високим” рівнем ризику та групи банків із допустимим і нормальним його рівнем.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ ТА ВІДПОВІДНОГО КОРИГУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЙМОВІРНІСНОЇ ОЦІНКИ РИЗИКУ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ

Для прийняття управлінських рішень у сфері фінансового моніторингу важливе значення має не лише розробка теоретико-методологічних аспектів та практичних рекомендацій щодо їх застосування, а також *аналіз отриманих результатів і визначення на їх основі стратегічних напрямів подальшого розвитку ринку банківських послуг*. Із цією метою пропонуємо розглянути (в розрізі місяців 2009 року) результати розрахунку ймовірнісної оцінки ризику легалізації банків України та відповідно їх відкоригувати, застосувавши факторний аналіз.

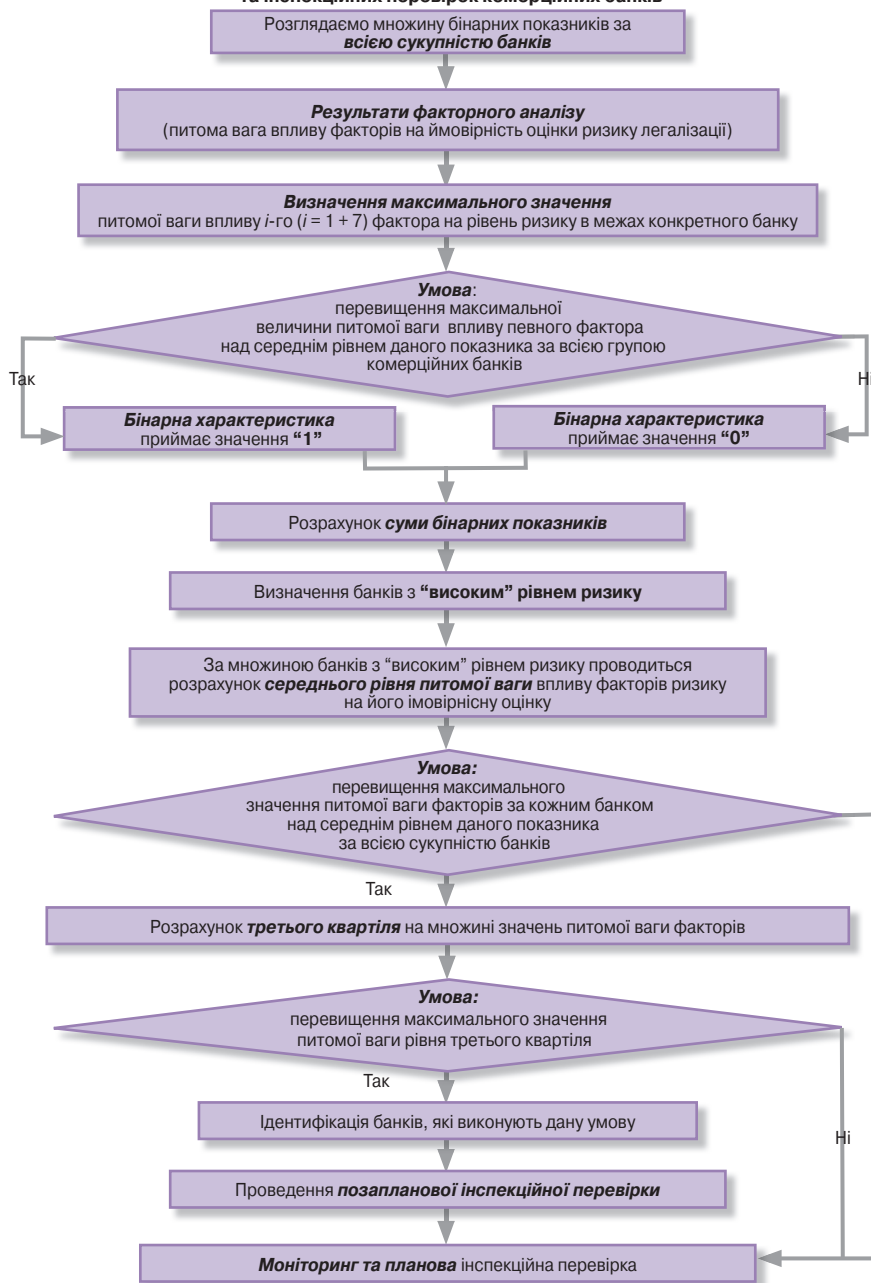
На підставі проведеного факторного аналізу згруповано показники, які виступають ідентифікаторами розглянутої категорії ризику, *за сімома факторами відповідно до напрямів, зазначених у таблиці 2*.

Крім зазначеного аспекту, факторний аналіз передбачає визначення впливу певних факторів на зміну ймовірнісної оцінки ризику легалізації. Так, здійснивши аналіз значень питомої ваги факторів за всією сукупністю комерційних банків, можна стверджувати, що впродовж 2009 року структура досліджуваного показника була неоднорідною та змінювалася нерівномірно (див. графік 1). На початок року (січень — березень) визначальним при оцінці ризику виступали банків з метою легалізації кримінальних доходів був третій фактор. Упродовж наступного періоду (квітень — грудень) найбільша питома вага ризику припадала на перший фактор. Значення даного показника в розрізі інших факторів за січень — грудень 2009-го майже не змінювалися (середній темп приросту не перевищував 10%).

Аналізуючи загальну структуру

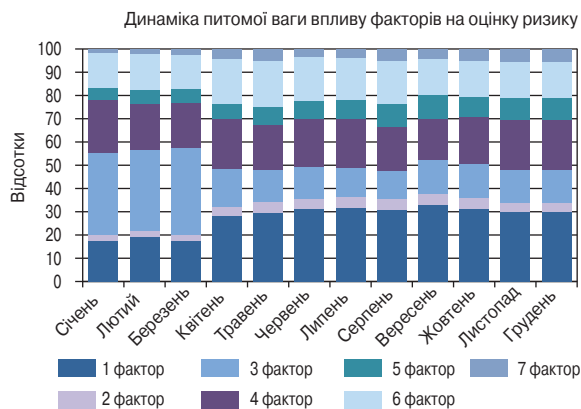

Схема 2. Алгоритм прийняття управлінських рішень щодо проведення моніторингу та інспекційних перевірок комерційних банків

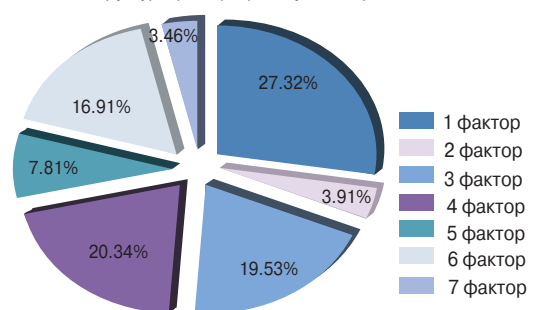
Складено авторами.

Графік 1. Аналіз факторів впливу на сукупний рівень ризику легалізації

Складено авторами.

Структура факторів ризику в 2009 р.

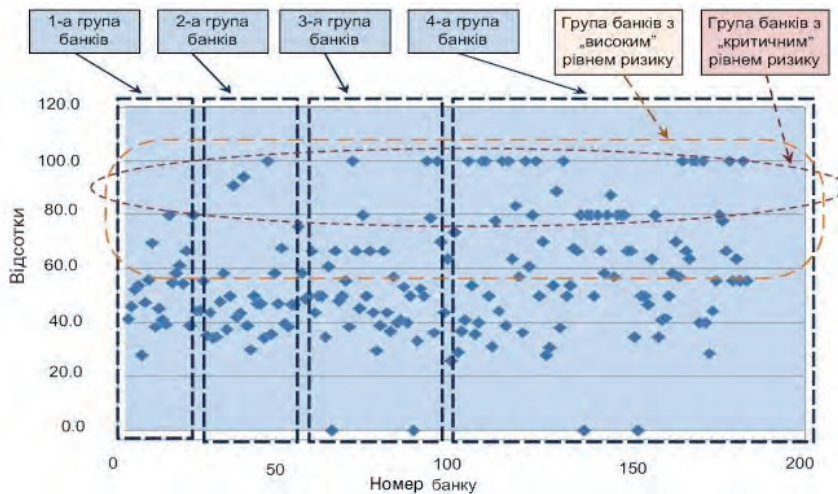
впливу факторів на досліджуваний ризик, з'ясуємо, що в 2009 році діяльність більшості вітчизняних комерційних банків зумовлювалася такими факторами: якість внутрішнього фінансового моніторингу (1 група); значна частка сумнівних операцій з готівковими коштами в національній валюті (3 група); значна частка сумнівних операцій з готівковими коштами в іноземній валюті (4 група) (див. графік 1). Зокрема, питома вага кожного з даних факторів становить не менше 19%, що дає підставу говорити про визначальний вплив факторів 1-ї, 3-ї та 4-ї груп, оскільки сумарне значення розглянутих факторів перевищує 65%.

Проведемо детальніший аналіз наведеної вище структури факторів впливу на сукупний рівень ризику легалізації. Формалізуємо даний аналіз за грудень 2009-го за допомогою графіка 2.

Дані графіка 2 дають підставу стверджувати, що розподіл банків з "високим" рівнем ризику за групами банків, класифікованих Національним банком України за обсягом активів, є нерівномірним. Перша і друга групи банків – найменш ризиковані в аспекті використання їх послуг для легалізації кримінальних доходів. Зазначимо, що найризиковіші щодо легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, банки концентруються в третій та четвертій групах; в основному це банківські установи четвертої групи, що характеризуються "критичним" рівнем ризику легалізації.

Одним із нагальних завдань наглядових органів у сфері фінансового моніторингу є коригування планів проведення інспекційних перевірок з урахуванням результатів оцінки ризику легалізації та організація позапланових перевірок певних банків. З

Графік 2. Аналіз розподілу банків з “високим” рівнем ризику легалізації за групами, які сформовані в розрізі загального обсягу активів за грудень 2009 р.

Складено авторами.

цією метою, на наш погляд, необхідно виділити банки з “екстра-критичним” значенням ризику легалізації серед банків з “критичним” та “високим” рівнями даного показника (див. графік 3).

За допомогою графіка 3, можна дослідити структуру, динаміку та співвідношення кількості банків з “високим” та “критичним” рівнями ризику. Так, найбільша кількість банківських установ з “екстра-критичним” рівнем ризику спостерігається в листопаді та грудні 2009 року і становить по 40 банків відповідно, а найменша – в січні, лютому й березні (33, 31, 32 банки відповідно).

Структура банків з “високим” рівнем ризику легалізації не відповідає розглянутому вище аналізу. За

його результатами встановлено, що зростання рівня ризику легалізації за результатами оцінки банків характерне для січня і березня 2009-го (частка таких банків дорівнює 8.94% і 8.83% відповідно), а найменша їх питома вага спостерігається у червні та липні 2009 року (7.96%, 7.94% відповідно).

Аналіз динаміки показників діяльності банків з “високим” рівнем ризику легалізації свідчить про їх переважання у другому та четвертому кварталі 2009-го. Щодо банків з “критичним” рівнем ризику, то найбільше їх налічується в останньому кварталі. Тобто в розрізі зазначених періодів у відповідній групі банків простежується зростання ризику, що зумовлює необхідність підвищення уваги з боку органів інспектування саме в даний період.

На підставі аналізу співвідношення кількості банків з “високим” та “критичним” рівнями ризику можна стверджувати, що коливальні тенденції дещо відрізняються, а інколи вони навіть протилежні, що підтверджують результати дослідження динаміки даного економічного явища.

Отже, виявлена тенденція (між розподілом банків з “високим” і “критичним” рівнями ризику в динаміці) та формалізована на її основі методика прийняття управлінських рішень у сфері фінансового моніторингу можуть слугувати підставою для коригування результатів розрахунку рівня ризику легалізації банків на основі ймовірнісної оцінки, що дає змогу підвищити якість аналізу та визначити коло банків,

котрі потребують значної уваги.

Підбиваючи підсумок, зазначимо: розроблена методика факторного аналізу є вагомим доповненням імовірнісної оцінки ризику легалізації кримінальних доходів – вона забезпечує отримання точніших і достовірніших результатів, зокрема дає змогу ідентифікувати фактори, що зумовили відповідний рівень ризику легалізації.

Література

1. Дмитров С., Медвідь Т. Новітня компонента в системі банківських ризиків // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 4. – С. 11–15.
2. Ковалев В.В., Волкова О.Н. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: Учебное пособие. – М.: ТК Велби; Изд-во “Проспект”, 2005. – С. 59–72.
3. Медвідь Т. Фінансові інновації банків: зворотний бік медалі // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 5. – С. 52–56.
4. Моделювання оцінки ризиків використання банків з метою легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму / С.О.Дмитров, О.В.Меренкова, Л.Г.Левченко, Т.А.Медвідь; під заг. редакцією О.М.Бережного. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – 75 с.
5. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України: Постанова Правління Національного банку України від 19.03.2003 р. № 124 (за станом на 1 січня 2010 р.).
6. Уотшем Т.Дж., Паррамоу К. Количественные методы в финансах: Учебное пособие / Пер. с англ. / Под ред. М.Р. Ефимовой. – М.: Финансы; ЮНИТИ, 1999. – С. 509–515.
7. Щибиволок З.І. Аналіз банківської діяльності: Навчальний посібник / За ред. С.І.Шкарабан. – К.: Знання, 2006. – 311 с.
8. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: Навчальний посібник – 3-тє вид., виправл. і доп. – К.: Знання, 2007. – 668 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
9. Теория статистики: Учебное пособие / Под ред. проф. Р.А.Шмойловой. – М.: Финансы и статистика, 1996. – С. 429.
10. Павловська О.В., Припуляк Н.М., Невмержицький Н.Ю. Фінансовий аналіз: Навчальний посібник / Мін-во освіти і науки України; КНЕУ. – 2-е вид. – К.: КНЕУ, 2007. – 592 с.

Графік 3. Аналіз співвідношення кількості українських банків з “високим” та “критичним” рівнем ризику

Складено і розраховано авторами на основі методики прийняття управлінських рішень у сфері фінансового моніторингу.

Артем ТрушДиректор дніпропетровської
філії ПАТ "Кредобанк"**Юлія Труш**Кандидат економічних наук, доцент
кафедри обліку і аудиту Національної
металургійної академії України**Наталія Котенко**Старший викладач кафедри обліку і аудиту
Національної металургійної академії України

Методичний підхід до визначення внесків структурних підрозділів у загальний фінансовий результат роботи організації (на прикладі комерційного банку)

У статті запропоновано методичний підхід до визначення внесків структурних підрозділів у загальний фінансовий результат роботи банку, який базується на корисності депозитних і кредитних операцій, оскільки кредитна діяльність неможлива без депозитної, а остання недоцільна без кредитної. На думку авторів, використання цього підходу підвищить ефективність оперативного оцінювання результатів роботи відділень банку, їх підрозділів та окремих працівників.

Важлива ознака кожної банківської операції — її продуктивний характер. Найбільші доходи генеруються банком при виконанні активних кредитних операцій, а витрати — при здійсненні пасивних депозитних операцій. При цьому банк прагне отримати процентну маржу, яка становить різницю між процентними ставками за кредитами й депозитами та забезпечує позитивний фінансовий результат.

Визначити чистий процентний дохід або процентну маржу і, як наслідок, загальний фінансовий результат роботи банківської установи нескладно, оскільки процес регулюється чинними нормативними актами [1, 2] і базується на сучасних наукових дослідженнях [3, 4]. Водночас визначення внесків безбалансових відділень банків через процентну маржу не завжди є справедливим. Так, процентна маржа, розрахована за даними одного з безбалансових відділень українського банку (див. таблицю 1), є від'ємною, що за умов обов'язкового превалювання процентної ставки за активними операціями над процентними ставками за пасивними операціями ще може свідчити про те, що збитковість діяльності відділення пов'язана з продуктивнішою роботою із залучення грошових коштів при обмежених можливостях їх розміщення. Йдеться, до речі, про усталену політику головного банку щодо деяких відділень, а також філій, на які покладаються функції з наповнення депозитних

Таблиця 1. Розрахунок процентної маржі безбалансового відділення банку								
Найменування доходів і витрат	Значення показника за кварталами 2008–2009 років							
	Тис. гривень							
	I кв. 2008 р.	II кв. 2008 р.	III кв. 2008 р.	IV кв. 2008 р.	I кв. 2009 р.	II кв. 2009 р.	III кв. 2009 р.	IV кв. 2009 р.
Процентні доходи	244 030	254 495	295 373	271 754	273 048	247 703	266 988	265 491
Процентні витрати	362 548	368 044	412 414	373 223	445 320	468 365	474 890	341 109
Процентна маржа	-118 518	-113 549	-117 041	-101 469	-172 272	-220 662	-207 902	-75 618

портфелів.

За прийнятою в банківській сфері методикою визначення внеску відділень у загальний фінансовий результат діяльності банку оцінка роботи такого відділення буде незадовільною. А проте превалююча депозитна діяльність даного відділення дає змогу іншим відділенням надавати кредити в більшому розмірі, ніж їхній депозитний портфель. Тобто за рахунок цього відділення інші відділення банку є завищено прибутковими, оскільки обсяг наданих ними кредитів більший від обсягу депозитного портфеля, що забезпечує позитивне значення процентної маржі. Як бачимо, недолік традиційного методичного підходу полягає в тому, що відділення банку розглядається як центр рентабельності, а на практиці використовуються методи обліку й оцінки результатів його діяльності, прийнятні для центрів відповідальності за витрати, які виникають [5]. Цей методичний підхід можна використовувати лише в тому випадку, коли між відділеннями банку встановлено госпрозрахункові відносини, тобто вони використовують можливість розміщувати і залуча-

ти тимчасово вільні кошти у головному банку за певну плату, відсоток. Однак встановлення таких госпрозрахункових відносин пов'язане з низкою проблем внутрішньооблікового характеру, оскільки призводять до необхідності встановлення умовної процентної ставки, за якою підрозділи банку здійснюватимуть обмін ресурсами. Головним недоліком цього підходу є те, що собівартість ресурсів визначається насамперед співвідношенням платних та безплатних ресурсів, внаслідок чого діяльність підрозділів, які залучають кошти (міжбанківські кредити, депозити), якщо їх оцінювати з позиції собівартості ресурсів, завжди буде збитковою [6, с. 53].

Тому метою даного дослідження є розробка й обґрунтування такого методичного підходу до визначення внесків структурних підрозділів (якщо вони наділені ознаками центру рентабельності) в загальний фінансовий результат роботи банку, який внаслідок цього дасть змогу справедливо визначати внесок кожного окремого відділення банку шляхом оцінки корисності проведених ним депозитних і кредитних операцій для отримання

загального фінансового результату роботи відділення та банку в цілому.

Ми пропонуємо визначати процентну маржу не з позиції валової суми процентних доходів і витрат, а з позиції корисності однієї гривні залучених та розміщених коштів. Даний підхід полягає ось у чому: з'ясувавши загальну дохідність депозитних і кредитних операцій, встановлюємо, яку віддачу дає кожна гривня залучених або розміщених коштів, і на підставі розміру цієї віддачі й розміру залучених та розміщених коштів визначаємо внесок окремого відділення або, за необхідності, його структурного підрозділу чи працівника.

Основу даного підходу становлять такі поняття:

1. Відносна процентна маржа усереднена за залученими та розміщеними коштами в цілому по банку (r_b), яка є відношенням процентної маржі по банку в цілому до загальної суми залучених та розміщених ним коштів:

$$r_b = \frac{ПД-ПВ}{ЗК+РК}, \text{ частка од.}, \quad (1)$$

де ПД, ПВ – процентні доходи і витрати відповідно, тис. грн.;

(ПД-ПВ) – абсолютна процентна маржа по банку в цілому, тис. грн.;

ЗК, РК – залучені та розміщені кошти відповідно, тис. грн.;

2. Абсолютна скоригована процентна маржа відділення (r_v), яка є добутком загальної суми залучених та розміщених коштів окремим відділенням банку і відносною процентною маржею усередненою за залученими та розміщеними коштами в цілому по банку:

$$r_v = (ЗК_v + РК_v) \cdot r_b, \text{ тис. грн., при } v = 1, V, \quad (2)$$

де v – номер відділення при їх загальній кількості V ;

$ЗК_v$, $РК_v$ – залучені та розміщені кошти v -того відділення відповідно (тис. грн.).

Щоб застосувати на практиці запропонований підхід щодо визначення внесків філій у загальний результат роботи банку, необхідно поетапно структурувати його методичний апарат (див. схему)

Приклад використання даного методичного підходу у практичній роботі українського банку наведено в таблиці 2.

У результаті розрахунків, проведених за запропонованою нами методикою, абсолютне значення процентної маржі у деяких відділеннях банку підвищилося, а в деяких, навпаки, зменшилося (див. таблицю 3). Так, показ-

Схема. Методика визначення внесків відділень у загальні результати роботи банку

Перший етап. Збір інформації щодо банку, його відділень, підрозділів і працівників:
– середньоденні залишки за рахунками, на яких обліковуються залучені та розміщені кошти;
– процентні доходи (витрати) за певний період, нараховані на кошти, що обліковуються на відповідних рахунках.

Другий етап. Розрахунок відносною процентної маржі, усередненою за залученими та розміщеними коштами в цілому по банку (r_b ; за формулою 1):
– абсолютної процентної маржі по банку в цілому;
– загальної суми залучених та розміщених коштів по банку в цілому.

Третій етап. Розрахунок абсолютної скоригованою процентної маржі по всіх відділеннях банку, його підрозділах і працівниках (r_v ; за формулою 2).

Четвертий етап. Перевірка результатів балансовим методом (шляхом синтезу абсолютної скоригованою процентної маржі по всіх відділеннях банку, значення якої має відповідати абсолютній процентній маржі по банку в цілому за діючими і запропонованими методичними підходами).

ники першого відділення поліпшилися на 403 тис. грн. в попередньому періоді та на 289 тис. грн. у поточному. Це відбулося завдяки тому, що дане відділення є основним постачальником ресурсів для здійснення кредитних опе-

рацій. Що ж до інших відділень банку, то їх процентна маржа зменшилася на зазначені суми, оскільки при використанні діючого методичного підходу мало місце завищення розмірів фінансового результату.

Таблиця 2. Розрахунок абсолютної скоригованою процентної маржі по банку в цілому і по його відділеннях

Показник	Попередній період		Наступний період	
	Середньоденний залишок за рахунком	Процентні доходи (витрати) за період	Середньоденний залишок за рахунком	Процентні доходи (витрати) за період
Банк у цілому				
Розміщені кошти	5 395 112	890 193	5 024 032	658 148
Залучені кошти	3 532 141	494 500	3 134 215	501 474
Процентна маржа	–	395 694	–	156 674
Розміщені та залучені кошти, разом	8 927 253	–	8 158 247	–
Відносна процентна маржа усереднена по залучених та розміщених коштах у цілому по банку, частка од.	–	0.443	–	0.192
Абсолютна скоригована процентна маржа банку	–	395 694	–	156 674
Відділення 1				
Розміщені кошти	1 179 538	247 703	1 241 805	266 988
Залучені кошти	2 927 281	468 365	2 968 063	474 890
Процентна маржа	–	–220 662	–	–207 902
Розміщені та залучені кошти, разом	4 106 819	–	4 209 867	–
Абсолютна скоригована процентна маржа відділення	–	182 032	–	80 848
Відділення 2				
Розміщені кошти	4 568	973	68 792	15 203
Залучені кошти	58 971	9 199	65 687	12 218
Процентна маржа	–	–8 226	–	2 985
Розміщені та залучені кошти, разом	63 539	–	134 479	–
Абсолютна скоригована процентна маржа відділення	–	2 816	–	2 583
Інші відділення				
Розміщені кошти	4 211 006	641 517	3 713 435	375 957
Залучені кошти	545 889	16 935	100 466	14 367
Процентна маржа	–	624 582	–	361 591
Розміщені та залучені кошти, разом	4 756 895	–	3 813 901	–
Абсолютна скоригована процентна маржа відділення	–	210 846	–	73 243
Сумарна по відділеннях абсолютна скоригована процентна маржа	–	395 694	–	156 674

Таблиця 3. Порівняння показників абсолютної процентної маржі, отриманих за прийнятим у банківській практиці й запропонованим методичними підходами

Назва підрозділу	Попередній період		Наступний період			
	Абсолютна процентна маржа		Абсолютне відхилення (+, -)		Абсолютна процентна маржа	
	дійсна	скоригована			дійсна	скоригована
Відділення 1	-220 662	182 032	+402 694		-207 902	80 848
Відділення 2	-8 226	2 816	+11 042		2 985	2 583
Інші відділення	624 582	210 846	-413 736		361 591	73 243
Сумарна по відділеннях процентна маржа	395 694	395 694	0		156 674	156 674

Упровадження запропонованого методичного підходу в практику роботи банку не потребує додаткових витрат, оскільки всі дані акумулюються банком для складання фінансової звітності за встановленими НБУ формами. Водночас використання даної методики має певні переваги при оперативній оцінці результатів роботи відділень банку, їх підрозділів та окремих працівників.

Перспективи подальших досліджень пов'язані із застосуванням

розробленого нами методичного підходу для визначення внесків структурних підрозділів банку при виконанні інших операцій або для оцінки діяльності підрозділів інших суб'єктів економіки.

Література

1. Інструкція “Про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України”, затверджена постановою Правління Національного банку України № 480 від 27.12.2007 зі змінами і доповненнями // http://www.uazakon.com/documents/date_3s/pg_gmweos/index.htm.

2. Правила бухгалтерського обліку процентних та комісійних доходів і витрат банків, затверджені постановою Правління Національного банку України від 25.09.1997 р. № 316 зі змінами і доповненнями // http://www.uazakon.com/documents/date_7k/pg_iunjom.htm.

3. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент банку: Підручник. — 2-е вид., доп. і перероб. — К.: КНЕУ, 2004. — 468 с.

4. Операції комерційних банків / Р.Коцюківська, В.Ричаківська, Г.Табачук, Я.Грудзевич, М.Вознюк. — 3-є вид., доп. — Львів: ЛБІ НБУ, 2003. — 500 с.

5. Марков Г.Н., Бенин А.А. Справочник по управленческому учету. — СПб: Альфа, 2001. — 448 с.

6. Спіркіна О., Популях Є. Оцінка ефективності структурних підрозділів банку // Вісник Національного банку України. — 1999. — № 5. — С. 50–53.

Монети України/

Про введення в обіг пам'ятних монет “125 років Національному технічному університету “Харківський політехнічний інститут”

Національний банк України, продовжуючи серію “Вищі навчальні заклади України”, 30 серпня 2010 року ввів в обіг пам'ятні монети номіналами 5 і 2 гривні, присвячені одному з найавторитетніших технічних університетів, у якому створювалися й розвивалися відомі наукові школи з механіки, фізики, матеріалознавства, авіації, ядерної фізики, танкобудування, тракторобудування, турбоагрегатів тощо, — Національному технічному університету “Харківський політехнічний інститут”.

Монету номіналом 5 гривень виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 15,55 г, діаметр — 33,0 мм, тираж — 5 000 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **15,55**, а також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

Монету номіналом 2 гривні виготовлено з нейзильберу. Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейт, вага монети — 12,8 г, діаметр — 31,0 мм, тираж — 50 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі обох монет розміщено: малий Державний герб України (вгорі), напис півколом — **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, один із рельєфів головного

корпусу (праворуч), на якому зображені символи науки, на тлі корпусу — номінал: на монеті зі срібла — **5 / ГРИВЕНЬ**; на монеті з нейзильберу — **2 / ГРИВНІ**; зображено гордість дослідницької бази університету — радіотелескоп (ліворуч), символ знань — книгу, під якою рік карбування монети — **2010**. На монеті номіналом 2 гривні розміщено логотип Монетного двору Національного банку України (внизу).

На реверсі обох монет зображено будівлі університету, на тлі однієї з яких портрет В.Л.Кирпичова — засновника і першого директора Харківського політехнічного інституту й розміщено написи: **125 РОКІВ** (унизу) і **НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”** (по колу).

Художник і скульптор — Володимир Атаманчук.

Пам'ятні монети номіналами 5 і 2 гривні “125 років Національному технічному університету “Харківський політехнічний інститут” є дійсними платіжними засобами України та обов'язкові до приймання без будь-яких обмежень за їх номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Дослідження/

Юлія Халіменко

Головний економіст відділу активно-пасивних операцій Київської філії ПАТ «Чорноморський банк розвитку та реконструкції», аспірант кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Юлія Семениченко

Кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Оптимальний розподіл функціональних повноважень працівників банку з обслуговування кредитних операцій із суб'єктами господарювання

Запорукою ефективної діяльності банку є налагодження системи чіткого делегування повноважень та розподілу обов'язків між структурними підрозділами і працівниками фінансової установи у процесі виконання банківських операцій. Досягнення цілей банку також безпосередньо залежить від раціонального використання потенціалу працівників, якісної організації їх роботи.

Аналізуючи міжнародний досвід оптимальної внутрібанківської організаційної системи, структурного і функціонального забезпечення кредитної політики й маркетингу, методів аналізу результатів діяльності, автори дослідження пропонують власну модель організації кредитних операцій банку та контролю за їх здійсненням.

На практиці проведення і супровід позичкових операцій комерційного банку здійснюються відповідними структурними підрозділами, умовно поділеними на фронт-офіс, мідл-офіс та бек-офіс. Така система розподілу обов'язків та повноважень дає змогу розподілити функції продажу, контролю та обслуговування кредитних продуктів, і регламентується внутрішньою нормативною документацією банку, розробленою відповідно до чинного законодавства України та вимог Національного банку України.

Успішне проведення аналітичної роботи в банках залежить від детально

продуманої її організації, що зумовлюється характером об'єкта аналізу (в даному разі — кредитної діяльності), технічним рівнем управління, структурою апарату управління та оптимальним розподілом функціональних повноважень працівників відповідного підрозділу. Оптимальність — це найсприятливіший, найліпший спосіб економічної поведінки, найкращий варіант із можливих станів системи. Для організації кредитної діяльності банку **оптимальний розподіл повноважень** працівників різних підрозділів з обслуговування процесу кредитування означає правильний вибір функцій,

які вони повинні виконувати для підвищення ефективності роботи банку. Кожен структурний підрозділ, який ми розглянемо у нашому дослідженні, робить свій специфічний внесок у формування аналітичної інформації.

Організацію роботи працівників банку з обслуговування кредитних та інших операцій досліджували в своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як О.Васюренко, А.Герасимович, В.Лагутін, А.Мороз, В.Капран, М.Коваленко, Л.Примостка, М.Чумаченко, А.Шеремет, З.Щибиволок, Е.Ширинська та інші. Однак нинішні підходи до ефективного розподілу

повноважень працівників були розроблені з урахуванням концепцій розвитку західних банків. Тому в повсякденній діяльності вітчизняних банків вони майже не мають практичного застосування, оскільки такі моделі організації роботи працівників не враховують особливості сучасних змін та нестабільності функціонування банківської системи України.

Міжнародній банківській практиці притаманне забезпечення кредитного процесу структурними підрозділами, що визначають кредитну політику та маркетинг, проводять кредитний аналіз, безпосередньо виконують організаційну роботу на рівні кредитного відділу та відділу кредитної документації. Проте, на жаль, у вітчизняній банківській практиці основне завдання з організації процесу кредитування, на відміну від західної практики, покладено на кредитний департамент.

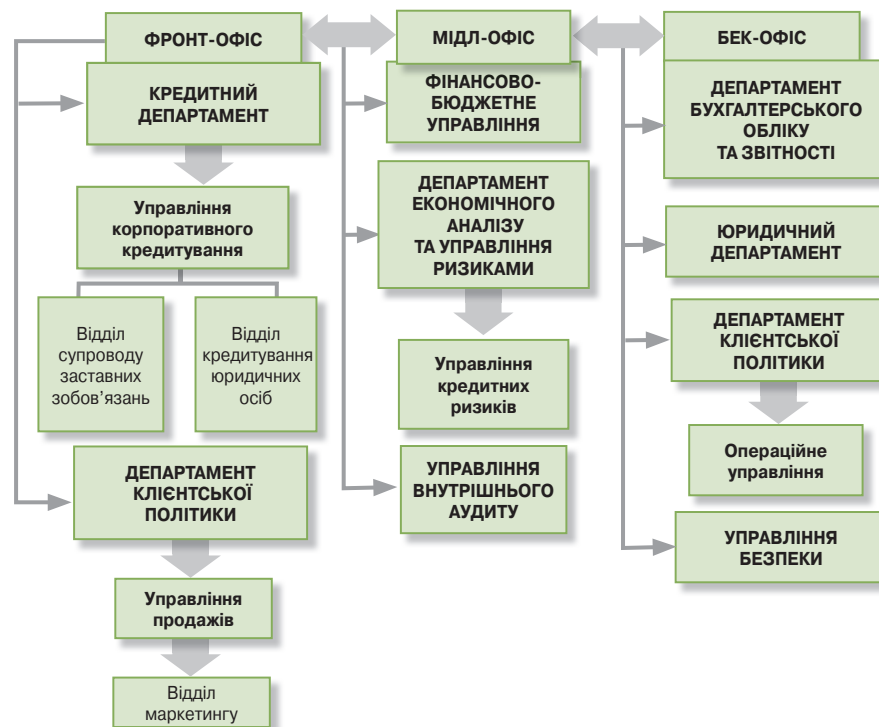
Мета нашого дослідження полягає у визначенні основних проблем співвідношення розподілу функціональних повноважень працівників банку з обслуговування кредитних операцій із суб'єктами господарювання і розробці рекомендаційної *моделі організації кредитних операцій банку та контролю за їх здійсненням*.

Автори пропонують таку організаційну структуру проведення кредитних операцій банку, що складається з трьох блоків: фронт-, мідл- та бек-офісів (див. схему 1). Прокоментуємо складові блоків та розподіл функцій між ними. Необхідно зазначити, що у більшості банків використовується чотирирівнева організація підрозділів. Департаменти поділяються на управління, управління — на відділи, а відділи — на сектори. Для побудови моделі візьмемо трирівневу організацію підрозділів банку.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ У ФРОНТ-ОФІСІ

Основною ланкою, що готує рекомендації та керує організацією кредитної діяльності банку на рівні фронт-, мідл- і бек-офісів, а також здійснює постійний контроль за цільовим використанням кредитних коштів, дотриманням графіка погашення процентів і тіла кредиту, є кредитний департамент. Згідно із запропонованою моделлю фронт-офіс при обслуговуванні кредитних операцій організації складається із кредитного департаменту і департаменту клієнтської політики.

Схема 1. Рекомендаційна модель організації кредитних операцій банку та контролю за їх здійсненням

Підрозділ, що безпосередньо працює з клієнтами, пропонує їм спектр кредитних послуг, — це **відділ кредитування юридичних осіб**. Цільова аудиторія відділу — клієнти — суб'єкти господарювання, в тому числі потенційні. До функцій цього підрозділу належать: залучення нових клієнтів, ініціювання максимальної кількості кредитних угод, пропозиція нових кредитних продуктів наявним та потенційним клієнтам.

Другий підрозділ, який забезпечує проведення якісного відбору, вичерпної характеристики та зваженої оцінки майна, що пропонується під забезпечення для швидкого повернення боргів банку в разі невиконання позичальником умов кредитного договору, — це **відділ супроводу заставних зобов'язань**. Функції цього підрозділу — перевірка та нагляд за станом і умовами збереження предмету забезпечення.

Третій підрозділ, що займається вивченням кредитного ринку, пошуком нових споживачів кредитних продуктів, — це **відділ маркетингу** управління продажів департаменту клієнтської політики. До його функцій належать: дослідження стану ринку кредитних послуг, визначення кредитного потенціалу банку і тенденцій його розвитку, рівня конкуренції та ефективності реклами, оцінка перспектив введення на

ринок нових кредитних продуктів.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ В МІДЛ-ОФІСІ

Мідл-офіс у системі організації процесу банківського кредитування виконує функцію контролю та моніторингу за здійсненням кредитних операцій. До його складу входять три підрозділи: фінансово-бюджетне управління, департамент економічного аналізу та управління ризиками, управління безпеки.

Перший підрозділ, завданням якого є мінімізація втрат при проведенні кредитних операцій, — це **управління кредитних ризиків** департаменту економічного аналізу та управління ризиками. До його функцій належить управління кредитним ризиком на основі регулярного аналізу платоспроможності позичальників та їхніх кредитних історій. Дієвим засобом запобігання кредитним ризикам є формування достатніх резервів для покриття можливих втрат унаслідок кредитної діяльності на основі власних методик та Положення “Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків” [3]. Управління кредитних ризиків разом з іншими підрозділами банку вживає

заходів щодо оперативного перегляду технологічних карт кредитних операцій відповідно до змін законодавчих та нормативних вимог, зміни ринкових умов діяльності тощо.

Самостійний підрозділ, головним завданням якого є проведення аудиту кредитної діяльності з метою забезпечення аналізу та оцінки внутрішнього контролю процедур банку щодо адекватності, відповідності, ефективності й точності бухгалтерських даних і збереження активів (кредитів), — це **управління внутрішнього аудиту**, яке “підпорядковується безпосередньо Правлінню банку” [2]. До функцій цього управління належать: надання рекомендацій структурним підрозділам банку, задіяним у кредитному процесі, на етапах планування, на стадії розроблення і впровадження нових кредитних продуктів та перевірка результатів їх діяльності. Ще однією функцією управління є “надання Правлінню банку та керівникам структурних підрозділів, що перевіряються, висновків про результати проведеної аудиторської перевірки і пропозицій щодо поліпшення діючої в банку системи внутрішнього контролю” [2] за кредитними операціями.

Третій підрозділ, що складає проекти перспективних і поточних фінансових планів щодо розміру кредитного портфеля, — це **фінансово-бюджетне управління**. До його функцій належить підготовка звітів про виконання бізнес-плану щодо кредитних операцій та подання їх на розгляд керівництву банку. Зауважимо, що дане управління бере безпосередню участь у забезпеченні менеджменту банку аналітичною інформацією, здійснює прогностичний аналіз розвитку кредитної діяльності.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ В БЕК-ОФІСІ БАНКУ

Щодо бек-офісу, який забезпечує “фізичну” реалізацію кредитних операцій банку (реєстрацію операцій, обробку, проведення в обліку та в системі автоматизації банку, оформлення первинних документів, реєстрів і звітності, ідентифікацію позичальників), то він поділений на чотири структурні підрозділи, а саме: департамент бухгалтерського обліку та звітності, юридичний департамент, операційне управління департаменту клієнтської політики та управління безпеки.

Перший підрозділ, діяльність якого

полягає у веденні бухгалтерського обліку та складанні звітності за кредитними операціями, — це **департамент бухгалтерського обліку та звітності**. Його основними функціями є облік надання та супроводження кредитів і кредитних угод відповідно до чинного законодавства, а також здійснення грошових розрахунків за ними.

Другий підрозділ, що забезпечує юридичне супроводження кредитних операцій, — це **юридичний департамент**. До його функцій належить розробка типових кредитних договорів, договорів поруки, застави, іпотеки.

Третій підрозділ, який здійснює комплексне розрахунково-касове обслуговування клієнтів комерційного банку, а також надання широкого спектра послуг для корпоративних клієнтів, — це **операційне управління** департаменту клієнтської політики. На нього покладається чимало завдань, серед яких організація грошового обігу, виконання платіжних доручень клієнта тощо. Операційне управління виконує функції відкриття й обслуговування поточних рахунків, проведення розрахункових операцій у національній та іноземних валютах, контроль за дотриманням клієнтами касової дисципліни та інші.

Останній підрозділ, котрий здійснює перевірку ділової репутації клієнта, достовірності наданої ним банку інформації з метою недопущення протиправних дій клієнта щодо банку, — це **управління безпеки банку**.

З урахуванням перелічених вимог до структурних підрозділів банку можна розглянути розподіл функціональних повноважень працівників банку з обслуговування кредитних операцій уже в процесі кредитування, етапи якого відображено на схемі 2.

РОЗПОДІЛ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКІВ БАНКУ В ПРОЦЕСІ КРЕДИТУВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ КЛІЄНТІВ

На першому етапі кредитного процесу вельми важливим є вивчення господарської діяльності потенційного позичальника, його поточних та майбутніх фінансових потреб, проведення роботи з реалізації банківських послуг, у тому числі кредитних операцій. У цій ситуації слід виходити з можливості залучення клієнтів та їх контрагентів до якісного та комплексного обслуговування в банку. Цю роботу на першому етапі виконує не тільки відповідальний працівник відділу кредитного обслуговування суб'єктів господарювання, а й юридичний департамент та операційне управління.

На практиці відповідальний кредитний працівник у ході переговорів з клієнтом повинен провести таку роботу:

- з'ясувати, чи є потенційний позичальник клієнтом банку, та чи є у нього рахунки в інших банках;
- ознайомити клієнта з пакетом послуг, який надає банк;
- вивчити стан бізнесу клієнта і рівень його менеджменту;
- з'ясувати потреби клієнта в цільовому фінансуванні господарської операції чи конкретного проекту й визначити оптимальну схему проведення кредитної операції;
- вивчити контрагентів позичальника з точки зору тривалості взаємовідносин та своєчасності розрахунків;
- з'ясувати, чи має клієнт заборгованості за кредитами;
- визначити передумови для отримання кредиту.

Схема 3. Аналіз пакета документів суб'єкта господарювання

Щоб остаточно переконатися у можливості співпраці банку з позичальником, окрім проведення попереднього аналізу його бізнесу та спроможності виконати зобов'язання, клієнту можна запропонувати своєрідну *анкету позичальника* з питаннями стосовно діяльності суб'єкта господарювання в економічному та правовому контексті. Такий внутрібанківський нормативний документ дасть змогу кредитному спеціалісту скоротити затрати часу та забезпечить його детальнішою інформацією для прийняття рішення. На думку авторів статті, розробляти такий документ має **управління кредитних ризиків**, адже кожного разу, коли банк надає позику, виникає кредитний ризик.

За наявності необхідних передумов для отримання клієнтом кредиту розпочинається **другий етап процесу кредитування**. Позичальнику надається пакет документів, необхідних для видачі кредиту. Після заповнення клієнтом цих документів відповідальний кредитний працівник здійснює їх поглиблений аналіз спільно зі співробітниками відділу кредитування юридичних осіб, відділу супроводу заставних зобов'язань, управління кредитних ризиків, управління безпеки, відділу маркетингу та юридичного департаменту.

Функціональним завданням працівників банку на другому етапі кредитування є проведення **економічного аналізу суб'єкта господарювання** (див. схему 3).

Завершується другий етап отриманням кредитним працівником від фахівців юридичного департаменту, управління безпеки та відділу контролю

за станом заставленого майна відповідних висновків, які повинні містити конкретні пропозиції щодо можливості проведення або відмови у проведенні даної кредитної операції.

На третьому етапі приймається рішення про надання чи відмову в наданні кредиту. Воно має колегіальний характер, оскільки ухвалюється на засіданні кредитного комітету банку на підставі висновків, наданих відповідними структурними підрозділами — кредитним, юридичним, управлінням безпеки, відділом супроводу заставних зобов'язань, відділом аналізу та контролю за ризиками. За результатами розгляду питання юридичний департамент повинен підготувати протокол засідання кредитного комітету і надати його для підпису членам комітету. Зареєстрований і підписаний протокол передається до відділу кредитного обслуговування і підшивається до кредитної справи. Обов'язок працівника кредитного підрозділу — поінформувати клієнта про результати розгляду його звернення.

Четвертий етап — це оформлення видачі кредиту на підставі позитивного рішення кредитного комітету щодо клопотання клієнта. Він розпочинається з відкриття уповноваженим співробітником департаменту бухгалтерського обліку необхідних для здійснення кредитної операції рахунків — позичкового рахунку, рахунку для сплати процентів, комісійних, обліку сум застави, поруки, обліку договорів, безвідкличних зобов'язань банку. Юридичний департамент здійснює підготовку проектів договорів кредиту, застави, поруки, гарантії, актів узго-

дження вартості предмету застави (іпотеки). У разі необхідності нотаріального оформлення договору застави (іпотеки) до компетенції юридичного департаменту в межах його функціональних повноважень належить контроль за проведенням нотаріусом комплексу дій щодо захисту інтересів кредиторів, у тому числі перевірки повноважень посадових осіб позичальника, здійснення запиту щодо звільнення предмета застави від інших зобов'язань та накладення нотаріусом заборони на відчуження заставленого майна. У нотаріуса необхідно отримати копії довідки щодо відсутності обтяжень на предмет застави іншими зобов'язаннями. Копії передаються до кредитного підрозділу для зберігання в кредитній справі клієнта.

Якщо обов'язковими умовами надання кредиту є страхування предмету застави (іпотеки), фінансового ризику тощо, то здійснення контролю за укладанням позичальником договору страхування, відповідністю умов такого договору вимогам банку, своєчасністю сплати страхового внеску покладається на спеціаліста відділу кредитування юридичних осіб.

П'ятий етап процесу кредитування — **кредитний моніторинг** розпочинається з моменту виконання розпорядження про перерахунок кредитних коштів із позичкового рахунку. Мета супроводження кредиту — підтримання постійного взаємозв'язку банку з позичальником, отримання оперативної інформації щодо його господарсько-фінансової діяльності (див. схему 4).

В разі виникнення значних ускладнень у господарсько-фінансовій діяль-

Схема 4. Розподіл функціональних повноважень між структурними підрозділами банку на етапі моніторингу кредиту

ності позичальника та визначенні його кредитної заборгованості як “проблемної” за рішенням кредитного комітету або при виникненні “проблемної” заборгованості фахівців кредитного підрозділу повинен підготувати необхідні матеріали кредитної справи для передачі до юридичного департаменту, управління безпеки для подальшої роботи щодо стягнення боргу позичальника перед банком.

Характерною для банківської практики є **продовження терміну дії договору**, тобто продовження терміну дії договору за клопотанням позичальника. Саме з неї розпочинається **шостий етап процесу кредитування**, коли спеціалісти структурних підрозділів банку визначають причини виникнення потреби у пролонгації дії кредитного договору та проводять аналіз фінансового стану позичальника. Аргументується доцільність пролонгації з точки зору наявності в нього реальної спроможності повернути заборгованість найближчим часом без звернення стягнення на його майно чи кошти (див. схему 5).

При позитивному вирішенні питання щодо пролонгації кредиту співробітник кредитного підрозділу інформує про це позичальника. Розпочинається підготовка додаткових угод до попередніх договорів кредиту, застави, поруки тощо.

За відмову у пролонгації фахівець кредитної служби, повідомивши про це позичальника, пропонує якнайшвидше повернути борги банку. Від-

кривається рахунок прострочених кредитів, на який переноситься непогашена заборгованість. Кредитний спеціаліст готує необхідні матеріали для передачі кредитної справи юридичному департаменту, управлінню безпеки для роботи зі стягнення боргів.

З метою визначення спроможності позичальника своєчасно виконати свої зобов'язання перед банком розпочинається **сьомий етап процесу кредитування — повернення кредиту**. Співробітник кредитної служби повинен повідомити клієнта про наближення строку повернення боргу за кредитним договором.

Після повного погашення заборгованості працівник департаменту бухгалтерського обліку та звітності здійснює процедуру зняття з обліку договорів та додаткових угод за кредитною операцією та списання суми застави. Готується та надається розпорядження про закриття всіх рахунків, відкритих за кредитною угодою. Юридичний департамент повинен поінформувати нотаріуса про виконання позичальником своїх зобов'язань перед банком для вилучення запису з Державного реєстру іпотек та Державного реєстру обтяжень рухомого майна.

ВИСНОВКИ

Теорією і практикою організації кредитної роботи банку напрацьовано загальні принципи та правила управління системою роз-

поділу функціональних повноважень працівників з обслуговування кредитних операцій. Проте одне з головних завдань організаційної структури процесу кредитування досі не вирішено. Проблема полягає в тому, що функція надання кредиту майже не відокремлена від функції контролю за наданими кредитами. Це послаблює контроль за основними параметрами управління кредитним портфелем банку — дохідністю і ризиком. Роль банківських управлінь кредитних ризиків та внутрішнього аудиту недооцінена в сучасній банківській практиці. І якщо служба внутрішнього аудиту є в кожному банку, то департамент економічного аналізу та управління ризиками — лише в половині банків. Решта банків покладає виконання цих функцій на інші структурні підрозділи — департамент бухгалтерського обліку та звітності, управління казначейськими операціями.

Ефективна діяльність кожної ланки кредитного процесу — це насамперед якісна організація раціональної роботи персоналу, від якого залежить виконання завдань та досягнення цілей банку. Налагодження тісного взаємозв'язку між підрозділами фронт-офісу, мідл-офісу та бек-офісу в процесі кредитування є одним із найважливіших завдань на шляху організації управління трудовими та матеріальними ресурсами банку. Виокремлення мідл-офісу як проміжної ланки між фронт- та бек-офісами є об'єктивною необхідністю,

Схема 5. Функції структурних підрозділів банку при пролонгації кредитного договору

зумовленою потребою мінімізації рівня можливої проблемної заборгованості за кредитами. Таку функцію на практиці виконує управління внутрішнього аудиту. Слід пам'ятати, що головне завдання структурних підрозділів бек-офісу щодо операцій з кредитування – це якісне управління фінансовими потоками. Кожен працівник, який є учасником кредитного процесу, повинен чітко розуміти підхід банку до надання та управління кредитами і нести відповідальність за виконання своєї роботи в межах установлених повноважень.

Та визначаючи завдання й обов'язки посадових осіб, не можна забувати про один із найважливіших чинників продуктивності людської діяльності – мотивацію праці. Розробляючи систему заохочення працівників, задіяних у кредитному процесі, треба дотримуватися певних вимог. Винагорода співробітників бек-офісу не повинна залежати від результату діяльності працівників фронт-офісу або рентабельності кредитного департаменту в цілому. Для працівників бек-офісу та мідл-офісу доцільно встановити фіксований розмір заробітної плати з виплатою премії за результатами діяльності банку щоквартально та за річним підсумком. Водночас логічним і справедливим буде використання світової практики: прив'язка винагороди працівників фронт-офісу до отриманого банком доходу.

Підсумуємо результати нашого до-

слідження словами І.С.Гуцала: “Отже, для реалізації процесу кредитування як зі сторони банку, так і з сторони боржника, необхідно, щоб їхні інтереси збіглися, тобто, щоб необхідність, доцільність та можливість кредитування відповідали одночасно обом інтересам – з однієї сторони, і саме процес кредитування був достатньо деталізований та прозорий із виокремленням конкретних завдань, обов'язків та відповідальності певних посадових осіб, які забезпечують реалізацію конкретних етапів кредитування, – з іншої” [6, с. 216]. Таким чином, оптимальність розподілу повноважень працівників банку щодо здійснення кредитних операцій означає ефективну організацію праці, що безпосередньо впливає на підвищення ефективності організації аналізу кредитної діяльності банку.

Література

1. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: Постанова Правління Національного банку України від 02.08.2004 р. № 361 // www.bank.gov.ua.
2. Положення “Про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України”: Постанова Правління Національного банку України від 27.05.1998 р. № 548. (зі змінами та доповненнями) // www.bank.gov.ua.
3. Положення “Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кре-

дитними операціями банків”: Постанова Правління Національного банку України від 06.07.2000 р. № 279 (зі змінами та доповненнями) // www.bank.gov.ua.

4. Principles for the Management of Credit Risk / Basel Committee on Banking Supervision, September 2000 // www.bank.gov.ua.

5. Васюренко О.В. Банківські операції: Навч. посібник. – 6-е вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 318 с.

6. Гуцал І.С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України (питання теорії, методики, практики). – Л.: ВАТ БІБЛОС, 2001. – 244 с.

7. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика: Навч. посібник – 3-є вид., перероб. і доп. – К.: Т-во “Знання”; КОО, 2002. – 215 с. – (Вища освіта XXI століття).

8. Капран В.І., Кривченко М.С., Коваленко О.К., Омельченко С.І. Банківські операції: Навч. посібник для студентів вищих навч. закладів. – К.: ЦНЛ, 2006. – 206 с.

9. Коваленко М.А., Білінкіс В.М., Сухомлин Л.Є. Операції сучасного комерційного банку: Навчальний посібник – К.: Кондор, 2008. – 468 с.

10. Щибиволок З.І. Аналіз банківської діяльності: Навч. посібник для студентів вищих навч. закладів. – 2-е вид., стер. – К.: Знання, 2007. – 310 с.

11. Морсман Эдгар. Кредитный департамент банка: организация эффективной работы / Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 257 с.

Дослідження/

Алла Стефанишина

Заступник начальника управління – начальник відділу перевірок банків 2-ї та 3-ї груп київського регіону департаменту з питань запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму Національного банку України

Характеристика та аналіз методик оцінювання фінансової стійкості банків України та зарубіжжя

У статті запропоновано концептуальні основи побудови методик рейтингової оцінки надійності банків з урахуванням нових тенденцій вітчизняного та зарубіжного оцінювання фінансової стійкості фінансово-кредитних установ.

ЗАРУБІЖНІ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ

В умовах ринкових відносин і незрілості фінансового ринку проблема фінансового оцінювання діяльності кредитних організацій стає все актуальнішою. З одного боку, банкам необхідно самостійно проводити внутрішній аналіз свого фінансового стану для виявлення прихованих резервів, а з другого боку, виникає необхідність зовнішнього оцінювання банків-контрагентів для визначення їх надійності, що дасть змогу зробити банківську сферу прозорішою і передбачуванішою.

У вітчизняній та зарубіжній практиці існує чимало методичних підходів до оцінювання фінансової стійкості і надійності банків. Проблеми оцінки фінансової стабільності банків, адекватної сучасним економічним умовам, ґрунтовно досліджуються у працях Г.М.Азаренкової, О.І.Барановського, І.М.Васьковича, В.М.Кочеткова, Т.С.Смовженко, Н.В.Шелудько, Р.І.Шіллера та інших авторів.

Проте існуючі методологічні та методичні підходи до оцінки фінансової стійкості банку недостатньо структуровані та систематизовані, а кризові явища, які періодично виникають у банківській сфері, вимагають перегляду та порівняльного аналізу методик з метою розроблення напрямів оптимізації процесу оцінювання бан-

ківської надійності в умовах нестабільності зовнішнього середовища.

У нашій статті зроблено спробу систематизації існуючих методичних підходів до оцінювання фінансової стійкості банків в Україні та за кордоном для окреслення наукових основ оптимізації методики оцінки надійності банків з урахуванням динамічності глобального фінансового ринку.

Сьогодні у світі існує кілька загальноприйнятих методик оцінювання діяльності банків, серед яких найвідомішою є рекомендована у 1988 році Базельським комітетом із банківського нагляду (Basel Committee on Banking Supervision), що базується на показниках адекватності капіталу банку (Базель І). З липня 2004 року почала впроваджуватися вдосконалена методика – Базель ІІ: “Міжнародна конвергенція виміру капіталу та стандартів капіталу: нові підходи” [8].

Найпопулярнішою та найпрозорішою методикою оцінки фінансової стійкості банку є методика CAMELS, що використовується американськими органами банківського регулювання та нагляду з 1978 року. Методика дає змогу комплексно оцінювати фінансову стійкість банку, що визначається на основі даних, які надходять у контролюючий інститут – Федеральну резервну систему США.

Більшість показників, на основі яких здійснюється оцінка стійкості банку, визначається на основі документів, котрі надходять до агентств

банківського нагляду (подаються банками щоквартально). За даними звітності банки подають уніфіковані звіти, які включають показники діяльності банку на звітну дату в порівнянні з іншими банками. Крім того, у такому звіті наведені аналогічні показники діяльності банку за попередні 3–4 роки.

Кожний показник методики CAMELS оцінюється за шкалою від 1 до 5, де 1 отримує фінансово стійкий банк, що має лише незначні відхилення в певних показниках по кожному елементу, які не можуть призвести до негативних наслідків його діяльності, а 5 – банк, обсяг і характер недоліків у діяльності якого має критичний рівень і потребує негайного втручання з боку наглядових органів і керівництва банку. За результатами оцінки кожного компонента виставляється комплексна оцінка.

Головна перевага системи CAMELS у тому, що вона є стандартизованим методом оцінки банків, у якій рейтинги з кожного показника вказують керівництву банку напрямок необхідних дій щодо їх поліпшення; при цьому зведена оцінка відображає рівень потрібного втручання контролюючих органів.

Авторитетним аналітиком у сфері банківської діяльності є міжнародне рейтингове агентство Мудіс інвесторз сервіс (Moody's Investors Service), що також займається присвоєнням банкам рейтингів фінансової стійкості. Рейтинги фінансової стійкості банків

(Bank Financial Strength Ratings – BFSRs) відображають експертну думку агентства Мудіз (більше 1700 експертів) щодо внутрішньої стійкості і надійності банку й включають аналіз зовнішніх кредитних ризиків та елементи кредитної підтримки, які враховуються при присвоєнні рейтингів банківських депозитів [12].

До переліку чинників, які враховуються при присвоєнні рейтингів фінансової стійкості банків, входять елементи, властиві кожному конкретному банку: його фінансові показники, ринкові позиції, диверсифікація діяльності та активів. Також вони враховують зовнішні фактори ризику, властиві операційному середовищу, в якому діє банк, включаючи стабільність і перспективи економіки в цілому, структуру й відносну слабкість фінансової системи, якість банківського регулювання та нагляду. Як і система CAMELS, рейтинги агентства Мудіз формують комплексну оцінку банку та відносять його до однієї з п'яти категорій від “А” до “Е”. В окремих випадках для того, щоб показати, що деякі банки потрапляють у проміжні категорії, до рейтингів категорії нижче “А” додається модифікатор “+”, а до рейтингів категорії вище “Е” – модифікатор “–” [12].

Варто звернути увагу, що рейтинги фінансової стійкості Мудіз не оцінюють можливість своєчасного погашення банком своїх зобов'язань – замість цього вони оцінюють ймовірність того, що банку може знадобитися допомога третіх сторін, наприклад, його власників, його галузевої групи або державних інститутів. При цьому не враховуються можливість отримання банком зовнішньої підтримки подібного роду, а також ризики, що виникають унаслідок дій уряду, які можуть вплинути на здатність банку виконати свої платіжні зобов'язання в національній чи іноземній валюті.

У міжнародній практиці застосовується також американська система моніторингу фінансових організацій SEER (System for Estimating Examination Ratings), більше відома під назвою FIMS (Financial Institution Monitoring System). Це комплексна методика дистанційного аналізу та контролю з точки зору набору показників, їхньої динаміки, відбору статистично значущих коефіцієнтів, математичного апарату дослідження. FIMS дає дві оцінки стану банку, що базуються на різних економічних моделях, – рейтинг (FIMS rating) та бал ризикованості

(FIMS risk rank). Рейтинг FIMS дає оцінку поточного стану банку, а ранг ризикованості FIMS – це довгострокова оцінка очікуваного стану банку. У цих моделях підвищена увага приділяється індивідуальним показникам роботи банку і менша – показникам, що характеризують стан банку порівняно з іншими близькими за величиною активів банками. Крім того, в модель рейтинг FIMS інкорпорує результати останнього доступного інспектування “на місцях” [4, с. 93].

Сильною стороною системи FIMS є її гнучкість. Коефіцієнти пояснюючих показників змінюються щоквартально, відображаючи мінливі умови функціонування банківського сектору. У системі передбачена також можливість без серйозного доопрацювання математичного забезпечення замінювати одні пояснюючі показники іншими, якщо в цьому виникає необхідність.

Також варті уваги методи оцінювання фінансової стійкості банків провідних європейських країн. Банк Англії, наприклад, аналізує стан банківської системи та прогнозує фінансову стійкість за допомогою методик RATE (Risk Assessment, Tools of Supervision and Evaluation) та TRAM (Trigger Ratio Adjustment Mechanism). За цими методиками аналізуються не лише дані щодо діяльності банків та фінансових компаній, а й низка макроекономічних показників, які характеризують стан грошово-кредитного ринку, платіжного балансу, рівень заощаджень та інвестицій [8, с. 6].

Дистанційний аналіз фінансової стійкості банків (система ORAP) і прогнозування ймовірності банкрутства банківських установ (система SAABA) є основою моніторингу фінансової системи Франції на державному рівні. Система ORAP використовує для аналізу бази даних Банку Франції і Банківської комісії результати інспекцій банків, дані зовнішніх аудиторів та інших наглядових органів Франції, а також інформацію, доступну на підставі взаємних домовленостей з контролюючими органами інших європейських країн. Методика включає чотирнадцять показників, які поділяються на п'ять груп:

- пруденційні коефіцієнти (капітал, ліквідність та інші);
- балансова й позабалансова діяльність (якість активів, безнадійна заборгованість тощо);
- ринковий ризик;

- рівень доходів;
- якісні критерії (власники акцій, управління та внутрішній контроль).

Статистична модель SAABA складається з трьох модулів. Перший – модуль кількісного аналізу, який досліджує кредитний портфель банку й обчислює ймовірність неповернення різних типів кредитів. Із його допомогою оцінюються очікувані втрати протягом трьох наступних років. Якщо за таких втрат нормативи достатності капіталу продовжують відповідати встановленим значенням, то банк вважається надійним. Другий модуль передбачає дослідження фінансового стану власників акцій банку, в тому числі їх спроможність підтримувати банк у разі виникнення фінансових проблем. У рамках третього модуля на основі рейтингових даних, результатів перевірок на місцях і даних із ринків діагностують якість управління банку, стан внутрішнього аудиту і ліквідність. Використовуючи дані всіх трьох модулів, система здійснює синтетичний діагноз банку і дає йому оцінку надійності за п'ятибальною шкалою [3].

У Німеччині система моніторингу фінансової стійкості банківських установ побудована на основі коефіцієнтного аналізу банківської системи (BAKIS), що включає 47 коефіцієнтів, які дають змогу оцінити її кредитні та ринкові ризики. 19 коефіцієнтів цієї системи належать до кредитного ризику (в тому числі й коефіцієнти платоспроможності), 16 – до ринкових ризиків, 2 – до ризиків ліквідності і 10 пов'язані з прибутковістю банківських операцій. При цьому всім цим коефіцієнтам присвоюються однакові коефіцієнти значущості [6].

З 1993 року Банк Італії застосовує методику ПЕТРОЛ (PATROL), на основі якої розраховують п'ять компонентів: достатність капіталу, прибутковість, якість кредитів, організація, ліквідність. Методика застосовується як звичайний аналіз розривів в умовах статичної еволюції. Найважливішим є те, що система ПЕТРОЛ, окрім визначення поточного стану банківської системи, також імітує вплив таких зовнішніх шоків, як несподіваний відплив депозитів і зростання питомої ваги простроченої заборгованості [4, с. 92].

Цікавим є й досвід Росії щодо оцінювання фінансової стійкості банківських установ. Починаючи з кінця 1995 року, Центральний банк Росії регулярно проводить класифікацію банків за ступенем їх фінансової стійкості,

виявляючи коло проблемних банків. У 2004 році впроваджено оновлену методику [5] на основі бального методу оцінки п'яти груп показників із формуванням висновку за кожною групою узагальнюючого результату й підсумкового рейтингу на заключному етапі, згідно з яким фінансова стійкість банку визнається достатньою або недостатньою для участі банку в системі страхування внесків. Показники методики частково дублюють обов'язкові економічні нормативи, встановлені Банком Росії, а решта описують структуру активів за часткою безнадійних, прострочених або недостатньо покритих резервами кредитів. Вони також містять оцінні показники, доступні для розрахунку тільки співробітникам Центрального банку і реалізують функцію державного контролю та нагляду (наприклад, показник якості управління банком ПУ1 – “достатність рівня розкриття інформації про структуру власності банку відповідно до федеральних законів та нормативних актів Банку Росії” [5]).

Поряд із певними перевагами російської методики оцінювання фінансової стійкості банків (визначення узагальнюючого результату, що характеризує ступінь стійкості банку в цілому; можливість додавання нових критеріїв) вона не позбавлена недоліків, головним із яких є виключно експертне ранжування значень показників за балами та значущістю і відсутність аргументації у формуванні рівня важливості показників.

Отже, проведений аналіз зарубіжних методик оцінки фінансової стабільності банків та узагальнення закордонної практики побудови рейтингових систем оцінки надійності фінансових установ дали змогу виявити такі спільні характерні риси:

- врахування банківських ризиків при аналізі й оцінці фінансової стабільності банку;
- поєднання аналізу та оцінки поточного фінансового стану кредитної організації з прогнозом на майбутнє;
- поєднання оцінки фінансового стану банку з аналізом діяльності контролюючих органів відносно проблемних банків.

ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ

Національна методологія оцінювання стійкості фінансово-кредитних установ базується на кра-

щих закордонних розробках у даній сфері. Національний банк України здійснює рейтингову оцінку банків за американською системою CAMELS. Методикою передбачено глибоке всебічне дослідження стану банку, а тому такий аналіз може провести лише Національний банк під час комплексної інспекційної перевірки, яка дає змогу повною мірою визначити, як керівництво банку ставиться до ризиків і як управляє ними. Проте НБУ не розголошує інформацію про результати рейтингової оцінки, оскільки цим може викликати непотрібний ажіотаж серед клієнтів тих банків, які на певний момент матимуть відносно низький рейтинг. Окрім цього, для забезпечення стійкості банків НБУ постійно контролює ризики в їх діяльності на основі обов'язкових економічних нормативів, визначених Інструкцією НБУ “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні” [2].

Крім Національного банку, оцінювання фінансової стійкості суб'єктів банківського сектору України проводять й інші організації, які в основному складають рейтинги надійності банків, ґрунтуючись на загальнодоступній інформації. До найпопулярніших рейтингів належать: рейтинг привабливості банків для вкладників (журнал “Економічна правда”), рейтинг фінансової стійкості банків (рейтингове агентство “Кредит-рейтинг”), інформаційно-аналітичний Інтернет-проект “Вкладчик.In.UA”, рейтинг надійності банків (рейтингове агентство “Експерт-рейтинг”) та інші.

Сьогодні у вітчизняній практиці поширені три підходи до формування методик оцінювання фінансової стійкості: адаптація зарубіжних систем показників; розробка на базі простих економічних моделей діяльності банку систем експрес-аналізу основних характеристик діяльності банку; оцінювання нестабільних економічних процесів суто статистичними методами.

Експерти журналу “Економічна правда” при підготовці методики рейтингу надійності банків беруть до уваги такі показники: довгостроковий приплив або відплив депозитів, відповідність капіталу активам, ліквідність банку, рівень іноземної чи державної підтримки, ефективність діяльності банку, рівень боргового навантаження, приріст або зменшення власного капіталу, зміна довіри банків-партнерів, коефіцієнт системності, понижуючий коефіцієнт [10].

При побудові рейтингу фінансово-

кредитних установ України на сайті “Вкладчик.In.UA” використовуються лише п'ять показників: адекватності регулятивного капіталу (має бути не менше 10%); співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (не менше 9%); миттєвої ліквідності (не менше 20%); поточної ліквідності (не менше 40%); короткострокової ліквідності (не менше 60%) [13].

При складанні рейтингу надійності банків рейтингове агентство “Кредит-рейтинг” використовує власну систему критеріїв, а саме: ліквідність банку; структура, концентрація і стабільність ресурсної бази; диверсифікація і якість активів; ефективність діяльності; міра чутливості банку до виникнення несприятливих економічних або політичних чинників; наявність підтримки і можливості залучення ресурсів [9].

Найґрунтовнішою вважається методика оцінювання надійності банків рейтинговим агентством “Експерт-рейтинг”, розроблена у 2006 році за участі Комісії з банківського аналізу Українського товариства фінансових аналітиків. Розрахунки рейтингу проводяться в шість етапів:

- розрахунок основних 18 показників банківської діяльності;
- переведення кожного показника в бальну систему згідно з визначеними інтервалами;
- розрахунок проміжного інтегрального показника згідно з питомою вагою кожного коефіцієнта;
- преміювання банків додатковими балами за масштаб роботи згідно з місцем у ренкінгу НБУ;
- преміювання банків додатковими балами за наявності рейтингів міжнародних рейтингових агентств чи приналежність до міжнародних банківських груп та нарахування штрафних балів за наявність збитків;
- переведення балів у рейтингову шкалу надійності банків [11].

Головними перевагами розглянутих вітчизняних методик оцінки стійкості банків є відкритість (у переважній більшості), попередня класифікація банків для виділення однорідних груп, використання зведеного показника стійкості, застосування математичних методів обробки даних. Водночас ці методики оцінки стійкості банків мають і низку недоліків, зокрема:

- використання безлічі показників, які мають різну природу і найчастіше значення, що не можна порівнювати, тому просте їх складання у підсумковій формулі рейтингу не-

прийнятне, оскільки може призвести до хибного уявлення про справжній фінансовий стан банку;

– відсутність логічно обгрунтованих та коректних процедур зваження коефіцієнтів;

– більшість методик розглядає фінансову стійкість банку тільки на визначений момент часу (найчастіше – на момент складання квартальної звітності) і не враховує характер зміни основних фінансових показників у динаміці.

Завершуючи розгляд вітчизняної практики оцінювання фінансової стійкості банків рейтинговими агентствами, можна навести порівняльну характеристику українських та зарубіжних методик (див. таблицю 1).

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПОБУДОВИ МЕТОДИКИ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКУ

Проведене дослідження сучасних методів оцінювання фінансової стійкості банків як у вітчизняній, так і в закордонній банківській практиці дає підстави констатувати, що єдиної універсальної методики аналізу не існує й гіпотетично існувати не може, враховуючи постійний динамізм та чутливість глобального фінансового ринку. Тому можна лише визначити дві основні форми оцінювання фінансової стійкості банку: по-перше, прямий контроль (регулювання) або обов'язкове оцінювання; по-друге, саморегулювання або ініціативне оцінювання діяльності.

Кількість оцінних показників і глибина аналізу повинні залежати від цілей дослідження та інформаційної бази, яка використовується. Напрями аналізу, як правило, мають відповідати чотирьом основним умовам стійкого фінансового стану будь-якого економічного суб'єкта: достатності капіталу, якості активів і пасивів, прибутковості і ліквідності. Виділення саме цих чинників зумовлене рядом причин. По-перше, аналіз структури, ліквідності й прибутковості охоплює всі основні аспекти діяльності банку і таким чином відображається на рівні його стійкості. По-друге, стійкість банку характеризується його загальним економічним станом, який залежить від розміру ресурсів, що мають раціонально розподілятися між прибутковими видами активів. Обов'язковою умовою є дотримання рівня ліквідності коштів, вкладених у активи. Тому необхідно по-

Таблиця 1. Порівняльна характеристика методик оцінювання фінансової стійкості банків у практиці України та зарубіжних країн		
Критерії	Вітчизняна практика	Практика зарубіжних країн
Оцінні показники	Групи аналітичних показників визначені не досить чітко; широке коло можливих критеріїв оцінки та граничних значень показників, що не регулюються НБУ.	Найважливіші показники діяльності банків та їх оцінні критерії чітко визначені; можливість оцінювання динамічної зміни показників і наявність їх нормативних та граничних значень.
Врахування ризику	Майже повна відсутність системи врахування ризику при оцінці фінансової стійкості.	Всебічне врахування ризикових факторів на різних сегментах ринку з використанням чітких показників.
Механізм ранжування банків	Проведення рейтингової оцінки з урахуванням присвоєного рангу НБУ.	Дотримання ранжування банків відповідно до присвоєного рейтингу.
Використання даних для проведення аналізу	Обмеження спектра внутрішньої інформації, використання переважно зовнішньої.	Використання зовнішньої і внутрішньої інформації.
Можливість прогнозування ситуації	Майже відсутня.	Широко використовується прогнозування в системах раннього реагування.

передньою складовою оцінювання стійкості банку є аналіз структури активних і пасивних операцій. Крім того, останнім часом для оцінювання стійкості банку істотне значення має аналіз макроекономічних тенденцій і системних банківських ризиків. У таблиці 2 наведено результати систематизації існуючих методів оцінки фінансової стійкості банків.

Найоптимальнішими видаються бальні або скорингові методи, які дають змогу клієнтам банку, вкладникам та іншим зацікавленим особам найшвидше оцінити рівень фінансової стійкості банку. Важливе значення під час оцінювання фінансового стану банків має складання рейтингу банків, і тут перевага надається статистичному вимірюванню показників із позиції експерта. Методи, які можуть використовуватися експертами для формування рейтингу надійності банку, відображено на схемі.

Слід зауважити, що в основі практично всіх методик оцінювання фінансової стійкості банків лежить порівняння кількісних характеристик. Але стійкість банку є доволі широким поняттям, оцінка якого має включати аналіз таких факторів, як менеджмент, кваліфікація персоналу, склад акціонерів, технічне забезпечення, якість надання послуг, ризикованість ринків, на яких працює банк, тощо.

ВИСНОВКИ

Таким чином, досвід формування систем моніторингу фінансової стійкості й рейтингів надійності банків в Україні та економічно розвинутих зарубіжних країнах свідчить, що для розробки адекватної сучасним умовам ведення банківського бізнесу методики необхідні тривалий час, налагоджена на державному рівні система інспектування суб'єктів фінансового ринку на місцях, а також наявність адекватної та своєчасної інформаційної бази проведення аналізу фінансової стійкості банків. А створення ефективної системи оцінки та аналізу фінансової стійкості банківської системи має бути важливою частиною політики Національного банку України, спрямованої на підвищення рівня прозорості банківської системи. □

Література

1. Новий тлумачний словник української мови: У 4 т. / [За ред. В.Яременка, О.Слінушко]. — К.: Аконт, 1999.
2. Постанова Національного банку України «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» № 368 від 28.08.2001 [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.rada.gov.ua.
3. Севериновский В. Развитие сис-

Таблиця 2. Основні види і методи оцінювання фінансової стійкості банків		
Види	Сутність	Переваги або недоліки
Методи якісних характеристик		
Метод парних порівнянь	Послідовне порівняння альтернатив і вибір найоптимальніших для аналізу	Обмеженість в отриманні даних
Метод множинних порівнянь	Впорядкування безлічі альтернатив залежно від характеру оцінювання	Дає змогу зменшити обсяг інформації і ранжувати банки за групами оцінювання
Методи кількісних характеристик		
Бальний метод (скоринговий)	Оцінювання показника або групи показників за допомогою одержаних балів	Легкість і доступність оцінювання
Кількісне оцінювання	Ранжування за значущістю й перевагами	Дає змогу побачити реальні значення і порівняти їх із рекомендованими чи нормативними

Етапи та методи формування рейтингового оцінювання фінансової стійкості банку

Етап I. Обробка первинної інформації експертами:

- отримання експертних бальних або кількісних оцінок – побудова матриці;
- експертне впорядкування досліджуваних об'єктів за рівнем збільшення (зменшення) якості критерію, що досліджується;
- побудова булевої матриці парних порівнянь.

Етап II. Визначення кінцевих переваг:

- метод латентно-структурного аналізу П.Лазорсфегі;
- метод суми переваг.

Етап III. Формування оцінної функції:

- метод “ідеального банку”;
- метод регресійних залишків;
- метод однорідних класів;

Етап IV. Формування інтегрального рейтингу:

- метод історичної симуляції;
- метод “varians-covarians” (коваріаційна матриця);
- метод Монте-Карло (моделювання випадкової величини).

тем банківського моніторингу: аналізуючи мировий опыт [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.hedging.ru/publication/337.

4. Турчин Н.Б. Зарубіжні рейтингові системи оцінки банківської діяльності та їх особливості // Наука й економіка. — 2008 — № 3(11) — С. 90–94.

5. Указание Центрального Банка России “Об оценке финансовой устойчивости банка в целях признания ее достаточной для участия в системе страхования вкладов” № 1379–V от 16.01.2004 г. [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.bestpravo.ru/fed2004/data07/tex22755.htm.

6. Ходачник Г.Э. Зарубежный опыт диагностики кризисного состояния в банковской сфере [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.manage.ru/press/management/2001.

7. Шумило І. Теоретичні і практичні аспекти аналізу стану фінансової системи економіки / І.Шумило, В.Мищенко, Р.Лисенко // Вісник Національного банку України. — 2006. — № 3. — С. 6–11.

8. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework. Basel Committee on Banking Supervision. — Basel. — Updated November 2005 [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.bis.org.

9. www.credit-rating.com.ua — Офіційний сайт рейтингового агентства “Кредит-рейтинг”.

10. www.epravda.com.ua — Сайт журналу “Економічна правда”.

11. www.expert-rating.com — Офіційний сайт рейтингового агентства “Експерт-рейтинг”.

12. www.moody's.ru — Офіційний сайт міжнародного рейтингового агентства Moody's Investors Service в країнах СНД.

13. www.vkladchik.in.ua — Інформаційно-аналітичний інтернет-проект “Вкладчик. In. UA”.

Інформація з першоджерел

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у вересні 2010 р.¹

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Публічне акціонерне товариство “Сведбанк”	ПАТ	5 440 927 662	31.10.1991 р.	69	м. Київ, вул. Симона Петлюри, 30
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ АКЦІОНЕРНИЙ БАНК”	ПАТ	698 619 132	02.07.1992 р.	120	м. Київ, вул. Зоологічна, 5
Публічне акціонерне товариство “Універсал Банк”	ПАТ	1 141 711 970	20.01.1994 р.	226	м. Київ, вул. Автозаводська, 54/19
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “БАНК ФОРУМ”	ПАТ	4 434 618 920	31.01.1994 р.	231	м. Київ, бул. Верховної Ради, 7
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “ПРОКРЕДИТ БАНК”	ПАТ	298 333 224	28.12.2000 р.	276	м. Київ, просп. Перемоги, 107-а
Публічне акціонерне товариство “Банк Столиця”	ПАТ	272 040 150	10.03.2004 р.	290	м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 29-б
Публічне акціонерне товариство “Банк Руский Стандарт”	ПАТ	133 000 000	28.02.2006 р.	305	м. Київ, вул. Половецька, 3/42
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “ЗЛОТОВАНК”	ПАТ	232 500 000	16.05.2008 р.	323	м. Київ, вул. Б.Хмельницького, 17/52
Сумська область					
Публічне акціонерне товариство Акціонерний Банк “СТОЛИЧНИЙ”	ПАТ	77 335 000	22.10.1993 р.	202	м. Суми, вул. Харківська, 1

¹ “Перелік банків України, включених до Державного реєстру банків” опубліковано у “Віснику НБУ” № 8, 2010 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків, виділено червоним кольором. Назви банків подаються за орфографією статутів.

Банки, включені до Державного реєстру банків у вересні 2010 р.

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Публічне акціонерне товариство “БАНК РИНКОВІ ТЕХНОЛОГІЇ”	ПАТ	120 000 000	13.09.2010 р.	335	м. Київ, вул. Фрунзе, 109/2

На замовлення “Вісника НБУ” матеріали підготувала головний економіст департаменту реєстрації та ліцензування банків Національного банку України Олена Сілецька.

Ексклюзив/

Основні показники діяльності банків України на 1 жовтня 2010 року

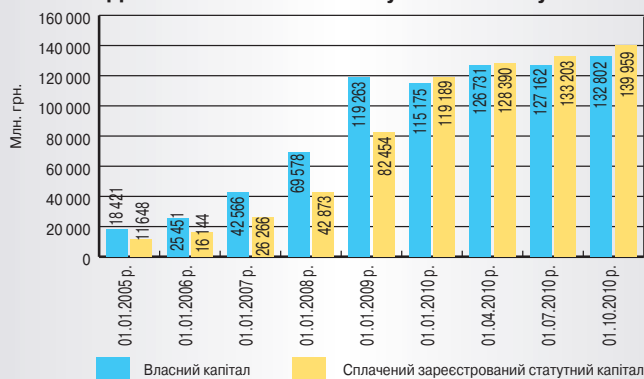
№ п/п	Назва показника	01.01. 2005 р.	01.01. 2006 р.	01.01. 2007 р.	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.	01.01. 2010 р.	01.10. 2010 р.
1	Кількість зареєстрованих банків	181	186	193	198	198	197	195
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	4	1	6	1	7	6	5
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	20	20	19	19	13	14	18
4	Кількість діючих банків	160	165	170	175	184	182	176
4.1	Із них: з іноземним капіталом;	19	23	35	47	53	51	53
4.1.1	у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	7	9	13	17	17	18	20
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	9.6	19.5	27.6	35.0	36.7	35.8	39.5
Активи, млн. грн.								
1	Активи, всього	134 348	213 878	340 179	599 396	926 086	880 302	917 560
1.1	Загальні активи (не скориговані на резерви під активні операції)	141 497	223 024	353 086	619 004	973 332	1 001 626	1 064 103
2	Готівкові кошти та банківські метали	5 622	7 628	11 430	18 313	20 668	21 725	22 998
3	Кошти в Національному банку України	8 305	17 382	15 280	19 120	18 768	23 337	26 895
4	Кореспондентські рахунки, відкриті в інших банках	9 921	11 589	18 535	26 293	40 406	51 323	56 817
5	Кредити надані	96 945	156 268	268 294	485 368	792 244	747 348	745 864
5.1	У тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання;	72 875	109 020	167 661	276 184	472 584	474 991	493 062
5.2	кредити, надані фізичним особам	14 599	33 156	77 755	153 633	268 857	222 538	195 922
6	Довгострокові кредити	45 531	86 227	157 224	291 963	507 715	441 778	422 836
6.1	Із них: довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	34 693	58 528	90 576	156 355	266 204	244 412	254 872
7	Прострочена заборгованість за кредитами	3 145	3 379	4 456	6 357	18 015	69 935	86 507
8	Вкладення в цінні папери	8 157	14 338	14 466	28 693	40 610	39 335	76 853
9	Резерви під активні операції банків	7 250	9 370	13 289	20 188	48 409	122 433	147 328
9.1	Відсоток виконання формування резерву	99.7	100.1	100.1	100.04	100.1	100.05	100.01
9.2	У тому числі резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	6 367	8 328	12 246	18 477	44 502	99 238	112 852
Пасиви, млн. грн.								
1	Пасиви, всього	134 348	213 878	340 179	599 396	926 086	880 302	917 560
2	Власний капітал	18 421	25 451	42 566	69 578	119 263	115 175	132 802
2.1	У тому числі: сплачений зареєстрований статутний капітал	11 648	16 144	26 266	42 873	82 454	119 189	139 959
2.2	Частка капіталу в пасивах, %	13.7	11.9	12.5	11.6	12.9	13.1	14.5
3	Зобов'язання банків	115 927	188 427	297 613	529 818	806 823	765 127	784 758
3.1	У тому числі кошти суб'єктів господарювання;	40 128	61 214	76 898	111 995	143 928	115 204	135 219
3.1.1	із них строкові кошти суб'єктів господарювання	15 377	26 807	37 675	54 189	73 352	50 511	48 316
3.2	Кошти фізичних осіб;	41 207	72 542	106 078	163 482	213 219	210 006	256 298
3.2.1	із них строкові кошти фізичних осіб	33 204	55 257	81 850	125 625	175 142	155 201	195 202
Довідково								
1	Регулятивний капітал, млн. грн.	18 188	26 373	41 148	72 265	123 066	135 802	150 531
2	Адекватність регулятивного капіталу (H2)	16.81	14.95	14.19	13.92	14.01	18.08	20.15
3	Доходи, млн. грн.	20 072	27 537	41 645	68 185	122 580	142 995	100 281
4	Витрати, млн. грн.	18 809	25 367	37 501	61 565	115 276	181 445	110 280
5	Результат діяльності, млн. грн.	1 263	2 170	4 144	6 620	7 304	-38 450	-9 999
6	Рентабельність активів, %	1.07	1.31	1.61	1.50	1.03	-4.38	-1.51
7	Рентабельність капіталу, %	8.43	10.39	13.52	12.67	8.51	-32.52	-10.63
8	Чиста процентна маржа, %	4.90	4.90	5.30	5.03	5.30	6.21	5.74
9	Чистий спред, %	5.72	5.78	5.76	5.31	5.18	5.29	4.78

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками управління аналізу діяльності системи банків департаменту нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду Національного банку України.

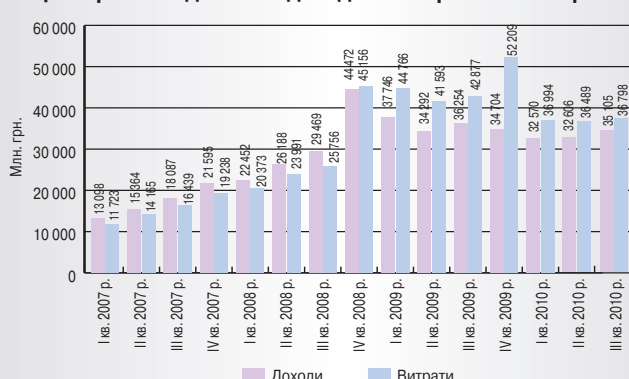
Ексклюзив/

Динаміка фінансового стану банків України на 1 жовтня 2010 року

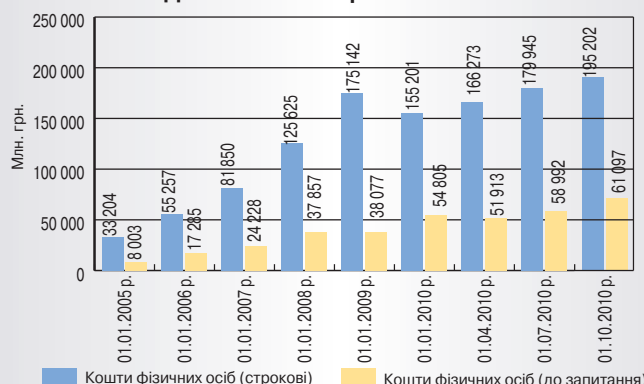
Динаміка власного та статутного капіталу

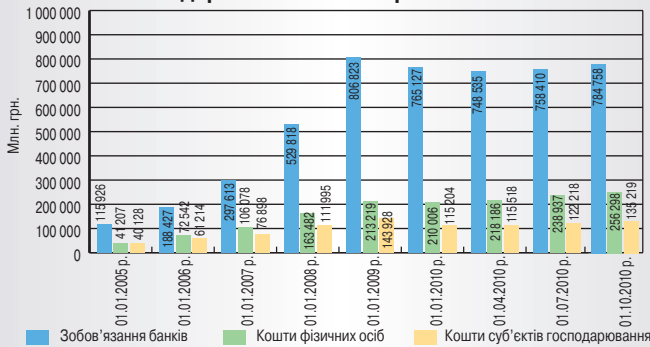
Щоквартальна динаміка доходів та витрат банків України

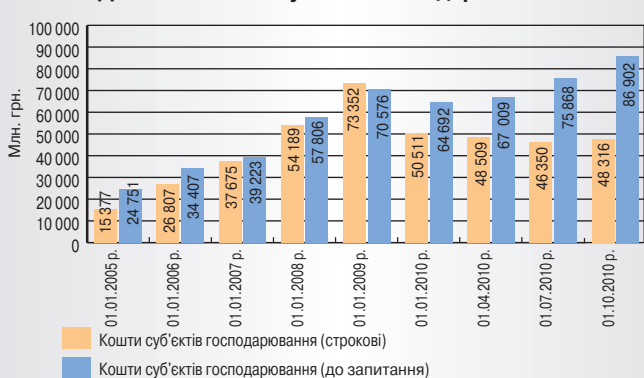
Динаміка коштів фізичних осіб

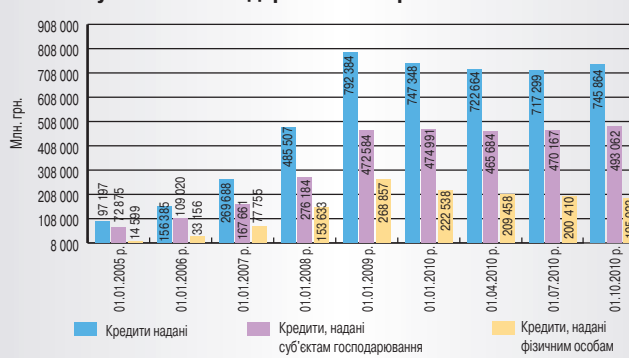
Динаміка зобов'язань банків, коштів суб'єктів господарювання і коштів фізичних осіб

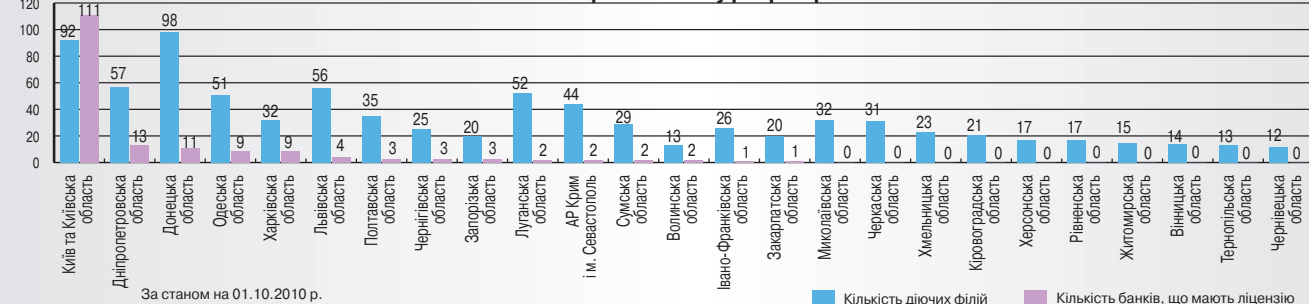
Динаміка коштів суб'єктів господарювання

Динаміка наданих банками кредитів, кредитів, наданих суб'єктам господарювання та фізичним особам

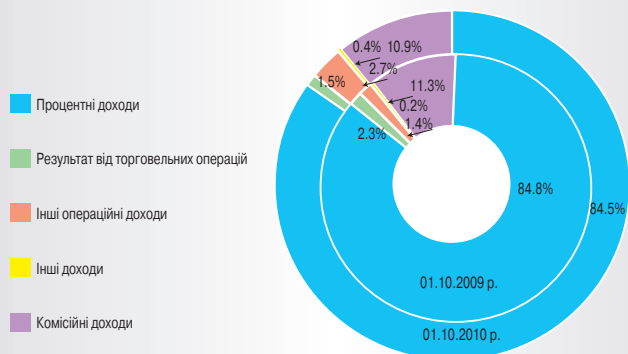

Кількість банків та філій банків у розрізі регіонів

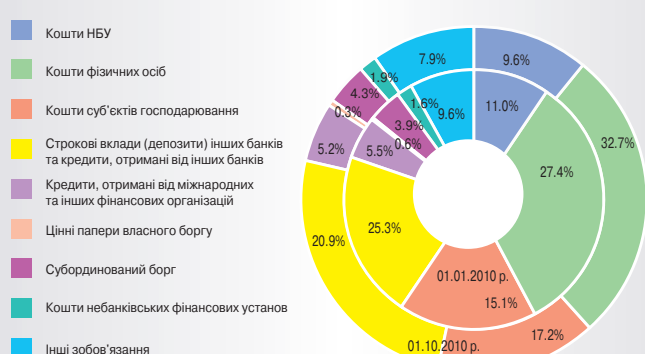

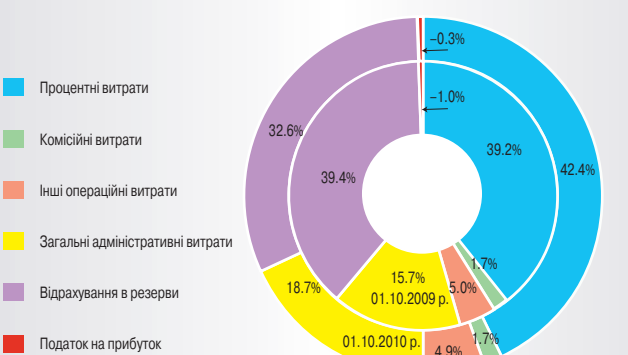
Структура доходів

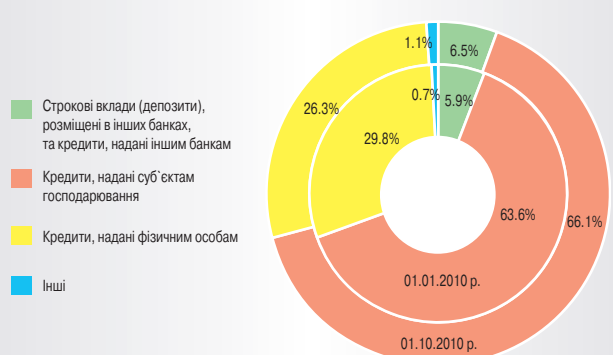
Структура зобов'язань

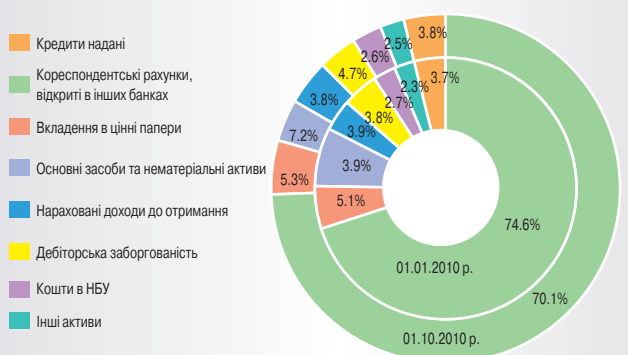
Структура витрат

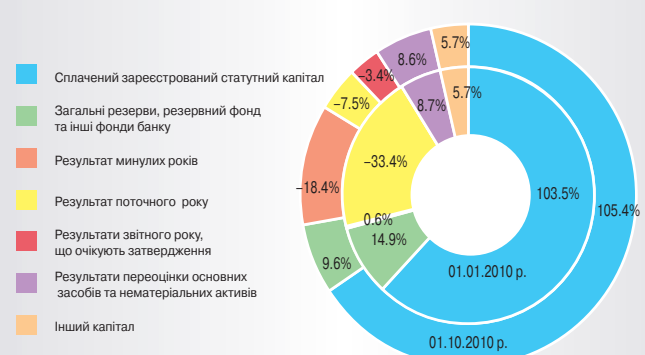
Структура наданих кредитів

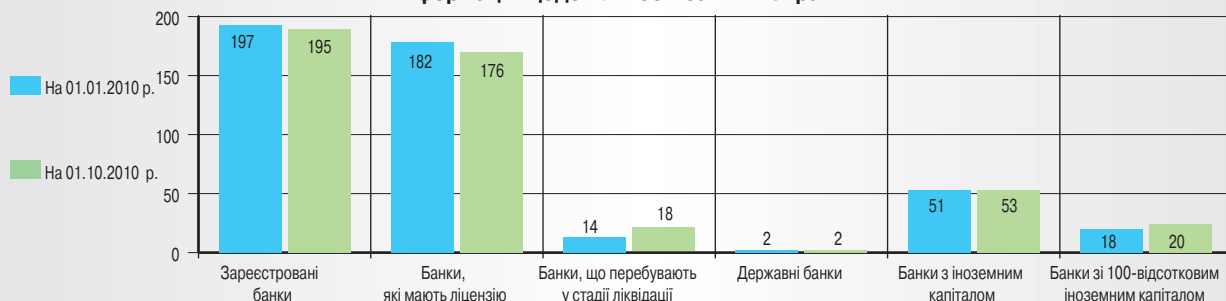
Структура активів

Структура власного капіталу

Інформація щодо кількості банків в Україні

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками управління аналізу діяльності системи банків департаменту нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду Національного банку України.

Спеціально для "Вісника НБУ"/

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у вересні 2010 року

Обсяги кредитів, наданих Національним банком для підтримання ліквідності банків України у вересні 2010 р. (в розрізі інструментів)

Показники	Відсотки	
	2010 р.	У тому числі за вересень
Обсяги рефінансування банків, усього	100.00	100.00
У тому числі через:		
– кредити "овернайт", надані через постійно діючу лінію рефінансування	0.09	0.03
– кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера	1.10	–
– операції прямого РЕПО	1.10	–
– інші кредити	54.20	–
– стабілізаційний кредит	22.96	99.97
– кредити, надані для фінансування чемпіонату Європи з футболу 2012 року	20.55	–

Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими Національним банком для підтримання ліквідності банків України у вересні 2010 р.

Показники	Відсотки річні	
	2010 р.	У тому числі за вересень
Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, всього	11.78	8.25
У тому числі за:		
– кредитами "овернайт", наданими через постійно діючу лінію рефінансування	16.77	10.75
– кредитами, наданими шляхом проведення тендера	16.48	–
– операціями прямого РЕПО (розрахунково)	9.50	–
– за іншими кредитами	12.95	–
– стабілізаційним кредитом	9.56	8.25
– кредити, надані для фінансування чемпіонату Європи з футболу 2012 року	11.0	–

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті у вересні 2010 р.*

Відсотки річні за кредитами та депозитами у надбанні банком у вересні 2010 р.		
	Показники	Вересень 2010 р.
На міжбанківському ринку:		
	за кредитами, наданими іншим банкам	2.5
	за кредитами, отриманими від інших банків	1.9
	за депозитами, розміщеними в інших банках	2.6
	за депозитами, залученими від інших банків	2.1
На небанківському ринку:		
	за кредитами**	13.0
	за депозитами	8.1

* За щоденною звітністю банків; відображено вартість кредитів (депозитів), фактично наданих (отриманих) банками.

** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у вересні 2010 р.¹

Агрегати грошової маси	01.08.2010 р.		01.09.2010 р.		01.10.2010 р.	
	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.
Готівка. Гроші поза банками						
M0, % до початку року	111.5	18 050.7	111.5	18 073.6	111.3	17 784.6
M0 + переказані кошти в національній валюті						
M1, % до початку року	115.2	35 532.1	116.1	37 554.2	117.8	41 675.5
M1 + переказані кошти в іноземній валюті та інші кошти						
M2, % до початку року	113.5	65 323.9	114.6	70 555.4	117.1	82 975.1
M2 + цінні папери власного боргу банків						
M3, % до початку року	113.1	63 642.3	114.1	68 877.7	116.7	81 511.9

¹ Інформацію щодо темпів зростання грошової маси у січні – червні 2010 року опубліковано в № 8 (2010 р.) на стор. 70.**Примітка.** Облікова ставка Національного банку України у вересні 2010 р. не змінювалася і починаючи з 10.08.2010 р. становить 7.75%.

Починаючи з 01.02.2009 р. встановлено такі нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів (постанова Правління Національного банку України від 30.01.2009 р. № 33): за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у національній валюті – 0; за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті – 4; за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках – 0; за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках – 7, за коштами, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів, – 2.

Правлінням НБУ прийнято постанову від 29.09.2009 р. № 567, згідно з якою з 02.10.2009 р. за залишками коштів обов'язкових резервів, що перераховані банками на окремий рахунок у Національному банку України, Національний банк нараховує проценти в розмірі 30% від облікової ставки НБУ за умови дотримання банком порядку формування та зберігання обов'язкових резервів.

Правлінням НБУ прийнято постанову від 20.04.2010 р. № 210, згідно з якою з 01.05.2010 р. встановлено порядок формування обов'язкових резервів на окремому рахунку в Національному банку України у розмірі 100% від суми обов'язкових резервів, сформованих за попередній звітний період резервування згідно з установленими нормативами на відповідний період; банкам дозволено для покриття обов'язкових резервів зараховувати придбані ними цільові облігації внутрішніх державних позик України, випущені з метою залучення коштів для фінансування заходів, пов'язаних із підготовкою і проведенням чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні, у розмірі 100% від їх номінальної вартості.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Ринок державних цінних паперів України у вересні 2010 року

Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик у вересні 2010 року

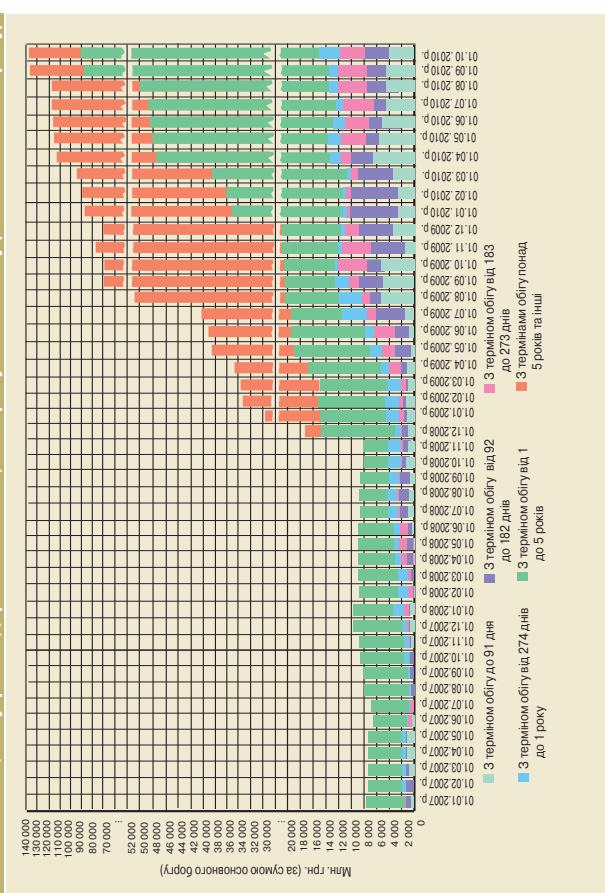
Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція			Результати розміщення					Середньо-зважений рівень доходності облігацій, %
		Встановлені обмеження на загальний обсяг розміщення облігацій, грн.	Номинал облігацій, грн.	Розмір купона на одну облігацію, грн.	Термін погашення облігацій	Кількість розміщених облігацій, шт.	Усього	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій	ОВДП, випущені для погашення простроченої бюджетної заборгованості з податку на додану вартість	Випуск ОВДП для збільшення статутного капіталу банків
150	01.09.2010 р.	770 000	1 000	-	02.02.2011 р.	770 000	741 833.40	741 833.40	-	-
151	01.09.2010 р.	75 500	1 000	-	31.08.2011 р.	75 500	68 036.83	68 036.83	-	-
152	01.09.2010 р.	1 000	1 000	-	27.03.2013 р.	-	-	-	-	-
153	01.09.2010 р.	248 000	1 000	60.00	07.08.2013 р.	248 000	249 674.00	249 674.00	-	-
154	08.09.2010 р.	150 000	1 000	-	15.12.2010 р.	150 000	147 330.00	147 330.00	-	-
155	08.09.2010 р.	115 000	1 000	-	20.04.2011 р.	115 000	108 664.65	108 664.65	-	-
156	08.09.2010 р.	1 000	1 000	-	21.03.2012 р.	-	-	-	-	-
157	08.09.2010 р.	195 000	1 000	60.00	07.08.2013 р.	195 000	196 755.00	196 755.00	-	-
158	15.09.2010 р.	610 000	1 000	-	16.03.2011 р.	610 000	583 800.50	583 800.50	-	-
159	15.09.2010 р.	50 000	1 000	-	31.08.2011 р.	50 000	45 268.50	45 268.50	-	-
160	15.09.2010 р.	1 000	1 000	-	27.03.2013 р.	-	-	-	-	-
161	15.09.2010 р.	1 000	1 000	-	28.01.2015 р.	-	-	-	-	-
162	22.09.2010 р.	115 000	1 000	-	15.12.2010 р.	115 000	113 433.70	113 433.70	-	-
163	22.09.2010 р.	250 000	1 000	-	22.06.2011 р.	250 000	233 822.50	233 822.50	-	-
164	22.09.2010 р.	1 000	1 000	65.00	21.03.2012 р.	1 000	1 020.14	1 020.14	-	-
165	29.09.2010 р.	40 000	1 000	-	16.03.2011 р.	40 000	38 725.60	38 725.60	-	-
166	29.09.2010 р.	25 000	1 000	-	31.08.2011 р.	25 000	23 087.25	23 087.25	-	-
167	29.09.2010 р.	1 000	1 000	72.50	27.03.2013 р.	1 000	1 052.65	1 052.65	-	-
Разом						2 645 500	2 552 504.72	2 552 504.72		

Обсяг розміщення облігацій внутрішніх державних позик за вересень 2010 року*

Період	Результати розміщення облігацій				
	Кількість розміщених облігацій, шт.	Обсяг розміщених ОВДП, тис. грн.			з них:
Усього		зачулено коштів до державного бюджету	ОВДП, випущені для погашення простроченої бюджетної заборгованості з податку на додану вартість	випуск ОВДП для збільшення формування статутного капіталу банків	
Січень	1 279 500	1 166 817.63	1 166 817.63		0
Лютий	5 806 855	5 665 270.98	3 865 270.98		1 800 000.00
Березень	13 277 255	13 199 699.08	8 609 700.08		4 589 999.00
I квартал	20 363 610	20 031 787.68	13 641 788.68		6 389 999.00
Квітень	4 610 580	4 425 631.87	4 425 631.87		0
Травень	2 899 800	2 802 642.76	2 802 642.76		0
Червень	3 168 188	3 124 906.09	3 124 906.09		0
II квартал	10 678 568	10 353 180.72	10 353 180.72		0
I півріччя	31 042 178	30 384 968.41	23 994 969.41		6 389 999.00
Липень	4 414 165	4 254 167.98	4 254 167.98		0
Серпень	20 989 189	20 756 519.88	16 442 689.00		0
Вересень	2 645 500	2 552 504.72	2 552 504.72	0	0
III квартал	28 048 854	27 563 192.58	11 120 503.58	16 442 689.00	0
Жовтень					
Листопад					
Грудень					
IV квартал					
Усього з початку року	59 091 032	57 948 160.98	35 115 472.98	16 442 689.00	6 389 999.00

* За станом на 01.10.2010 р.

Обсяг облігацій внутрішніх державних позик, які перебувають в обігу (на 1 жовтня 2010 року)

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Станислав Аржевитин. *Почему и как необходимо реформировать систему гарантирования вкладов.*

Финансовый кризис заострил вопрос о необходимости повышения уровня защиты вкладчиков банков. Автор убежден, что действующую систему гарантирования вкладов необходимо реформировать путем создания гибкой структуры финансирования Фонда гарантирования вкладов физических лиц и увеличения его полномочий в работе с банками, пребывающими в стадии ликвидации.

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины один раз в месяц (за сентябрь 2010 года).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины ежедневно (за сентябрь 2010 года).

Основные монетарные параметры денежно-кредитного рынка Украины в сентябре 2010 года.

Объемы кредитов, предоставленных Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, средневзвешенная процентная ставка по кредитам, предоставленным Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, процентные ставки банков по кредитам и депозитам в национальной валюте, динамика роста денежной массы по состоянию на 01.10.2010 г.

Рынок государственных ценных бумаг Украины в сентябре 2010 года.

Александр Барановский. *На пути к новой финансовой архитектуре.*

Излагается авторское понимание таких современных категорий, как “новая финансовая архитектура”, “новая архитектура международной валютной и финансовой системы”. Прогнозируются возможные результаты внедрения предполагаемых новаций.

Ангелика Сомик. *Особенности действия трансмиссионного механизма денежно-кредитной политики в период кризиса: каналы цен активов, обменного курса и ожиданий субъектов рынка.*

Рассматриваются результаты исследования эффектов, которые были получены в процессе анализа каналов цен активов, обменного курса и ожиданий субъектов денежного рынка. Предложены пути совершенствования трансмиссионного механизма денежно-кредитной политики в Украине с учетом последствий кризиса.

Алексей Кузнецов. *Генезис финансовых кризисов.*

Рассматриваются объективная и субъективная природа финансовых кризисов. Особое внимание уделяется анализу “парадигмы эффективных рынков” и роли “информационной асимметрии” в развитии нынешнего мирового кризиса.

Дополнения к Перечню лиц, которые имеют сертификаты Национального банка Украины на право осуществления функций временного администратора и ликвидатора банков, внесенные в октябре 2010 г.

Перечень лиц, которым продлен срок действия сертификата на право осуществления функций временного администратора и ликвидатора банков (по состоянию на 01.11.2010 г.)

Александр Костюк, Елена Костюк. *Методологические основы оптимизации численности советов директоров банков: неинституциональный подход.*

Исследуются два подхода к определению оптимальной численности совета директоров банка — институциональный и неинституциональный. Авторы приходят к выводу о преимуществах использования качественного (неинституционального) подхода над количественным (институциональным).

Инна Филонова. *Банк развития как залог экономического роста в Украине.*

Рассматриваются основные принципы функционирования банков развития в разных странах мира. Определены организационно-экономические основы и прикладные аспекты создания банка развития в Украине, предложены мероприятия, которые

должны способствовать его эффективной работе.

Марина Гойванюк. *Роль временной администрации в процессе регулирования деятельности проблемных банков.*

Рассматриваются предпосылки введения, роль и место временной администрации в регулировании деятельности проблемных банков в кризисный период.

Артем Труш, Юлия Труш, Наталия Котенко. *Методический подход к определению взносов структурных подразделений в общий финансовый результат работы организации (на примере коммерческого банка).*

Предложен новый методический подход к определению взносов структурных подразделений банка в общий финансовый результат деятельности банка.

Юлия Халименко, Юлия Семенченко. *Оптимальное распределение функциональных полномочий работников банка по обслуживанию кредитных операций с субъектами хозяйствования.*

Анализируя международный опыт организации оптимальной внутрибанковской структуры, авторы предлагают модель функционального обеспечения кредитных операций с целью повышения эффективности банковской деятельности.

Изменения и дополнения к Государственному реестру банков, внесенные в сентябре 2010 г.

Банки, включенные в Государственный реестр банков в сентябре 2010 г.

Основные показатели деятельности банков Украины на 1 октября 2010 года.

Динамика финансового состояния банков Украины на 1 октября 2010 года.

Николай Пацера. *НСМЭП отметила лучших.*

Отчет о церемонии награждения в НБУ победителей конкурса “НСМЭП — 10 шагов к успеху”.

Сергей Вахнюк. *Применение продукционной модели организации экспертных знаний в оценке операционно-технологического риска банка.*

Исследуется проблема создания и внедрения в банковской практике сложных многоуровневых программных систем и методов искусственного интеллекта.

Киберпреступности будут противодействовать банкиры, правоохранители, ученые.

Сообщение о проведении первой Международной научно-практической конференции “Противодействие преступлениям, совершаемым с использованием компьютерных сетей”, которая состоялась в Севастопольском институте банковского дела Украинской академии банковского дела Национального банка Украины.

Ольга Меренкова, Татьяна Медвидь, Антон Бойко. *Факторный анализ вероятностной оценки риска использования услуг банков для легализации криминальных доходов или финансирования терроризма.*

Исследуя влияние различных факторов на формирование риска легализации криминальных доходов, авторы предлагают модель их выявления и оценки, а также предлагают альтернативные пути для принятия соответствующих управленческих решений в современном банковском деле.

Алла Стефанишина. *Характеристика и анализ методик оценивания финансовой устойчивости банков Украины и зарубежья.*

Предложены концептуальные основы построения методик рейтинговой оценки надёжности банков с учетом новых тенденций отечественного и зарубежного оценивания финансовой устойчивости финансово-кредитных учреждений.

О выпуске в обращение памятных монет “125 років Національному технічному університету “Харківський політехнічний інститут”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятных монет номиналами 5 и 2 гривни, посвященных 125-летию основания Национального технического университета “Харьковский политехнический институт”. Фотоизображения аверса и реверса монет.

ANNOTATIONS

Stanislav Arzhevitin. *Why and how the deposit guarantee system should be reformed.*

The financial crisis accentuated the importance of the necessity to increase the depositors protection level. The author is convinced that the present deposit guarantee system should be reformed by means of creation of flexible financing of the Individual Deposit Guarantee Fund and accretion of its power when operating with banks at the stage of liquidation.

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established monthly by the National Bank of Ukraine (in September 2010).

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established daily by the National Bank of Ukraine (in September 2010).

Major monetary parameters of the monetary market of Ukraine in September 2010.

NBU discount rate, volumes of NBU loans for support of banks' liquidity, average weighted interest rates on NBU loans for support of banks' liquidity, interest rates of banks on national currency loans and deposits, dynamics of money supply growth as of 1 October 2010.

Government securities market of Ukraine in September 2010.

Oleksandr Baranovskyi. *On the way to the new financial architecture.*

Recounted is the author's interpretation of such modern categories as the "new financial architecture", "new architecture of international exchange and financial system". Forecasted are possible results of implementation of supposed innovations.

Anzhelika Somyk. *Peculiarities of operation of the monetary and credit policy transmission mechanism in the crisis period: channels of assets prices, exchange rate and expectations of market entities.*

Considered are results of the research of effects obtained through analyzing the channels of assets prices, exchange rate and expectations of money market entities. Offered are the ways of improvement of the transmission mechanism of the money-and-credit policy in Ukraine taking into consideration crisis effects.

Oleksii Kuznietsov. *Financial crises genesis.*

Considered are objective and subjective characters of financial crises. Special attention is paid to the analysis of "effective markets paradigm" and the role of "informational skewness" in the development of the current world crisis.

Amendments to the List of officials that have NBU certificates that entitle them to be interim administrators and bank liquidators made in October 2010.

The List of officials whose certificates that entitled them to be interim administrators and bank liquidators were extended at 1 November 2010.

Oleksandr Kostiuk, Olena Kostiuk. *Methodological fundamentals for optimization of the size of the board of bank's directors: neo-institutional approach.*

Analyzed are two approaches to estimation of the optimal size of the board of bank's directors – institutional and neo-institutional ones. The authors came to the conclusion that it would be better to use the qualitative (neo-institutional) approach than the quantitative (institutional) one.

Inna Filonova. *A bank for development as the guarantee of Ukraine's economic growth.*

Considered are main principles of operation of banks for development in various world countries. Determined are organizational and economical bases and applied aspects of the creation of a bank for development in Ukraine, offered are arrangements, which should favour its effective work.

Maryna Hoivaniuk. *The role of the interim administration in regulation of problem banks activity.*

Discussed are prerequisites of imposing interim administrations in problems banks during the crisis, and their role and place in these banks.

Artem Trush, Yulia Trush, Natalia Kotenko. *Methodological approach to determination of the contribution of organization departments to the total financial result of an organization (by the example of a commercial bank).*

The authors offer a new methodological approach to determination of the contribution of organization departments to bank's total financial result.

Yulia Khalimenko, Yulia Semenchenko. *Optimal distribution of bank employees authorities in conducting credit operations with economic entities.*

The authors analyze the international experience in organization of optimal inter-bank structure and offer the model of functional support of credit operations in order to raise the efficiency of bank's activities.

Amendments to the State Register of Banks made in September 2010.

Banks included in the State Register of Banks of Ukraine in September 2010.

Main indicators of activities of Ukrainian banks as of 1 October 2010.

Dynamics of the financial performance of Ukrainian banks as of 1 October 2010.

Mykola Patsera. *NSMEP awarded the best contestants.*

Report on the award ceremony of winners of the "NSMEP – 10 steps to success" contest held in the NBU.

Serhii Vakhniuk. *The use of the production rule system in the assessment of bank's operational and technological risk.*

Discussed is the issue of creation and implementation of complex multilevel programs and methods of artificial intelligence.

Bankers, law machinery, and scientists will counteract cybercrime.

Information about the 1st International scientific and practical conference "Counteraction to Computer Crime" held in the Sevastopol Banking Institute of the NBU Banking Academy.

Olha Merenkova, Tetiana Medvid, Anton Boiko. *Factor analysis of the probabilistic estimate of the use of banking services for legalization of the proceeds from crime and financing of terrorism.*

The authors consider an impact of various factors on the formation of the risk of legalization of the proceeds from crime. Offered is the model for detection of these proceeds and alternative paths for making the respective managerial decisions in today's banking.

Alla Stefanyshyna. *Description and analysis of methods for financial steadiness estimation of Ukrainian and foreign banks.*

The author offers the conceptual base for creation of methods for bank firmness rating taking into account new trends in domestic and foreign estimation of financial stability of financial and credit institutions.

Putting into circulation the commemorative coin "125 Years of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute".

Official report on putting into circulation the 5 and 2 hryvnia commemorative coins dedicated to the 125th anniversary of the foundation of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute". Obverse and reverse of the coins are enclosed.